

**magazin
istoric**
SERIE NOUA — Iunie 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 6 (303)
iunie 1992

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00., in-
terioare 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin (responsa-
bil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei,
Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

SUMAR

Ștefan cel Mare în pomenirea poporului: N. Iorga	2
Apărător al porții Creștinătății: Virgil Cândea	3
Sfinți ai Bisericii ortodoxe — Ștefan cel Mare și Daniil Sihastrul: Pimen Suceveanu	6
Titulescu printre ai săi: Adrian Năstase	10
1945. Din vremea calvarului	11
Tirguri, orașe și cetăți dintre Prut și Nistru: Constantin C. Giurescu	15
Românii și francmasoneria: Dan Berindei	18
Zua eroilor României: Ilie Schipor	23
Oradea secolului XVI: Gh. Sebestyén	24
Eul mediu masculin: Georges Duby	26
1924. Negocieri româno-sovietice privind Basarabia	31
Din istoria S.S.I.: Cristian Troncotă	33
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu	38
Scene de viață bănățeană: Pavel Rotariu	43
Mărturiile din anii dictaturii: Adrian Brudariu	45
Dacă Stalin ar fi murit... în aprilie 1947: C. Popișteanu	49
Kadar, inchiizitor și călău: François Fejtő	55
1900. Afacerea Hallier: Marian Ștefan	59
Elena Lupescu și serviciul ei de informații	62
Scrisoare din Israel: Liviu Rotman	69
6 iunie 1944. Debarcarea: Alan D. Wiener; Eddy Florentin	70
Italia, 1944. Rezerve de curaj la San Vittore: Indro Montanelli	77
Iubiri celebre. Laura și Petrarca: Dominique Saint-Alban	81
Hitler și holocaustul țiganilor: Christian Bernadac	83
În București, acum 50 ani	90
• Concurs Magazin istoric 25 din 25. Răspunsurile la întrebări...30 • Cărți sosite la redacție...58 • Rebus istoric...89 • Dialog cu cititorii	94

ȘTEFAN CEL MARE

ÎN POMENIREA POPORULUI

Poporul era întrebat deci și el despre Ștefan Vodă, după ce vorbiseră despre dînsul însemnările cărturarilor mai apropiați de dînsul. Țăranul din munți și văi, din păduri și de pe malul apelor nu știa nici ziua luptelor, nici anii și nici veacul, căci mai marii lui cuprind mai multe veacuri, nesfîrșit de multe, cu trupul lor de urias; el nu știa nici numele boierilor, sfetnicilor, doamnelor și iubitelor care nu luaseră loc lîngă dînsul înaintea lumii; el nu putea să deosebească o luptă de alta, ba nici un dușman de celălalt; el nu văzuse nici un hrîsov de la marele judecător, nu ajungea să-și însemne nici una din datinele la începutul cărora stătuse voința lui; nu cetise măcar una din pîsanile ce stăteau în fruntea bisericilor durate în cei patruzeci și șapte de ani de domnie.

El știa atît, în marea lui nenorocire și în adîncul lui întuneric, pînă la care ajungea însă, cu mîngîiere și fîgăduieli, o rază bună din acel veac mare, că neamul său a dat cîndva — deunăzi, peste trei sute de ani sau cu o mie de alții în urmă — un om minunat, un sfînt cum nu mai poate răsări altul: el era izvorul a toată vitejia, el era fîntîna tuturor dreptăților, el era marea bunătăților. Pămîntul Moldovei nu fusese al lui numai atunci cînd oamenii de demult îl putuse vedea; el rămăsese al lui în vecii vecilor, cu toți oamenii ce se îngropau pe rînd și, în clipe grele, suspinul și rugăciunea se suiau la dînsul ca la Dumnezeu: „Săracul Ștefan Vodă, unde-i să vadă?”

Poporul, înaintea căruia stătuseră largi deschise ușile lui, îl chemase la dînsul prin povestea lui iubitoare, care născocea înlocuind adevărul de care n-avea nici o știință [...] Scările acelea tăiate în stîncă au fost făcute pentru dînsul, care căuta virtul muntelui. Colo la Voronețul din Bucovina, la Dobrovățul din Vaslui, a stat el la ușa sihastrului ce se ruga pentru toți oamenii și de la care voia statul cel mai bun

ca să mînuie țara, ai cărei apărători pieriseră: sihastrul l-a primit în chilie, l-a dat învățătura dorită și l-a arătat prin luminile minunate ce se aveau pe paltinii pădurii în ce loc trebuie să se ridice mănăstirea de mulțămîtă [...]

Tot ce a fost pe acest pămînt se topește în lumina lui.

Se știe că el a murit și că pe mormîntul lui a ars trei zile și trei nopți o lumină pe care n-o aprinsese nimeni. Dar moartea nu l-a luat simțirea și, cînd neamul lui suferă, strămoșul plînge în mormîntul său. Plînge, căci nu se poate mișca, dînd la o parte povara grea a marmurii albe. Dar odată și odată el va învinge prin

puterea strașnică a durerii, sale nemărgenite. Întîi sabia-i va răsa din groapa, floare de oțel, vestind „războiul cel mare”, care va da dreptate neamului românesc. Apoi, însuși va ieși în vederea dușmanilor îngrozîți, călare, înarmat, săgetînd ucigător din ochii săi strașnici, limpeziți de ceața morții îndelungate. Oastea lui va fi el. Și singele se va sui pînă la coamele cailor și poporul lui Ștefan cel Mare va avea atunci pretutindeni pace și fericire. Iar el se va culca iarăși în mormîntul lui de la Putna, dormind acum cu dreptii. (Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc, 1904)

Suveranul căruia Biserica îi va recunoaște în curind sacralitatea personalității și faptelor a fost supus, mai mult decât alții voievozi români, necruțătorului examen al istoriei.

Caracterul de excepție al omului politic, strategului, diplomatului și cîitorului nu poate fi corect apreciat decât în raport cu epoca aspră în care l-a fost dat să domnească.

Tot ce a întreprins Ștefan cel Mare, acte de guvernare, relații externe, creații culturale poartă în filigran pecetea unor vremuri de instabilitate și primejdie.

Ștefan și-a început domnia într-o Moldovă slăbită de înaintași fără însușirile cerute de înaltele lor răspunderi, cu o singură excepție: tatăl său, Bogdan al II-lea. Între 1432 (moartea lui Alexandru cel Bun) și 1457 cînd vine la tron Ștefan, deci în numai 25 de ani, se perindaseră la cîrmuirea țării nu mai puțin de opt voievozi: Iliș, Ștefan al II-lea, Roman al II-lea, poate enigmaticul Ciubăr vodă, Alexandrel, Bogdan cel amintit și Petru Aron. Unii din ei au domnit de două-trei ori, dar mai toți pentru perioade scurte, de numai cîteva luni, plătindu-și guvernările neînsemnate, fără împliniri temeinice, cu compromisuri față de puterile străine, lupte fratricide și seacăuirea țării.

În asemenea condiții, integritatea și chiar ființa Moldovei erau amenințate. În 1437, Iliș-Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun, ceda Poloniei „Țara Șepenițului... cu cetățile... Hotinul, Tețina și Hmieleuul” ocupate efectiv de trupele regelui în 1444. În 1448 Petru al II-lea cedează Ungariei cetatea Chilia. Tătarii năvălesc în 1439 și 1440, arzînd orașele Vaslui și Bîrlad, iar polonezii intervin cu armată în 1449 și 1451 pentru a-l înscăuna — fără succes — pe Alexandrel. Pier, asasinați de rude apropiate sau de rivali, Iliș (ucis de fratele său Ștefan în 1444), Ștefan (ucis de nepotul său Roman trei ani mai tîrziu), Bogdan (ucis de Petru Aron în 1451). Nu se cîtioresc în acești ani de frămîntări și nesiguranță mănăstiri sau biserici.

Așadar, unei Moldove umilite și dezolate de nevrednicii urmași ai lui Alexandru cel Bun era chemat să-i redea demnitate, putere și strălu-

APĂRĂTOR

AL PORȚII

CREȘTINĂȚĂII

VIRGIL CÂNDREA

cire cel ce va fi, cum frumos l-a portretizat Nicolae Iorga, un „domn adevărat, viteaz, cuminte și iubitor de țară și de neam, din clipa dintîi pînă în cea din urmă”, voievodul în care „găsise poporul român cea mai curată și mai deplină icoană a sufletului său: cînstit și harnic, răbdător fără să uite și viteaz fără cruzime, strașnic în minie și senin în iertare, răspicat și cu măsură în gral, gospodăr și iubitor al lucrărilor frumoase, fără nici o trufie în faptele sale, care i se par că vin printr-însul de aiurea și de mai sus”.

Despre puțini suverani români sau europeni contemporani cu Ștefan se putea spune cu atîta dreptate: „domn adevărat”. Din Apusul Europei și pînă în țările vecine Moldovei, monarhia era, în ce privește temeliurile ei spirituale, în criză. Trecuseră timpurile în care suveranii — regi, principi, duci — împlineau cu convingere și disciplină misiunea divină incredintată castei cavalerilor de a asigura justiția, ordinea, prosperitatea și apărarea statelor pe care le guvernau. Încă de la începutul secolului XIV, monarhiile europene abdicaseră de la îndatoririle lor sacre, se răsculasera împotriva autorităților spirituale, își foloseau puterea pe plan intern pentru dominarea Bisericii, aristocrației și supușilor mărungi — țărani sau meșteșugari —, iar în afara hotarelor pentru cuceriri, jafuri și acțiuni de prestigiu politic. Idealul realizării unei justiții sociale superioare în temeiată pe raporturi de credință (*fides*, de unde *feudal*) fusese înlocuit cu ambiția gloriei personale și cupiditatea, lupta pentru teritorii și resurse. Urmașii lui Alexandru cel Bun — ca și, în Țara Românească, ai lui Mircea cel Bătrîn — ilustrează această deteriorare a demnității monarhice la fel de bine ca Filip al IV-lea cel Frumos în Franța, ca regii Ungariei și ai Poloniei.

Prin Ștefan revenea la cîrma societății românești omul de stat integru (în sensul de întreg, desăvîrșit), conștient de datoriiile sale pe toate planurile vieții — politic și militar, spiritual și cultural. El nu comandă numai bătațiile, ci luptă efectiv alături de ostașii săi și este lovit greu în ele, suferind de pe urma răni-

lor pînă la sfîrșitul vieții, grăbit, cum se știe, tocmai de aceste răni. El nu se biziue doar pe forța armelor, sau pe numărul ostașilor: arta militară (strategia, tactica) explică cele mai multe din biruințele sale asupra unor armate cu efective superioare, după cum subliniază generalul Radu Rosetti în atentele sale analize asupra bătăliilor lui Ștefan (*Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947). A fost, atunci, arată istoricul amintit, „apogeul concepției militare românești, înfățișată sub Ștefan cel Mare... Aplicația principiilor politice, strategice și tactice... nu a dat rezultate atît de însemnate nici unui alt român ca lui Ștefan, despărțit de toți ceilalți conducători militari din trecutul nostru prin întreaga distanță, care desparte pe un artist de un simplu meserias”. Concluziunile sînt, în acest sens, mărturiile cronicarilor otomani contemporani, ca Așik-pașa-zade Ahmed care, în *Cronicile casei otomane*, consemnează nu numai victoriile ale lui Ștefan („el frînsese arcul lui Suleiman-bei”, la Podul Înalt, 1475), dar deopotrivă mîiestria și curajul lui: „Chiar și cu Mehmed sultanul el s-a măsurat” (la Războieni, în 1476); „oastea i s-a sfărîmat, dar bine a luptat”.

Avînd aceste calități recunoscute și temute de adversari, Ștefan nu și-a limitat opera de apărare a statului la acțiunile militare. Diplomația a cunoscut în perioada guvernării lui cea mai intensă perioadă din istoria de pînă atunci a poporului nostru. În arhivele europene această operă este prezentă prin numeroase, clarvăzătoare și patetice, adesea, mesaje ale lui Ștefan, chemînd statele Apusului la acțiuni comune de apărare împotriva expansiunii otomane. În ele, domnul Moldovei atrăgea atenția asupra poziției geografice și avantajelor strategice ale țării sale, asupra capacităților ei militare, importante dar totuși li-

mitate în raport cu forțele uriașe ale Imperiului otoman, asupra determinării moldovenilor de a rezista agresiunii celui mai mare stat al timpului său. El încearcă să scoată dintr-o pasivitate primejdioasă puterile europene, înfățișîndu-le consecințele prăbușirii Moldovei. „Dacă această poartă [a Creștinătății — n.n.] care este țara noastră va fi pierdută..., atunci toată Creștinătatea va fi în mare primejdie”, scria el la 25 ianuarie 1475 „principilor creștini” ai Europei, anunțîndu-le victoria de la Podul Înalt. Nu exagera numîndu-și țara „Poartă a Creștinătății”.

Sultanul Baiazid al II-lea declara și el, în 1502, cînd îl chema pe hanul tătarilor din Zavoilje (de la răsărit de Volga) să-și așeze hoarda în Bugeac: „Dacă vei avea în mîna ta Moldova, atunci drumul îți va fi deschis spre toate părțile lumii”.

Importanța europeană a rezistenței moldovenilor împotriva expansiunii otomane a fost recunoscută de oameni politici ai timpului, ca și de istoricii moderni. S-a spus pe bună dreptate că „în urma campaniilor din 1475 și 1476 a fost salvată independența Moldovei și, odată cu aceasta, ofensiva otomană a fost oprită pe Dunăre pentru 62 de ani. Este exact răgazul care i-a trebuit Apusului ca să realizeze mijloacele necesare pentru a rezista presiunii otomane. Se poate afirma, deci, că eforturile făcute de Moldova au contribuit la apărarea civilizației europene” (Manole Neagoe). Dar pentru viitorul țării sale, Ștefan întrevădea mai mult decît un „război lung” purtat în permanență incertitudine a alianțelor europene. Rezerva puterilor apusene la care el făcuse apel înainte și după bătălia de la Războieni fusese pentru domnitor un amar avertisment. Lipsa de ecou a ambasadei conduse de Ioan Tămblac la Veneția în 1479, cînd avertizase că, fără ajutor militar, sau Moldova va pieri, sau „voi fi silit să mă supun necredincioșilor”. I-a convins despre sin-

gura cale de urmat: restabilirea raporturilor pașnice cu Imperiul otoman.

Potrivit prescripțiilor dreptului musulman relative la relațiile dintre un stat islamic și popoarele creștine, Moldova ar fi trebuit tratată sau ca „țară a războiului” (*dar al-djihad*), sau ca „țară supusă” (*dar al-islam*). Mai puteau opera însă relațiile excepționale conferite de o pace răscumpărată prin tribut anual (*haraci*). Această condiție privilegiată fusese obținută în 1456 de Petru Aron, cu acordul divanului domnesc, „ca să nu piară țara noastră”, prin firmanul acordat de sultanul Mehmed al II-lea logofătului Mihai în tabăra de la Rudnik (Serbia). Haraciul a fost achitat an de an și de Ștefan-vodă pînă în 1470 și suspendat apoi.

În 1479, presiunea Porții pe de o parte, lipsa de cooperare militară a puterilor europene pe de alta, l-au determinat pe Ștefan să revină la condiția de „aliat” al Imperiului, „prieteni prietenului și dușman dușmanului” lui (*dosta dost ve dushman dushman*). Sînt termenii tratatului de pace (*sulhnâme*) reînnoit Moldovei de Mehmed al II-lea, descoperit de regretatul orientalist Aurel Decei și publicat cu ample comentarii în 1945. Act de realism și înțelepciune politică, desigur costisitor sub raport moral pentru biruitorul de la Podul Înalt, dar cu incalculabile consecințe pentru țara Moldovei (salvgardarea și continuitatea guvernării autonome, a instituțiilor, a activităților în toate sectoarele vieții sociale și a creației culturale timp de patru secole).

Actul politic al lui Ștefan și-a vădit importanța și pentru sud-estul european, ce a aflat în tot acest timp sprijin și refugiu în Moldova ca și în Țara Românească. În același timp, acțiunea politico-diplomatică a voievodului român era favorabilă Europei, căreia țările române i-au fost succesiv aliate, linie defensivă sau tampon împotriva otomanilor, apoi teatru de acțiuni militare

și diplomatice pentru rezolvarea Chestiunii orientale. Pa- cea din 1479 a fost, sub ra- port diplomatic, o soluție ele- gantă, acceptată de doi suve- rani care-i cunoșteau reci- proc valoarea: cuceritorul Constantinopolului, biruit cu patru ani în urmă la Podul Înalt (cea mai mare înfrângere suferită de armata otomană după căderea Bizanțului), și domnul Moldovei la capătul unei lungi și inegale confrun- tări armate care-l exonera de orice reproș pentru gestul fă- cut acum. În sfaturile de pe urmă date fiului și urmașului său Bogdan, Ștefan i-a reco- mandat să păstreze legătura cu turcii și nu cu „alte nia- muri, căci niamul turcilor sînt mai înțelepți și mai puternici, că el nu o va putea ține țara ca dînsul”.

Analiza vieții și acțiunilor lui Ștefan cel Mare din unghiul superior al realităților spirituale ne dezvăluie un om sever, care a fost în mod sta- tornic preocupat să-și con- ducă țara și pe sine însuși potrivit principiilor creștine. Pentru Moldova, ca și pentru ef însuși, modelele de urmat au fost căutate în tradiția Ră- săritului, deși nu ignora alte forme de civilizație și cultură, iar uneori le-a folosit în pro- priile-i întreprinderi, ca, de pildă, elementele gotice în arhitectura monumentelor moldovenesti care prin el își află expresia desăvîrșită. Această fidelitate față de o doctrină și o cale de realizare umană într-o vreme cînd se prăbușiseră atît Bizanțul, cît și statele balcanice — timp de secole braț secular al Or- todoxie —, conferă întregii sale opere sensul unui crez și al unui program care păreau compromise prin triumful Is- lamului în Europa de sud-est. Iar, calitatea înaltă a reușite- lor lui în politică, apărare, ad- ministrare și cultură certifică adevărul viziunii după care s-a condus. Pentru occiden- tali a fost „atletul lui Hristos”. Pentru ai săi, Ștefan cel Mare, cel Bun, cel Sfînt, de- numiri pe care le întîlnim în documentele și literatura de

Steagul marelui voievod al Moldovei

În p. 3: Ștefan cel Mare într-o litografie din sec. XIX

epocă, apoi în tradiția popu- lară. De ce?

Memoria colectivă a rămas impresionată în acest plan de spiritualitate, de moștenirea covîrșitoare a citoriiilor voie- vodului, care definesc o pe- rioadă de culme a prezenței românești în civilizația și cul- tura lumii. Mănăstiri și bise- rici exemplare, mari realizări ale unei arhitecturi originale, construite, toate, în scurtele răstimpuri dintre două bătălii sau două invazii străine. Dar și citorii — la fel trebuie nu- mite — de opere de artă, ma- nuscrite superb caligrafiate și împodobite cu miniaturi în nobila tradiție a lui Gavriil Uric din scriptoriul Mănăstirii Neamțului, broderii unice în arta Orientului creștin (cum

le aprecia bizantinistul rus N.P. Kondakov în cartea sa *Monumentele artei creștine la Athos*, Petersburg, 1904), icoane sau odoare de aur și argint dăruite așezămintelor creștine din țară sau din Tur- cocrație. Opere reprezen- tative în istoria universală a ar- tei, ca *Evangheliarul de la Humor*, icoana sfîntului Gheor- ghe dăruită mănăstirii Zo- grafu (Muntele Athos), splen- didele rapide (simboluri ale heruvimilor și serafimilor fo- losite în cult) păstrate azi la mănăstirea Sf. Ioan Evanghe- listul din insula Patmos și cîte altele.

Citoriiile lui Ștefan cel Mare ocupă un loc în istoria

(Continuare în p. 17)

SFINȚI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

Începînd din acest an, poporul nostru binecredincios pomeniște în calendarul sfinților săi, la ziua de 2 Iulie, amintirea a doi bărbați de seamă ai neamului: voievodul Ștefan cel Mare al Moldovei și Danil Sihastrul, duhovnicul și sfîtuitorul său. Canonizarea acestor iluștri reprezentanți ai veacurilor XV-XVI — pe care poporul l-a cinstit încă de pe atunci cu numele de sfinți, pentru viețile și faptele lor deosebite, închinat neamului și credinței străbune — a fost hotărîtă de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, la propunerea și în urma motivațiilor prezentate de o Comisie Sinodală, prezidată de I.P.S. dr. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei membru de onoare al Academiei Române. Astfel, 2 Iulie înscris în Calendarul Ortodox Român pe Sfîntul Binecredinciosul voievod Ștefan cel Mare al Moldovei și pe Sfîntul Cuvios Părintele nostru Danil Sihastrul.

Viețile și faptele lor vor fi trecute în Sinaxare (cărți cuprinzînd viețile sfinților) și vor fi citite credincioșilor în slujbele din acea zi.

Magazin istoric prezent la dezbaterile amintitei

Comisii Sinodale, desfășurate la 21 Ianuarie 1992 la mănăstirea Antim, din București, oferă cititorilor în premieră — într-o versiune prescurtată — textele Sinaxarului referitoare la Sfinții Ștefan cel Mare și Danil Sihastrul.

Publicarea unor astfel de texte este o noutate și pentru redacția noastră, știut fiind faptul că dictatura ne interzisese referirile la Biserica și la credința strămoșească. Înfruntînd opreliștile cenzurii, am publicat, totuși, și pînă în decembrie 1989, multe articole privind spiritualitatea creștină, valorile ortodoxiei românești, viața și faptele unor înalți ierarhi slujitori ai credinței străbune și ai intereselor naționale. Nu am putut publica însă, sub nici o formă, articole și studii cu tematică specific religioasă, cum sînt acestea care urmează, datorate I.P.S. Pimen Suceveanul.

O facem acum, în dorința de a oferi cititorilor noștri și altfel de pagini de evocare și cinstire a înaintașilor noștri, luminați cîtor și apărători peste timp ai unității și neamului țării, păstrători ai legii și credinței strămoșești.

BINECREDINCIOSUL VOIEVOD

ȘTEFAN CEL MARE AL MOLDOVEI

PIMEN SUCEVEANUL,

arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

„Fericiți căroră s-au iertat fărădelegile și căroră s-au acoperit păcatele;

Fericit bărbatul, căruia nu-i va socoti Domnul păcatul, nici nu este în gura lui vicleșug”. Psalmi (31, 1-2)

Ul din acești fericiți, în gura căruia n-a fost vicleșug, odrăslit de pămîntul Moldovei, a fost și măritul voievod Ștefan cel Mare, pe care poporul l-a numit și cinstit așa, cum l-a cunoscut și simțit în timpul celor 47 ani de domnie: *bun, mare și sfînt*. Bun, pentru faptele sale de milostenie și iertarea celor greșiți; mare pentru ălsucința cu care a condus țara cu dreptate, prin el Dumnezeu pedepsește pe cei lăcomi și trădători; sfînt pentru luptele sale de apărare a întregii creștinătăți și pentru numărul mare de biserici și mănăstiri pe care le-a zidit și înzestrat cu cele necesare dăinuirii peste veacuri.

Cronicarul Grigore Ureche ni-l înfățișează pe Ștefan cel Mare în *Letopisețul Țării Moldovei*, pe cit de sintetic pe atît de cuprinzător: „Fost-au acest Ștefan Vodă un om nu mare de stat, minios și degrab a vărsa sînge nevinovat: de multe ori la ospețe omora fără giudeț.

Amintirea era un om întreg la fire, neleneș și lucrul său îl știa a-l acoperi, și unde nu gîndea acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter; unde era nevoie însuși se vira, ca văzîndu-l ai săi, să nu îndărăpazeze și pentru aceea rar război de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știîndu-se căzut gios, să ridica deasupra biru-

itorilor”. Același cronicar mai consemnează și aceasta: „Iar pre Ștefan Vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plîngere în mănăstire în Putna, care era de dînsul zidită. Atîta jale era de plîngea toți, ca după un părinte al său, că cunoștea toți că s-au scăpat de mult bine și de multă apăratură. Ce după moartea lui pînă astăzi îi zic sveti [sfîntul] Ștefan Vodă, nu pentru suflet, ce iaste în mîna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui vitejăști, carele nimeni din domni, nici mai înainte nici după aceea le-a agiunsu”.

Cum vedem, memoria și judecata poporului este sinceră și dreaptă; cel minios și de-

grab vârsător de sînge nevinovat omorînd fără „giudeț” este plîns de toți ca pe părințele lor, numindu-l și cînstîndu-l sfîntul Ștefan Vodă. Așa îl numim și cînstim și noi cei de astăzi.

Potrivit celor consemnate de cronică, acel „sînge nevinovat” era sîngele boierilor trădători de țară, potrivit luptei sfînte a voievodului pentru apărarea hotarelor țării și a credinței străbune. Păcatul trădării acestor scopuri sfînte se pedepsește prin Lege cu pedeapsa capitală.

De aceea, cum spunea cineva cu teamă de Dumnezeu, „sfîntă i-a fost minia lui Ștefan cel Mare pentru că sfîntă a fost și lupta sa de apărare a credinței ortodoxe și hotarelor țării”. „Mîniați-vă și nu greșiți”, grăiește Psalmistul. Ștefan cel Mare s-a mîniat și nu a greșit, pentru că el s-a mîniat pe cei care miniau pe Dumnezeu prin faptele de dușmănie față de binele țării și al credinței noastre strămoșești. Marele Voievod al Moldovei a luptat, totodată, pentru apărarea întregii creștinătăți, chemînd la luptă sfîntă prin binecunoscuta sa scrisoare circulară pe creștinii cîrmuitori ai Europei, nemaiîntînd seama de confesiunea lor creștină — catolică — pentru că primejdia era comună: păgînzarea Europei. „Iar noi, spunea Ștefan, din partea noastră, făgăduim pe credința noastră creștinească, și cu jurămîntul domniei noastre, că vom sta în picioare și ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru”.

Stefan cel Mare a pus biruințele în luptele purtate nu pe seama icsușii sale, ci a voii și puterii lui Dumnezeu. De aici înțelegem smerenia sa. Tocmai pentru smerenia sa. Atotîitorul i-a dat putere și înțelepciune, „har” cum spune cuvîntul sfîntei Scripturi. A fost nu numai un apărător al credinței prin luptele sale cu turcii și tătarii, ci și un mărturisitor al ei, prin numărul mare de biserici ridicate cu purtarea sa de grijă, prin înzestrarea

lor cu cele necesare slujbelor și traiului călugărilor care împleteau rugăciunile de zi și de noapte cu lucrul mîinilor și truda minții, făurind sfînte vase, icoane, cruci și alte obiecte pentru slujbe, broderii de mătase, în fir de aur și argint, copiind și traducînd cărți de slujbă și zidire sufletească și multe altele care, prin măiestria lor artistică, vorbesc despre zestrea noastră spirituală.

Gloriosul voievod a ctitorit biserici și mănăstiri nu numai în Moldova, ci și în Muntenia și Transilvania, mărturisind prin aceasta conștiința unității de credință și neam care-i stăpînea sufletul permanent. A zidit și la Muntele Athos, unde pericolul otoman amenința tot atît de mult ca în țara sa, Moldova. Toate aceste sfînte lăcașuri Ștefan cel Mare le înalța ca mulțumire adusă lui Dumnezeu pentru biruințele purtate în luptele cu dușmanii creștinătății, cît și pentru cinstirea și pomenirea celor căzuți în luptele cu dușmanii credinței și neamului.

Pînă astăzi, istoria românilor nu ne-a păstrat amintirea unui domnitor care să-și fi mărturisit evlavlia prin atîtea ctitorii religioase prin cîte și-a dovedit-o Ștefan cel Mare. Prin acestea, el a arătat cît de mult a iubit pozoaba casei lui Dumnezeu — Biserica — pentru care Dumnezeu, potrivit cuvîntului rugăciunii Bisericii, l-a sfîntit. Luînd aminte și la aceasta, poporul i-a zis și l-a cînstit „Sfîntul Ștefan Vodă”.

Marele Ștefan al Moldovei a fost un om al rugăciunii; el a simțit permanent nevoia să se încredințeze, el și familia sa împreună cu cei vii și cu cei morți, rugăciunilor părinților sfîniți din sfînte biserici ctitorite de el, pe care-i numea „rugătorii noștri”. „Să ne cînte nouă și Doamnei Maria, cerea călugărilor și egumenului din mănăstirea Neamț, în fiecare miercuri seara un parastas, iar joi o liturghie pînă în veac, cît va sta această mănăstire”.

Iată cum scria obștei mănăstirii Zografu de la Athos,

unde a dăruit pentru mîntuirea sufletului său, pentru sănătatea sa trupească și pentru sufletul părinților săi făgăduind să dea în fiecare an și să trimită cîte o sută de ducați ungurești. „Iar pentru altă milă, pe care o va da Dumnezeu, cunoscătorul de inimi și ochiul cel ce vede toate, sfînta mănăstire și biserica a lui Dumnezeu, egumenul și preoții și toți frații întru Hristos ce viețuiesc acolo să ție și să împlinească acest așezămînt, după rînduiala sfîntei Biserici și după dorința noastră, cum o vom arăta mai departe; înainte de toate să scrie pe domnia mea la Sf. Proscomidie, după datina sfînților părinți și după așezămîntul sfîntei biserici, și să scrie și pe doamna mea și pe copiii noștri, dăruiri de Dumnezeu, Alexandru și Elena, și să stea în sfîntul pomelnic cum este și scris. Și iarăși pînă cînd va fi mila lui Dumnezeu Atotîitorul asupra noastră și vom fi în viață pe lumea aceasta, sfînta biserică să ne cînte sîmbătă seara paraclis și duminică la prînz să se dea băutură. Marțea să ni se cînte liturghie și la prînz să se dea băutură; și să se pomenească în fiecare zi la vecernie și la pavecerniță și la miezul nopții și la utrenie și la liturghie și la sfînta Proscomidie și de unde este obiceiul Sfîntei dumnezeiești biserici. Aceasta să ni se facă cît vom fi în viață.

Iar după trecerea anilor noștri, după trecerea vieții noastre în primul an să ni se facă și să ni se cînte sfîntul parastas în sobor și apoi slujbele de a treia zi, și asemenea la a noua zi, la a 20-a zi, la a 40-a zi și la jumătate de an și iarăși la un an. Iar după trecerea unui an de atunci să ni se cînte în fiecare an, într-o zi, în sobor de pomeneire, seara parastas și colivă și băutură iar dimineața la sfînta Liturghie și colivă și iarăși la prînz băutură, spre mîngîierea fraților. Aceasta să rămînă așa cît va dăinui sfînta mănăstire”.

Viteazul voievod n-a uitat în rugăciunile sale nici pe cei căzuți pe cîmpul de luptă, „toți binecredincioșii creștini care au pierit aici la Războieni în anul 1476 luna noiembrie”, cum menționează pisania acestei sfinte biserici ctitorite de Ștefan cel Mare, în care a adus, ca pe niște sfinte moaște, osemintele tuturor celor căzuți în lupta ce s-a dat acolo.

Viața de rugăciune personală a lui Ștefan cel Mare ne este arătată și de cele trei icoane numite triptic — Minutitorul, Maica Domnului și Sfîntul Ioan Botezătorul — păstrate pînă astăzi în mănăstirea Putna, împreună cu o cruce pe care slăvitul voievod le purta cu el permanent în călătorii și mai ales în bătălii. Ștefan cel Mare însoțea rugăciunea cu postul, mai ales în vreme de primădie înainte de a începe lupta cu dușmanii credinței și ai neamului. „Cu toții s-au legat a posti patru zile cu piine și apă”, consemnează un document al vremii, despre pregătirea domnitorului înainte de lupta de la Vaslui (ianuarie 1475). Se înțelege că această pregătire — postul și rugăciunea — era în vederea spovedirii și împărtășirii împreună cu întreaga oaste, potrivit rînduiei noastre creștinești.

Ștefan cel Mare unea rugăciunea și cu fapta bună a milosteniei și dragostei creștine. Astfel înzestra familiile tinere de curînd căsătorite cu cele necesare unei gospodării, pămînt, vite; nu uita niciodată pe vitejii luptători în atîtea războaie, arătînd o deosebită purtare de grijă față de cei rămași cu infirmități. Tradiția amintește de Burcel cel rămas fără o mină, căruia îi dăruiește o pereche de boi, car și plug pentru a se putea gospodări singur pentru a nu mai fi silit să-și are pămîntul în zi de sărbătoare cu boi și plug de împrumut de la boieri.

A fost, deopotrivă, om al dreptății și al iubirii creștinești; al iubirii și al iertării; al iertării dușmanilor săi personali, al iertării celor care

au dat dovadă de căință pentru greșelile săvîrșite, al celor pe care-i socotea încă în stare de a se face de folos țării. Astfel el iartă pe tătarii cu numele, Oană. Și pe cîți ca el nu-i va fi iertat! Oferă iertare lui Miheu, care a făcut parte din ceata lui Petru Aron, cel ce a ucis pe tatăl său la Reuseni, făgăduindu-i lui Miheu că-i va da înapoi averile confiscate. Această iertare făgăduită lui Miheu era fapta dragostei desăvîrșite pe care ne-o cere Dumnezeu față de cei ce ne fac rău (Matei 5,44). „Te-am iertat — scrie mîritul voievod lui Miheu — și toată minia și ura am alungat-o cu totul din inima noastră. Și nu vom pomeni niciodată în veci, cît vom trăi, de lucrurile și întîmplările petrecute, ci te vom milui și te vom ține la mare cinste și dragoste deopotrivă cu boierii cei credincioși și de cinste. Și satele, adică ocinile tale, toate le-am întors. Vino deci îndată, ce ne vei face slujba cu care te-am însărcinat”.

Întreaga sa viață, Ștefan cel Mare a trăit sub povăța permanentă a părintelui său duhovnicesc, Sfîntul Daniil Sihastrul căruia i-a dat toată ascultarea și respectul cuvenit după cum consemnează Ion Neculce în *O samă de cuvinte*.

Dragostea creștină a lui Ștefan cel Mare s-a în dreptat atît către cei vii cît și către cei trecuți de pragul acestei vieți vremelnice. Aceasta o mărturisesc pietrele de mormînt de la Rădăuți, Putna, Voroneț și altele. Aceste pietre de mormînt, frumos împodobite cu motive simbolice liturgice, mărturisesc dragostea slăvitului voievod față de înaintașii și părinții săi trupești sau sufletești, și credința sa în viațerea morților și viața veacului ce va să fie.

Statornic în această credință a bisericii drept măritoare, Ștefan cel Mare pururi avea în cuget și în inima sa gîndul morții, știînd că va trebui să dea răspuns bun la înfricoșătoare judecată a lui

Hristos. Pentru mîritul voievod, moartea înseamnă, cum arată inscripțiile de pe piatra sa de mormînt, o strămutare de aici, din această viață vremelnică, la cea veșnică. De aceea marele voievod își pregătește în timpul vieții, cu 12 ani înainte de moarte, mormîntul în biserica Putnei, zidită anume ca necropolă domnească pentru sine și familia sa.

A cunoscut mai dinainte ceasul morții, așa cum le este dat tuturor celor care au trăit viața cu adevărat creștinește: „Iar cînd a fost aproape de sfîrșenia sa, scrie cronicarul, chemat-au vladicii și toți sfetnicii săi, boierii cei mari și alții, toți cîți s-au prilejuit arătîndu-le cum nu vor putea ține țara cum a ținut-o el, ci socotind din toți pe turc mai puternic și mai înțelept a dat învățătură să se inchine turcilor”. Cum vedem grija pentru binele țării și al credinței străbune o poartă în inima sa pînă în ceasul morții. Cronicile vechi mai pun în gura mîritului voievod și aceste cuvinte înainte de moarte: „Doamne numai tu singur știi ce a fost în inima mea. Nici eresurile cele înșelătoare, nici focul vîrstei tîneresci n-au putut a mă sminti, ci am întărit pe piatra care este în suși Hristos, pe a căruia cruce de-a pururi îmbrățișată la piept ținînd, viața mea am închinat-o nesmintită printr-însa la părintele veacurilor avînd; prin care pe toți vrăjmașii am golit și înfrînt”.

La Mormîntul de la Putna al marelui voievod al Moldovei străjuiește, de la moartea sa, pînă astăzi o candelă înțreținută permanent aprinsă, așa cum străjuiește la sfîntul prestol și la proscomidiarul bisericilor noastre. Aceasta arată cinstirea de care s-a bucurat de-a lungul veacurilor din partea întregului popor, cinstire care se da numai sfîntilor. Pelerinajul la mormîntul său n-a încetat niciodată, nici în timpul ocupației Bucovinei de către austrieci și nici în timpul dictaturii comuniste atee.

Neașezat pînă acum în rîndul sfîntilor de către Biserică,

el a intrat de fapt în panteonul Bisericii noastre, prin evlavie sa. Actul canonizării lui Ștefan cel Mare, săvârșit în acest an al mîntuirii, 1992, este astfel recunoașterea a ceea ce de-a lungul veacurilor, și permanent, poporul nostru a simțit pentru binecredinciosul Voievod.

Canalizarea sa este împlinirea unei fapte bine plăcute lui Dumnezeu, răspunzîndu-

se și simțămîntelor de evlavie ale credincioșilor săi, știind rînduită prăznuirea în ceata sfinților a lui Ștefan cel Mare, binecredinciosului Domn și apărător al dreptei credințe, pe care de veacuri, rugător către Tatăl ceresc, către Fiul și către Duhul Sfînt, îl are Sfînta noastră Biserică și drept credinciosul nostru popor. ■

înțeleptul Daniil.

Cînd pomenim aceste două nume, noi fiii Bisericii strămoșești cinstim în egală măsură atît pe nevoitorul rugăciunii, Daniil Sihastrul, cît și pe viteazul apărător al credinței și al gliei străbune, Ștefan cel Mare, amîndoi iubitori deopotrivă ai rugăciunii și al casei lui Dumnezeu — sfînta Biserică. Cuvintele incrustate pe piatră de mormînt¹ a cuviosului Daniil, pusă de Ștefan cel Mare, arată legătura duhovnicească a fiului față de părintele duhovnicesc: „Acesta este mormîntul părintelui nostru David, schimnicul Daniil”. De aceea și rînduiala statornicită de Biserica noastră ca acești doi mari bărbați prealubitori de Dumnezeu să fie cinstiți în aceeași zi, 2 Iulie, ca cei care au fost uniți permanent în rugăciune și credință curată și statornică.

După îngroparea sa, în biserica mănăstirii Voroneț, unde a povătuit multă vreme pe ostenitorii acelei obști, Sfîntul Cuvios Daniil este cinstit mai departe ca părinte duhovnicesc și pomenit, împreună cu Sf. Mare Mucenic Gheorghe, ca ocrotitor al mănăstirii. La mormîntul său străjuiește permanent un sfeșnic cu luminarea aprinsă, iar credincioșii vin încontinuu să primească binecuvîntarea și ajutorul duhovnicesc.

Chipul său este zugrăvit alături de cel al mitropolitului Grigore Roșca, al fiu duhovnicesc al Sf. Daniil Sihastrul, pe peretele exterior al Bisericii Voroneț, deasupra ușii de intrare, pe latura de sud. Pe sulul de pergament pe care cuviosul Daniil îl ține în mînă sînt scrise cuvintele: „Veniți fraților, de mă ascultați, învăța-vă-voi frica Domnului, cine este omul...”. ■

¹ Nu există menționată undeva data săvîrșirii din viață a lui Daniil Sihastrul. Lespedea sa de mormînt, de gresie groasă, din partea sudică a pronaosului bisericii Voroneț, este asemănătoare cu pietrele de mormînt așezate de Ștefan cel Mare în 1479-1482 în biserica Bogdan Vodă din Rădăuți, ceea ce ne face să credem că Daniil Sihastrul a adormit întru Domnul după ce s-au lucrat aceste pietre de mormînt, deci pe la 1480.

CUVIOSUL PĂRINTELE NOSTRU

DANIIL SIHASTRUL

Acest dumnezeiesc părinte s-a născut din dreptmăritori creștini într-un sat nu departe de Rădăuți, veche așezare moldavă, unde se află înmormîntați primii voievozi ai Moldovei, în ctitoria lui Bogdan I întemeietorul. Din copilărie, cuprins de o deosebită rivnă către cele duhovnicești, a părăsit casa părintească și a trăit o vreme în obștea cuviosilor părinți de la biserica Sfîntului Nicolaie din Rădăuți, nevoindu-se la sporiirea credinței și a faptelor bune, iubind foarte mult rugăciunea și privegherile de toată noaptea.

Îmbogățindu-se în cunoștințele teologice din cinstirea cărților de slujbă și din sfinții părinți, arătînd ascultare și smerenie în toate cele încredințate de părintele stareț al acelei sfînte obști călugărești de la Catedrala din Rădăuți a îmbrăcat rasa de călugăr primind numele de David.

Rivna spre și mai multe nevoite duhovnicești l-a minat la mănăstirea Sfîntului Lavrentie, aproape de satul Laura de astăzi, tot în preajma Rădăuților. Cunoșcîndu-i rivna și simțindu-i dorința neîncetată după Dumnezeu, cu sfatul părintelui său duhovnicesc, starețul acelei lavre i-a dat schima cea mare, primind numele de Daniil.

Nu după multă vreme de la primirea stării de schivnic, cu binecuvîntarea părintelui stareț, se retrage în codrii locului, pe un pîrîu cu numele Vițau, din satul Putna, unde cu ajutorul iubitorilor de viață duhovnicească și cinstitori ai sihaștrilor, a săpat într-o stîncă chilie pe care o vedem și astăzi, nu departe de mănăstirea Putna.

Cunoscut ca mare nevoitor al sfințelor rugăciuni, cuviosul Daniil este cercetat de foarte mulți credincioși pentru a primi sfat de învățătură și trăire creștinească și mai ales pentru vindecare de boli sufletești și trupesti deopotrivă. Un alt loc unde a sihaștrit cuviosul Daniil este și stîncă Șoimului, de lângă Voroneț, și aici a fost cercetat de credincioși pentru folosul cel duhovnicesc.

Între nenumărații săi fii duhovnicesci care l-au cercetat s-a aflat voievodul Moldovei, Ștefan cel Mare. Cronicile și cronicarii (între care Ion Neculce în *O samă de cuvinte*), alte mărturii ale vremii ne vorbesc, peste timp, despre popasurile domnitorului, pentru sfat și întărire sufletească, în chilie sihastrului Daniil.

De altfel, amintirea poporului a păstrat pentru totdeauna împreună cele două nume de mare rezonanță ale istoriei Moldovei: voievodul Ștefan și

Titulescu printre ai săi

„VIITORUL TREBUIE SĂ FIE OPERA NOASTRĂ“

ADRIAN NĂSTASE

„În martie 1982 se vor împlini 100 ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu. La aniversarea centenarului său, nu i s-ar putea cinsti mai bine memoria decît prin îndeplinirea ultimei sale dorințe: aducerea în țară a rămășițelor pămîntești și înhumarea lor la Brașov“.

Cu aceste cuvinte se încheia articolul Testamentul politic al lui Nicolae Titulescu, document publicat pentru prima oară de Magazin istoric, în numărul său 9/1981. De atunci a trecut un deceniu.

Un deceniu de dură istorie. La capătul lui, ultima dorință a lui Nicolae Titulescu s-a împlinit. El este acasă, între semenii săi.

Cuvintele sînt, în general, neputincioase. Dar ele își vădesc limitele mai ales în împrejurări ca aceasta, în care profunzimea trăirii se lasă cu greu tradusă în vorbe.

Aniversăm, în urmă cu trei zile numai, 110 ani de la nașterea, pe meleagurile Craiovei, a celui mare domn al spiritualității românești care a fost Nicolae Titulescu. Astăzi, 7 martie 1992, aici, la Bucu-

rești, sîntem martorii copleșiți de emoție ai unui alt moment de tulburătoare semnificație. Nicolae Titulescu se întoarce acasă, pentru a odihni în pămîntul înaintașilor. Cel care și-a pus întreaga ființă în slujba afirmării României, cel care a străbătut lumea în lung și lat pentru a o face cunoscută și a-i apăra interesele perene vine să se așeze, asemenea tuturor eroilor

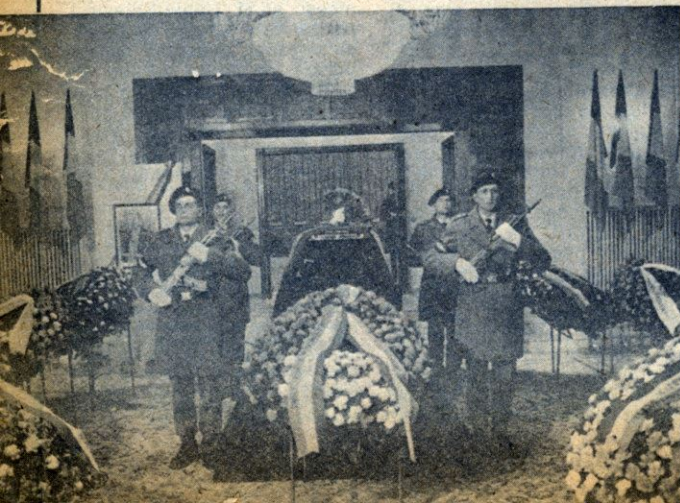
neamului, la temelia edificii-lui pe care l-a durat fără tihnă. Bucureștiul nu va fi însă decît un popas în drumul său către plaiurile transilvane, din inima cărora și-a dorit să vegheze pentru eternitate asupra destinului țării.

Nu este, cred, cazul să refac, aici și acum, traseul vieții și operei titulesciene. Îl știm cu toții la fel de bine, chiar dacă mereu și mereu descoperim, fascinați, că valențele sale nu au fost încă epuizate de exegeză. Pentru că, între multiplele paradoxuri ale existenței sale se numără și acela, propriu doar marilor vizionari, de a fi contemporanul urmașilor săi.

Aș dori, mai degrabă, să vorbesc despre datoria noastră față de moștenirea titulesciană. O datorie care a fost și rămîne enormă. Împlinindu-i voința testamentară — aceea de a-l așeza în pămîntul țării care i-a dat viață — ne achitam de ceea ce am putea numi aspectul formal, dar el însuși extrem de elocvent, al ultimului său act de voință.

Pentru că autenticul mesaj pe care a ținut să ni-l transmită cel care a închis ochii departe de patrie este că noi,

Martie 1992. În drum spre Brașov, rămășițele pămîntești ale lui Nicolae Titulescu au primit omagiul bucureștenilor în holul de onoare al Ministerului Afacerilor Externe

(Continuare în p. 17)

1945. DIN VREMEA CALVARULUI

Reproducem în continuarea celor publicate în numărul trecut fragmente dintr-un alt document tipărit în revista Basarabia, nr. 8/1991: stenograma convorbirii ce a avut loc în ziua de 3 martie 1945 la Comisia Aliată de Control (Secția politică și administrativă) din București, cu privire la repatrierea basarabenilor și bucovinenilor refugiați în România în urma ocupării Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herței de către Uniunea Sovietică, în iunie 1940. La discuții au participat: Ed. Ciuntu, ministru, I. Demetrescu, consilier, și Al. Danielopol, referent (pentru partea română) și colonelul Borisov, Gusiev și Banzerov (pentru partea rusă). Trebuie precizat că, printr-un Decret al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 8 martie 1941, locuitorilor din Basarabia le-a fost restabilită cetățenia U.R.S.S. iar celor din Bucovina de Nord le-a fost atribuită „cetățenia sovietică” în virtutea articolului 5 din Convenția de armistițiu, guvernul român era obligat să predea autorităților sovietice, pentru repatriere (alături de alte categorii de cetățeni) și pe refugiații basarabeni sau bucovineni, veniți în România de teama opresiunii regimului bolșevic. Această măsură a generat multe suferințe și prigoniri pentru bucovinenii sau basarabenii aflați în România după 23 august 1944.

„Repatrieri” silite

DI. BORISOV: Noi socotim că cetățenii sovietici sînt totuși cetățeni care au locuit pe teritoriul Republicii Moldovenești în regiunea Ismail, regiunea Cernăuți, și care au dobîndit cetățenia sovietică pe baza decretului Sovietului Suprem din 8 martie 1941. Este o definiție foarte simplă. Adică, cu alte cuvinte, este vorba de toți bucovinenii și basarabenii care au dobîndit cetățenia sovietică prin Decretul din 1941. În ceea ce privește excepțiile, vor fi discutate de la caz la caz.

DI. DEMETRESCU: Ca să dovedesc d-lui colonel Borisov că chestiunea nu este atât de simplă și că se pot naște încurcături, dau un exemplu: Dl. col. Hagi Stoica a găsit pe listele lui de plată un individ care, deși nu vroia să se reîntoarcă în U.R.S.S., deoarece era născut în județul Romanți, din părinți care nu fuseseră niciodată în Basarabia dar care rămăseseră în 1940 unde se dusesse întîmplător, era totuși forțat de autoritățile sovietice să se repatrieze în calitate de cetățean al U.R.S.S.

DI. BORISOV: Desigur că acesta era cetățean sovietic, fiindcă toți aceia ce au rămas în 1940 în Basarabia au căpătat, prin faptul rămînerii lor pe teritoriul sovietic, cetățenia sovietică.

DI. CIUNTU: Asta nu se poate, deoarece Decretul prevede clar că sînt excepții străinii, cum ar fi, de pildă, un francez sau român, care s-a dus în plimbare în Basarabia și care a fost surprins acolo. Această domiciliere accidentală într-un teritoriu străin nu conferă naționalitatea străină, de asemenea, cum un străin la Moscova nu capătă prin șederea lui acolo cetățenia sovietică.

DI. DEMETRESCU: De pildă, dacă mă duc la un prieten la Chișinău pentru cîteva zile și sînt surprins de evenimente acolo, aceasta înseamnă oare că eu am căpătat cetățenia sovietică?

DI. BORISOV: Din momentul în care la 28 iunie 1940 erai acolo, după legea sovietică vi se aplică cetățenia U.R.S.S. De altfel cei care nu au plecat nu au vrut să se reîntoarcă în România și vroiau să devină cetățeni sovietici.

DI. DEMETRESCU: Ba au vrut foarte mult să se reîntoarcă și au făcut formele de repatriere, dar nu s-au putut repatria.

DI. BORISOV: Ce termene s-au stabilit pentru aceste repatrieri?

DI. DANIELOPOL: Nu a existat termene precise. Ultimatumul de la 28 iunie 1940 prevedea că evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord trebuia să se facă în 4 zile. Prea puțini au fost aceia care au reușit să se retragă cu Administrația Românească.

Toți cei care au rămas s-au înscris pe listele de repatriere care au fost aprobate de Comisariatul Afacerilor Interne de la Moscova și au fost comunicate Ministerelor noastre de Interne și Externe. Transporturi pentru acești repatriați au existat în tot cursul anului 1940.

dar ele erau rare și astfel mai mult din jumătate din basarabeni au rămas în imposibilitatea de fapt de a se reintoarce în România.

Aprobarea dată de Moscova, însă, nu poate fi contestată pentru acest motiv, deoarece valoarea ei se scotoțește nu de la execuția în fapt a repatriierilor ci de la data aprobării lor. Toți basarabeni care sînt în această situație pot face oricînd dovada prin Ministeriele noastre de Interne și Externe, de existența acestor aprobări, care s-au făcut individual.

DI. BORISOV: Eu știu că toți cei care au obținut repatrierile s-au și repatriat iar cei care nu au putut să se repatrieze este că nu au vrut să o facă și deci sînt cetățeni sovietici.

DI. CIUNTU: Totuși, dl. colonel Borisov nu mi-a dat încă noțiunea exactă a cetățeniei sovietice, căci dacă trimit în toată țara Decretul Sovietului Suprem, vor fi autorități provinciale care vor interpreta într-un fel și altele în alt fel și nu vor ajunge niciodată la norma uniformă pentru toată țara.

DI. BORISOV: Eu am dat definiția celor care trebuie să se reintoarcă în U.R.S.S. Dar fiindcă cereți o prelungire de termen, sînt de acord să se prelungească termenul de 5 martie pînă la data de 10 martie.

DI. DEMETRESCU: Aș vrea să precizez dacă tabelele cerute conform notei sovietice pînă la data de 10 martie [1945] vor fi întocmite numai de Ministeriele din Centrală? Sau este vorba și de toate autoritățile provinciale?

DI. BORISOV: Este vorba de întregul aparat administrativ din România.

DI. DEMETRESCU: În aceste condiții este imposibil să pot realiza ceea ce doriți, chiar pînă la termenul de 10 martie. Gîndiți-vă la dificultățile ce le vom avea pentru a comunica cu provincia, mai ales în Moldova sau regiunile din Banat. O telegramă urgentă face pînă la 2 zile.

DI. BORISOV: Eu nu înțeleg de ce aveți nevoie de telegrame cînd există telefon.

DI. DEMETRESCU: Da ce credeți Dvs. că au să ne trimită tabelele prin telefon?

DI. BORISOV: Desigur, se poate comunica prin telefon și dacă lipsesc cîteva tabele care să-mi vină mai tirziu, asta nu are importanță.

DI. CIUNTU: Dl. colonel Borisov crede că putem lucra ca și cum am fi militari.

DI. BORISOV: Trebuie să lucrați militărește.

DI. DEMETRESCU: Fac o rugămîntă d-lui col. Borisov: Să prelungească termenul de 10 martie la 12 martie.

DI. BORISOV: Asta-mi reamintește un spirit de tirgială, de neadmis, dar fiindcă vrea dl. consilier Demetrescu, potîm.

DI. DEMETRESCU: Mulțumesc. N-am făcut-o în spirit de tirgială, ci numai pentru a satisface onorabil cerințele Comisiei Aliate de Control.

DI. BORISOV: Dacă doriți eu vă propun să facem o experiență împreună pentru ca să vă convingeți. Hai să facem orice legătură telefonică cu orice prefectură din țară veți dori și eu vă asigur că nu pînă la 10 martie, dar pînă la 7 martie veți avea toate tablourile cerute.

DI. DEMETRESCU: Dvs. o puteți face, dar eu nu am autoritatea Dvs. Dacă aș fi eu pe fotografiul Dvs., lucrurile s-ar schimba.

DI. BORISOV: Eu propun totuși experiența, de altfel autoritățile sovietice vor lucra alături de autoritățile române și vă asigur că lucrurile se vor executa cu rapiditate. Dacă am consimțit data de 12 martie, este că sînt într-adevăr județe îndepărtate.

DI. CIUNTU: Cum vom primi tablourile, le vom înainta. Felicit pe dl. colonel Borisov pentru siguranța promptei executări a ordinelor sale.

DI. BORISOV: Dl. ministru ar fi trebuit să fie obișnuit cu felul nostru de a lucra, el care a stat atît timp la Moscova și sper că și în România se va ajunge cît de grabnic la aceeași perfecțiune.

DI. CIUNTU: Sînt diferențe de metode.

DI. DEMETRESCU: Privitor la punctul 2 care hotărăște înscrierea și prezentarea tuturor acelor care nu fac parte dintr-o instituție publică fiind particulari, identificarea lor este mult mai grea, deoarece ei nu pot fi găsiți pe anumite state de serviciu care ușurează operația de clasare.

DI. CIUNTU: Trebuie de aceea să întocmim un comunicat pentru autoritățile din țară. Trebuie să relev însă că această operațiune de identificare este extrem de anevoioasă, mai ales că autoritățile polițienști vor fi ocupate cu alcătuirea celorlalte tabele. În consecință cerem prelungirea termenului, deoarece nu vrem să cădem în culpă.

DI. BORISOV: După informațiile pe care le am, operațiunea de identificare este pe sfîrșite. Pot să spun că au fost 16 000 de cetățeni sovietici identificați și înscriși și că nu mai rămîn decît 2 000. În consecință, termenul este bine stabilit.

DI. CIUNTU: Sînt mult mai mulți de 2 000. Mult mai mulți. Cer termenul de 20 martie pentru ca să pot da instrucțiunile necesare și să se poată proceda la identificări.

DI. BORISOV: Bine. De altfel, autoritățile românești vor fi ajutate de autoritățile sovietice, așa că să nu aveți grijă în această privință.

DI. CIUNTU: Este un punct neclar în nota sovietică. Sînt anumiți funcționari care, fiind concediați, pot să fie repatriați de instituțiile unde lucrau după ce Comisia Sovietică a îngăduit acest lucru: despre ce este vorba?

DI. BORISOV: Dispoziția de concediere este generală. Dar ca să nu facem o nedreptate, am considerat că după cercetarea amănunțită de la caz la caz, cei care nu urmează a se reintoarce în U.R.S.S. să fie reprimiți în serviciile lor de unde au plecat, dar numai după ce noi vom dispune astfel. Așa s-a petrecut în mai multe cazuri de ofițeri și subofițeri din armată, care au vrut să plece în U.R.S.S. fără să aibă nici un drept și i-am trimis înapoi la posturile lor.

DI. CIUNTU: Bine, am înțeles.

DI. DEMETRESCU: În privința celui de al treilea termen, cer să fie prelungit și el, deoarece este vorba de aceia care nu s-au prezentat la

termenele celelalte. În consecință, acest nou termen urmează pentru identificarea persoanelor celorlalte două termene, identificarea celor care nu s-au prezentat la 20 martie nu se face decât după 20 martie și numai după 20 martie. Cerem deci ca al treilea termen să fie prelungit până la 1 aprilie.

DI. BORISOV: Succesiunea de termene este inexactă. Toate lucrările se vor face concomitent, dar fiindcă vreți o prelungire, vă acord termenul de 25 martie, adică 5 zile în plus, pentru operațiunile de pură identificare.

DI. DEMETRESCU: În cinci zile este imposibil, fiindcă poliția noastră este redusă și mijloacele de a te ascunde sînt foarte numeroase.

DI. BORISOV: Dar nu uitați că și ai noștri vă vor da concursul.

DI. CIUNTU: Este vorba numai de 5 zile în plus, până la 1 aprilie.

DI. BORISOV: Nu! Vreau ca în luna martie să se termine totul.

DI. CIUNTU: Să dea Dumnezeu să se întîmple așa! Eu nu cred că este posibil. Mai am o întrebare de făcut: toate elementele din armată care luptă pe front trebuie să date afară? Se revine asupra notei Comisiei Aliate de Control din 6 februarie 1945?

DI. BORISOV: De la armatele operative se cer numai tablourile de identificare, iar nicidecum concedieri. Trebuie însă să previn delegații români, că nu se mai poate face nici o trîmțire de cetățeni sovietici pe front pentru a-i camufla. În ceea ce privește pe cei care sînt în armatele operative, ei sînt tot sub comandă sovietică a mareșalilor Malinovski și Tolbuhin. Ei vor hotări.

DI. CIUNTU: În textul notei mai este vorba de oamenii trebuie să se prezinte la Comisia de Control. Cum să se prezinte? Personal?

DI. BORISOV: Vom da o dispoziție în acest sens asupra procedurii de urmat și vom stabili ce este de făcut.

DI. CIUNTU: La punctul 4 mai este vorba de persoanele care tînuiesc cetățeniei sovietici. Aceste persoane sînt indicate. Dar străinii care tînuiesc cetățeniei sovietici intră și ei în penali-tățile de la punctul 4? Nu este nimic privitor la străinii în text. Or, în România, nu se pot pedepsi străinii, în astfel de cazuri.

DI. BORISOV: Și străinii vor fi pedepsiți în caz de tînuire.

DI. CIUNTU: Bine. Va trebui deci să ne gîndim la un text de lege în această privință. Să trecem la examinarea definiției de „cetățean sovietic”.

DI. BORISOV: Eu propun următorul text: „Toți cetățenii care au locuit pe teritoriile Republicii Moldovenești în regiunile Ismail și Cernăuți și care au locuit în Basarabia și Bucovina în anii 1940 și pînă la începutul războiului, trebuie să plece în U.R.S.S.”.

DI. CIUNTU: Eu am stabilit astfel. Am indicat că vor trebui să se repatrize „toți cetățenii sovietici printre care și persoanele originare din Basarabia și Bucovina care se aflau domiciliat în acele provincii la 22 iunie 1941”.

DI. BORISOV: Trebuie scos imediat cuvîntul

„originar”. Chiar persoanele care nu erau originare dar care au rămas pînă la 22 iunie 1941 în Basarabia și Bucovina sînt obligate să se repatrize ca cetățeni sovietici.

DI. CIUNTU: Cum se poate ca un român originar din Timișoara, de pildă, să capete astfel cetățenia sovietică? Este un non sens.

DI. BORISOV: Ba deloc. Faptul că a rămas acolo este că vroia să rămînă.

DI. CIUNTU: Chiar dacă a rămas acolo, el rămîne ca cetățean român. Cînd eram ministru la Moscova erau sute de români care rămăseseră la Moscova și care-și păstrau totuși cetățenia română.

DI. BORISOV: Nu. Textul Sovietului Suprem este clar.

DI. DANIELOPOL: Să examinăm textul Decretului Sovietului Suprem și veți vedea că din simplă logică reiese că interpretarea dvs. nu are temei.

DI. BORISOV: Să lăsăm discuțiile întortocheate. Interpretarea decretului este făcută de noi.

DI. DANIELOPOL: Ba deloc. Un text de lege se interpretează în spiritul lui. Dacă luăm art. 1, este clar că prima propoziție „toate persoanele care la data de 7 noiembrie 1917 aveau calitate de supuși ai fostului Imperiu Rus” se leagă prin conjuncția „și” la două propozițiuni, care la data de 28 iunie 1940 locuiau pe teritoriul Basarabiei. Este vorba deci de două noțiuni cumulative ce nu se pot despărți. Nu pot intra în cadrul art. 1 din Decretul Sovietic decit:

1. Persoane originare din Basarabia.

2. Care au rămas la 28 iunie 1940 în această provincie.

Apoi art. 3 este clar: „Decretul de față nu se extinde asupra persoanelor menționate în art. 1 care, pînă la data de 28 iunie 1940 dobîndiseră orice altă cetățenie străină”. În consecință, un român din Vechiul Regat care a venit în Basarabia și a rămas sub ocupație era străin față de autoritatea sovietică, neavînd nici o legătură cu teritoriul Basarabiei redobîndit. Art. 4, pe de altă parte, precizează că „toate persoanele care la data de 28 iunie 1940 locuiau pe teritoriul Bucovinei de Nord, cu excepția străinilor, sînt recunoscute ca cetățeni sovietici. Se vede clar aceeași manifestare a legiuitorului de a excepta tot ce nu aparține teritoriului dezmembrat.

DI. CIUNTU: Acest lucru reiese în mod evident din art. 3 (recitește textul. Evident, dacă ar fi fost așa cum pretinde dl. colonel Borisov, legea ar fi precizat că „toate persoanele domiciliat în Basarabia și Bucovina de Nord la data de 28 iunie 1940 sînt considerate ca cetățeni sovietici”, fără altă considerație de text.

DI. DANIELOPOL: Într-o lege de conferire a naționalității, excepțiile sînt totdeauna prevăzute de legiuitor. De altfel, Comisia Aliată de Control, în interpretarea tuturor textelor ce ni le-a supus spre examinare, ne-a comunicat în mod constant că oriunde textul nu prevede o dispoziție precisă nu se poate interpreta în afară de text.

DI. BORISOV: Acestea sînt considerații care nu vin decît să complice chestiunea.

DI. CIUNTU: Deloc. Cîr d-lui colonel Borisov să-mi explice pe ce bază, pe ce text, un român din Vechiul Regat, care a rămas în Basarabia după 1940, a devenit cetățean sovietic?

DI. BORISOV: Încă o dată spun că toți cei care erau originari din alte părți ale României s-au întors în România.

DI. DANIELOPOL: Dovadă sînt listele întregi de cereri de repatriere care se află la ministerele noastre de Interne și Externe.

Este o probă ușor de stabilit și care răs-tornă toată afirmația dvs.

DI. col. BORISOV: Fiindcă faceți comparație de texte, în art. 4 din Decret, privitor la buco-venini, nu se vorbește nimic de cetățeni origi-nari. Deci, nu se poate aplica un regim buco-venilor, deosebit de cel al basarabenilor.

DI. DANIELOPOL: Este adevărat că în art. 4 nu poate fi vorba, de asemenea, decît de cei originari din Bucovina, rămăși la 28 iunie 1940 acolo, deoarece se spune expres că sînt ex-ceptați străinii.

Or, este clar că străin față de statul sovietic este și românul care nu are nimic de a face cu teritoriile cedate și în care se află numai în chip accidental.

DI. GUSIEV: Sub numele de străini noi am în-teles toți străinii afară de români.

DI. CIUNTU: De unde ați spus aceasta?

DI. DANIELOPOL: Aceasta este o interpretare care nu are bază juridică, nefiind niciăieri indi-cat în text cel mai mic argument pe care să se poată sprijini o astfel de discuție.

DI. BORISOV: Interpretarea noastră este clară.

DI. DANIELOPOL (cître dl. colonel Gusiev): Niciăieri nu s-a petrecut un astfel de fapt, în caz de dezmembrări de teritorii. Niciodată nu a trecut prin minte de pildă autorităților fran-ceze, care în 1918 au procedat la realipirea al-sacienilor, lorenienilor, să considere ca cetă-teni francezi și pe cetățenii germani care in-timplător se aflau la Strasbourg, în momentul redobîndirii de teritorii.

Cazul prezentat de dvs. este unic în istorie.

DI. DEMETRESCU (cître dl. colonel Borisov): Dar din însuși textul legii se poate vedea că nu aveți dreptate. Titlul spune clar: (Decret pentru redobîndirea cetățeniei sovietice pentru locui-torii Basarabiei și dobîndirea cetățeniei sovie-tice pentru bucoveninii de Nord.)

Cum se poate deci ca un cetățean originar din Galați să „redobîndească” cetățenia sovie-tică? atunci cînd nu făcuse parte niciodată dintr-un teritoriu care să fi aparținut vreodată Rusiei?

DI. BORISOV: Am spus ce avem de spus.

DI. CIUNTU: Eu nu pot accepta interpretarea ce o dă Comisia Aliată de Control, ca fiind contrarie însuși decretului ce ni s-a impus.

Răspunderea acceptării părerii dvs. nu o poate lua decît Guvernul Român care să tra-teze direct cu Guvernul de la Moscova.

Eu mențin proiectul meu de declarație unde este vorba de cetățeni „originari” din Basara-

bia și Bucovina de Nord.

DI. BORISOV: Nu se va pune cuvîntul „origi-nari”, ci cuvîntul „care locuiau”, sau care „se găseau”.

Deci, astfel, „toți cetățenii sovietici printre care și persoanele CARE LOCUIAU în Basara-bia și Bucovina de Nord, de la data de 22 iunie 1941, vor trebui să se repatrieze în U.R.S.S.”.

DI. BORISOV: Repet, că toți cei care au ră-mas în Basarabia și Bucovina după 28 iunie 1940 sînt cetățeni sovietici. Li s-au dat la toți pașapoarte, arătîndu-se deci clar cetățenia lor sovietică prîg aceasta. Faptul că nu s-au repa-triat este că au acceptat această situație.

DI. CIUNTU: Dar repet că nu au avut mij-loace de repatriere. Ca dovadă că nu au optat pentru cetățenia sovietică este că nu vor să se reîntoarcă.

DI. DANIELOPOL: Noi nu cerem decît inter-pretarea strictă a Decretului din 1941. Or dvs. negați însuși decretul.

DI. BORISOV: Să lăsam cazuistica. Am spus care este părerea noastră.

DI. CIUNTU: Eu nu o pot accepta. Guvernul va hotărî.

DI. BORISOV: Dar punctul nostru de vedere este Decretul sovietic.

DI. DANIELOPOL: Nu este așa.

DI. BANSEROV: Talmudist!

DI. DANIELOPOL: Eu am interpretat textul so-vietic cu toată obiectivitatea juridică. De ce nu procedați și dvs. la fel?

DI. CIUNTU: Noi avem o formație juridică și poate că plictisim pe dl. colonel Borisov cu afirmațiile de drept, totuși, dacă ni s-a dat un text de lege, trebuie să-l interpretăm ca pe orice text de lege.

DI. BORISOV: Nu vreau să-l ofensez pe dl. ministru Ciuntu, dar am impresia că face difi-cultăți în ceea ce privește drepturile noastre asupra cetățenilor sovietici.

DI. CIUNTU: Dar nu vrem să facem nici o di-ficultate. Nu vrem însă, să predăm cetățeni ro-mâni. Altfel!

DI. BORISOV: Domnul jurist Danielopol a ve-nit și a făcut toate discuțiile. Avem noi toate notele d-sale, prin care a încercat să îndepăr-teze toate drepturile noastre.

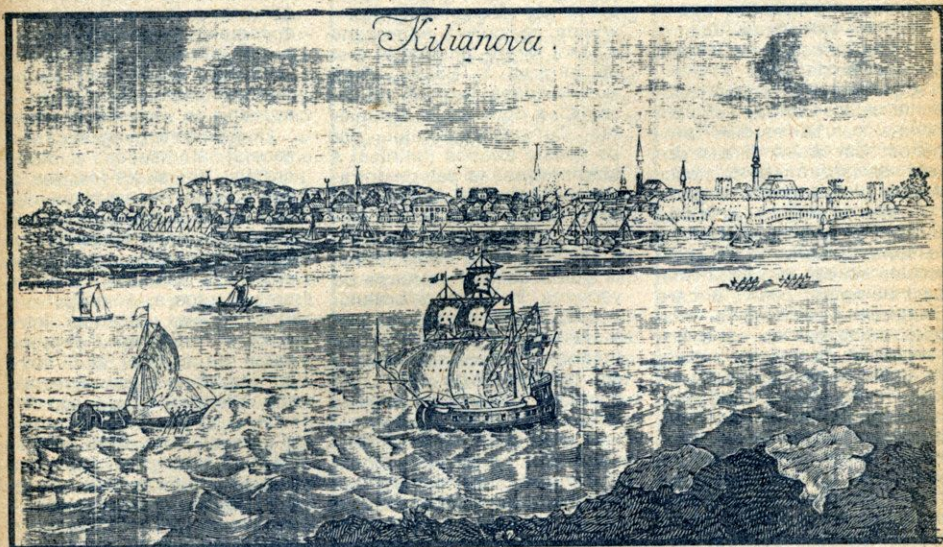
DI. DANIELOPOL: Cînd am tratat în drept chestiunea basarabenilor și bucovenienilor, am încadrat-o așa cum trebuie să se facă normal în cadrul juridic. Am făcut un referat în Dreptul internațional, căci în dezmembrările de teri-torii, sub orice formă s-ar face ele, chestiunea era tratată de Dreptul internațional. Mi s-a contestat acest punct de vedere. Am inter-pretat atunci Dreptul sovietic cu toată formați-nea mea juridică. Îmi pare rău că nu am făcut studii la Moscova, fiindcă atunci aș fi văzut poate lucrurile altfel. Deocamdată am procedat cu toată obiectivitatea formațiunii primite. Eu nu vreau să creez nici un fel de dificultate dar nici nu vreau să conced cel mai mic punct care să fie în afară de Decret.

DI. BORISOV: Chestiunea este epuizată. ■

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI

DINTRE PRUT ȘI NISTRU (III)

CONSTANTIN C. GIURESCU

CHILIA (R.S.S. Ucraina-nă)¹. Prima problemă care se pune în legătură cu Chilia este aceea a localizării ei, a stabilirii faptului dacă așezarea numită, în izvoarele bizantine, Kellia și Licostoma sau Licostomion, iar în cele italiene Licostomo, a fost pe malul drept al Dunării, adică în Deltă, sau pe cel stîng al ei, pe țărmul basarabean. Existînd, în secolele XV-XX două localități cu numele de Chilia, și anume una Chilia Veche, în Deltă, pe un grind,

de origine continentală, nu aluvionară și alta, Chilia Nouă, pe malul stîng, cercetătorii erau de acord că prima reprezenta, așa cum o arată și numele, așezarea cea mai veche, iar cea de a doua, așezarea mai nouă, înființată ulterior. În ultimul timp însă, P.P. Panaitescu a emis părerea că Licostomo n-a fost în Deltă, ci pe malul stîng, basarabean; aci ar fi existat nu numai centrul comercial, dar și cetatea de apărare, „unica cetate”. Am arătat în altă lucrare motivele pentru care nu putem primi această localizare; ele au determinat pe Panaitescu să revină, în parte, asupra părerii sale și să admită sau, cu propriile-i cuvinte, să „nu excludă existența unui fort de refugiu pentru orașeni, în fața, pe insulă”.

De fapt, vechea așezare bizantină, apoi geneveză a fost pe grindul de la Chilia Veche, din Deltă. Pentru această localizare pledează o serie întreagă de argumente. În primul rînd faptul, de bun simț, niciodată infirmat, că ori de cîte ori avem dublete topice, dintre care primul însoțit de calificativul vechi și celălalt de calificativul nou, întotdeauna primul designează așezarea cea mai veche, anterioară celeilalte. Acesta e cazul cu Adjulul Vechi și Adjulul Nou cu Orheiul Vechi și Orheiul Nou, cu Tîrgșorul Vechi și Tîrgșorul Nou, cu Sîncă Vechi și Sîncă Nouă, cu Tohanul Vechi și Tohanul Nou, cu Bucureștii și Bucureștii Noi. Tot acesta e și cazul Chilie Vechi și Chilie Noi. Localnicii n-aveau nici un motiv, nici un interes să

¹ Continuăm prezentarea din cartea *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiții pe care le-am înfățișat în numărul 4/1992 al revistei, a vocilor privind orașele dintre Prut și Nistru.

În imagine: gravură din secolul XVIII, înfățișînd Chilia Nouă.

dea aceste două denumiri în mod greșit, contrazicând realitatea istorică; ei n-au făcut decât s-o constate. Știind că pe grindul din Deltă a fost prima așezare, cea mai veche, i-au zis Chilia Veche, iar celelalte de pe țărmul stîng basarabean, unde o cetate a fost ridicată abia în 1479, de către Ștefan cel Mare, i-au dat numele, corespunzător, de Chilia Nouă. Acest dublet toponimic nu aparține numai românilor din partea locului; el a fost însușit și de turci și de ruși și de greci.

Argumentul de ordin toponimic este el singur suficient pentru ca să rezolve problema. Dar avem și alte dovezi, de ordin istoric, documentar și cartografic. Bizantinii, spre a asigura apărarea Dunării de jos, au ridicat sau restaurat o serie de cetăți în insule, adică în locuri mai ușor de apărat pentru ei care dispuneau de flotă și mai greu de atacat de către adversarii lor care aveau armate de uscat. Astfel de cetăți au fost, în regiunea dobrogeană, la Dinogetia, într-o insulă din preajma Galaților și la Păcuriul lui Soare, o insulă de jos de Ostrov. La fel a fost cazul Chilieii, în insula cuprinsă între brațul cu același nume și brațul Sulinei. N-avea rost pentru bizantini să ridice o cetate pe malul stîng, basarabean, într-un loc în continuitate directă cu întinsa stepă a hinterlandului, așadar ușor accesibil pentru cei ce năvăleau dinspre mieznoapte și răsărit, cînd puteau s-o construiască pe grindul din față, într-un loc greu accesibil, apărat pe de o parte de brațul cel mai important, mai lat, al Deltei Dunării, iar în partea cealaltă de bălțile și plaurul aceleiași Delte. Acolo au și construit-o. Așezată în extremitatea nordică a stăpînirii bizantine, această cetate devine și un loc de exil pentru indezirabilii din Constantinopol. Aci este trimis patriarhul Iosif, după ce fusese silit să-și dea demisia, la 11 ianuarie 1274 și după ce stătuse, cîțva timp, într-un loc mai aproape, în mănăstirea de lângă Anaplus.

Cronicarul Pachymeres, relatănd aceste fapte, arată că ultimul loc de exil al înaltului ierarh a fost „la Hili (acesta e un castel într-o insulă la extremitatea Mării Negre), bun loc de petrecut vara, dar rău cu totul pentru iarnă, căci crivățul bate insula în față și suflă amarăciunea frigului”. Au existat trei așezări cu numele de Hili sau Chili în Imperiul bizantin: una în apropiere de Constantinopol, anume pe coasta europeană a Mării Negre, imediat la vest de intrarea în Bosfor, lângă Rumili Fener; turcii îi zic azi „Kilia”; a doua tot în apropierea Constantinopolului, dar pe coasta asiatică (bitinică) a Mării Negre, la est de intrarea în Bosfor, 40 de kilometri spre răsărit de Anadolu Fener; e numită azi și Schile și Kilia. Cea de a treia, tocmai la gurile Dunării, aproape de vărsarea în Mare a brațului nordic, braț care și-a și luat numele de la această cetate bizantină. Dacă unele din evenimentele povestite de cronicile bizantine privesc „Kiliile” de lângă Bosfor, altele, cum este exiliul patriarhului Iosif, se referă la Chilia Dunăreană. Căci numai acestea i se potrivește localizarea într-o „insulă”, cum spune precis Pachymeres; celelalte erau pe țărmul pontic; de asemenea numai celei dintîi i se potrivește aprecierea despre clima aspră din timpul iernii cu frigul adus de crivăț, spre deosebire de clima, mai blîndă, a Chiliilor de lângă Bosfor. E interesant de relevat că tradiția bizantină de a exila pe patriarhii demisi tocmai la gurile Dunării a fost urmată și de turci. Episcopul latin de Nicopol, Petru Stanislavov, vizitînd în 1659 Chilia, Ismailul și Cetatea Albă, spune că la Ismail — deci în preajma Chilieii — sînt trimiși patriarhii greci de Constantinopol maziliți de sultan. „Trăiesc din mila schismaticilor, de care se și îngrijesc sufletește — adaugă el — și de aceea se cheamă „episcopi de Ismail”. Într-o listă de „castele patriarhale din părțile Varnei” din anii 1318-1323, găsim, pe lângă

Cavarna, Caliacra, Cranea, Gherania, Dîrstor și „Chilia sau Licostomion”; este Chilia dunăreană care apare acum și cu cel de al doilea nume al ei. El înseamnă în românește „gura lupului” și e numele care a fost adoptat de navigatorii italieni din Marea Neagră: în portulele lor îl întîlnim în genere sub forma: „Licostomo”. Un reflex al acestui de al doilea nume se găsește și la populația slavă a regiunii, populație care a numit Vîlcov (în românește: „a lupului”) așezarea de pe același braț al Dunării, aproape de vărsarea în Mare.

O descriere geografică din secolul al XIV-lea și două cronici, din al XV-lea, fac și ele dovada că așezarea cea mai veche a Chilieii a fost în Deltă, pe malul drept al Dunării. Descrierea geografică este dese amintită listă de orașe bulgare, române, polone și ruse, alcătuită între 1387 și 1392. Ea înșiră, pe malul de miazăzi al Dunării de jos, trei orașe: Drestvin sau Dîrstorul, Dicin sau Vicina și Chilia. Ultimul editor și comentator al listei, învățatul M.N. Tihomirov, situează această Chiliea la listei pe locul Chilieii Vechi de astăzi, așadar în Deltă. Tot acolo o situează și un alt comentator al listei, J. Bromberg în „Miscelaneele” sale toponimice și istorice asupra Dobrogei, Basarabiei și Moldovei medievale. În ce privește cronicile, cea dintîi din ele, aceea a senatorului venețian Francesco Longo, relatează că sultanul Balazid, după ce a cucerit, în 1484, „Licostomo” sau Chilia, a obligat pe toți locuitorii orașului „să refacă Licostomul vechi, situat pe un ostrov al Dunării” (sublinierea noastră). Detaliile pe care le dă cronica lui Longo asupra expediției sultanului dovedesc nu numai un izvor contemporan dar, probabil, și un martor ocular.

În orice caz, știrea nu poate fi supusă îndoielii. Cea de a doua cronică, a lui Bonfinius, secretarul regelui Matei Corvinul, califică cetatea Chilieii — pe care el o numește după moda anticizantă

a vremii, Achilleia — drept „interamnis” adică „între riuri” sau „între brațele” Dunării. Prin urmare trei izvoare diferite, unul de caracter geografic, alcătuit la finele secolului al XIV-lea, într-un mediu rusesc, iar celelalte două de caracter istoric, din secolul al XV-lea, scrise la Buda, în Ungaria, și la Veneția, în Italia, arată tustrele Chilia Veche sau Licostomo în Deltă, pe malul drept al Dunării. Ele constituie un argument peremptoriu pentru localizarea acestei așezări.

Mai putem adăuga informațiile pe care ni le dau un șir întreg de portulane și hărți. O seamă dintre ele așează Licostomo în Deltă, nenotind nimic pe malul stîng, basarabean! În altele, menționînd, la fel Licostomo în Deltă, adaugă pe malul din față Chilia Nouă. Din prima categorie fac parte mai întîi trei portulane din secolul al XV-lea unul din c. 1450, altul din 1455, cel de al treilea, portulanul lui Cristofor Columb, din 1491; ele notează tustrele: „Licostomo” în Deltă. Aceeași indicație o găsim și în cinci hărți din secolul al XVI-lea, numai că unele din ele pun în loc de Licostomo, Chilia. E vorba de o hartă din 1545 („De Ungaria, Transsylvania Ungarici regni provincia”), de una din 1548, datorită lui Ioan Honterus din Brașov („Rudimentorum cosmographicorum Ioan Honteri Coronensis libri III”), de o hartă italiană din 1560, înfățișînd țările române și răsăritul Peninsulei Balcanice, de harta Anatoliei și a ținuturilor vecine, din 1578, și de harta lui Iacob Castaldo din 1584 („Romania quae olim Thracia dicta... descriptio”). Din cea de a doua categorie cităm două hărți, ambele din secolul al XVI-lea. Ne referim anume la harta din 1578, intitulată „Tractus Danubii secunda tabula” și la aceea din 1595, cu titlul „Taurica Chersonesus”. Ambele au „Licosteno” (recte = Licostomo!) în Deltă și „Kyliă nouă”, pe malul stîng, basarabean. ■

(Va urma)

APĂRĂTOR AL PORȚII CREȘTINĂTAȚII

(Urmare din p. 5)

culturii și, în bună parte, prin ele au fost clasate monumente românești în inventarul UNESCO al valorilor patrimoniale universale. Pînă azi, în fața oricărei biserici sau icoane vechi, în Moldova, monahul care le are în grijă sau oricare credincios spune: „E de la Ștefan cel Mare”. Domnitorul a rămas asociat imaginii unei țări a frumuseții, adevărului și dreptății, o țară a curajului și reușitelor.

Se află însă între mărturiile de epocă despre Ștefan cel Mare și indicii privind o mai înaltă relație și împlinire a lui pe plan spiritual: supunerea la îndrumările isihastului Daniil.

Șihastrul din Chilia în stîncă de lîngă Putna nu mai putea rămîne acolo, după ce, în 1466-1469, Ștefan citorește în imediata vecinătate mănăstire domnească, lăcaș de pelerinaj, deci de afluență a credincioșilor, care amenințau liniștea pustnicului. Lui îi va face domnitorul o sihăstrie — o bijuterie de arhitectură, pictură interioară și înzestrare cu odore — la Voroneț, în 1488. Sfatul lui îl întărește pe Ștefan după înfrîngerea de la Războieni și îi sugerează continuarea luptelor cu turcii. Ce alt suveran, român sau european, cunoaștem la sfîrșitul secolului XV care să fi ținut seamă de indicațiile unui trăitor al isihasmului, expresia majoră a realizării creștine din acele timpuri?

Nicolae Iorga are încă o dată dreptate în viziunea lui de tinerete: Ștefan cel Mare este cea mai deplină icoană a sufletului românesc, de-a pururi lăsată reflecției și venerației noastre. „Și cu cît se vede această icoană mai limpede, cu cît se înțelege mai desăvîrșit și se iubește mai mult, cu atîta și viitorul se vestește mai bun, căci atunci neamul merge pe drumul strămoșului cuminte”. ■

TITULESCU PRINTRE AI SĂI

(Urmare din p. 10)

urmașii, avem datoria de a împlini, într-un chip nou, crezul care i-a luminat existența. Un crez a cărui stea polară a fost unitatea țării în granițele ei firești, respectiv ancorarea României în Europa și a Europei în România.

Dorind să revină acasă, Titulescu a vrut, de fapt, să mai spună încă o dată lumii și nouă că țara lui este trup din trupul Europei și suflet din sufletul acestui continent greu încercat de istorie. El nu s-a temut să părăsească li-manul vestic al latinității europene, pentru că știa că li-manul ei estic nu este un loc de „exil extraeuropean”, ci mătura cea mai miraculoasă a fertilității și durabilității pietrei de temelie a întregii Europe — moștenirea romană.

Nu ne îndoim că, avîndu-l pe Titulescu aproape, cu tîmpla lipită de glie, vom fi capabili să regăsim mai ușor în noi înșine acele resorturi secrete grație cărora pasărea Phoenix renaște din propria cenușă. Sperăm că, în curînd, alte spirite universale care au țișnit din adîncul rădăcinilor românești — Enescu, Brîncuși, Eliade — să vină să i se alăture.

Comunismul, care ne-a rupt pe noi, românii, unii de alții, a murit în România. Țara își așteaptă cu brațele deschise fiii dispăruți sau risipiți prin lume. Pentru că, așa cum spunea Titulescu: „Viitorul trebuie să fie opera noastră”. El adăuga: „Socetelile noastre cu viitorul sînt simple. Lui îi putem spune: așa te-am întrezărit, așa am înțeles să te servim: așteptăm să te realizezi ca să vedem dacă ți-am fost slujitori buni sau răi”.

Acum, în ceasul întoarcerii lui Titulescu acasă, aș dori să reamintesc românilor de pre-tutidenii că numai dîndu-ne la toții mina și așezîndu-ne la sfat vom putea dăruî țării acel viitor pentru care a trudit marele nostru înaintaș. ■

SOCIETĂȚI SECRETE ȘI LOJI FRANCMASONICE (II)

DAN BERINDEI

● Trandafirul liniștei desăvârșite ● Simboluri, cifruri și programe ● Profani și jurăminte ● „Frați”, „diaconi” și „preoți” ● Rosetti și ambii Brătleni ● „Medalia de asiduitate” ● Condamnare la „un an de adormire” ● Ateneul străinilor

Folosind forme apropiate de cele masonice, cel puțin în privința secretului și a conspirativității, un grup de boieri cu vederi înaintate, în fruntea cărora apare Constantin (Dinicu) Goleșcu, la care se asociază și unii reprezentanți ai burgheziei, creează societăți secrete, cea dintâi la Brașov, în 1822, unde boierii se aflau în refugiu, statutele acesteia păstrându-se încă la începutul celei de a doua jumătăți a secolului XIX; cea de a doua societate s-a creat la București. Exponenții acesteia din urmă au fost Constantin Goleșcu — cel care, între timp, se făcuse cunoscut prin relatarea călătoriilor sale —, Ioan Eliade Rădulescu și profesorul Stanciu Căpățineanu. Societatea a fost dublată de „o societate de față [adică legală], sub numele de societate literară” (Ioan Eliade Rădulescu). Cea secretă și-a fixat ca țel — pe lângă un șir de reforme în domeniul culturii — „stăruire pentru ieșirea din regimul fanariot prin reforme înțelepte sau reînnoirea primelor instituțiuni ale țării”. În orice caz, cei trei membri ai „societății secrete” au depus un jurământ solemn în altarul bisericii din Golești, reședința lui Constantin Go-

leşcu, ce se încheia cu formula: „Jurăm, în cele după urmă, că nici o pată de sînge, nici o violare nu va întina împlinirea îndatoririlor noastre”.

Murind Goleșcu, Eliade Rădulescu a comunicat „programa societății secrete” lui Ioan Cămpineanu, personalitate marcantă în epocă, mare boier liberal, care va dezvoltat noi forme de acțiune. Inițial, în înțelegere cu Cămpineanu, Eliade, principala personalitate culturală a Țării Românești în acea vreme, a elaborat „statutele unei însoțiri nouă, numită Societatea Filarmonică și destinată a lucra pe față”. După doi ani de activitate, cum ne relatează chiar Eliade, „Cămpineanu și Eliade se învoiră a alege din sinul societății cîțiva membri încercați și decisi a se constitui într-o societate secretă spre a forma o stîngă în generala adunare” (respectiv, în Obșteasca Adunare a Țării Românești! — D.B.).

„Principiurile acestei societăți — remarcă mai departe Eliade — fură cu mult mai progresive decît ale celor precedente”. Este cert că această societate a reprezentat un pas înainte, în sensul accentuării revendicărilor politice și al depășirii aspectelor dominant culturale. De ase-

menea, mai mulți dintre membrii ei fiind „străini” (profesorul Vaillant și, desigur, doctorul Tavernier, menționat de Eliade — primul vechi francmason parizian), ne face să legăm și mai strîns de masonerie, din punct de vedere al structurilor organizatorice, dacă nu neapărat și al ritualului, această nouă tainică asocieră, care, în parte cel puțin, se va confunda cu mișcarea lui Cămpineanu și apoi cu mișcarea, mai radicală, din 1840.

Cele două mișcări succesive au urmărit nu numai eliberarea națională, ci și restructurarea modernă a societății, programele lor reflectînd o ideologie înaintată — egalitatea românilor, libertatea personală, libertatea tiparului, responsabilitatea ministerială, o adunare legislativă în care „toți românii fără osibire sînt reprezentați”, mișcarea din 1840 preconizînd chiar un regim republican, ca și improprietărea (pe cale embaticară) a țăranilor și formarea unei armate revoluționare. Aceste programe au reflectat, fără îndoială, și influențe ale ideologiei masonice, prin Vaillant stabilindu-se legătura directă, pe plan ideologic, cu Marele Orient al Franței.

Ca și *Fili Coloniei lui Traian*, organizată la Iași în 1841 de profesorul Vaillant, și el implicat în mișcările revoluționare secrete din Țara Românească, acestea, cum a remarcat încă din 1964 Gheorghe Zane, erau societăți de tip masonic, cu o organizare internă bine definită, cu statute și un catehism politic pentru instruirea afiliaților, folosind simboluri, și membrii lor numindu-se între ei „frați”. Corespondența se cifra, iar, la primire, „profanul” depunea jurământ, angajându-se chiar la jertfa supremă, la ascultare și la secret desăvârșit. Descoperite de autorități și neavând suficiente ramificații, ambele mișcări din Țara Românească au fost înăbușite, aceeași soartă având-o și tentativa din Moldova.

Ajungem astfel la cea mai importantă organizație secretă, și ea de inspirație masonică, ce și-a dovedit eficiența în practica revoluționară de la 1848. Este vorba de *Frăția*, întemeiată în toamna anului 1843 de Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Christian Tell, cărora li s-ar adăuga, probabil, și Al. G. Golescu. Inițiatorii ei au alcătuit statutele și regulamentele

În imagine: ședința unei loji masonice la începutul sec. XIX, în medalia: I.C. Brătianu, C.A. Rosetti, Dumitru Brătianu

noii societăți, pe care Ghica le păstra scrise cifrat „în scoarțele *Algebrei* lui Bourdon”. „Inițiații — relatează Ion Ghica — erau formați în grupuri de cîte zece, fiecare frate cunoscînd numai pe șeful său imediat, diacon, preot sau arhieru, acel care-l catechisise, îl inițiasse, de la care și prin care primea ordine și instrucțiuni și căruia datora ascultare și supunere cu pericolul vieții și al averii, păstrînd secretul cel mai absolut. Deviza era: «Dreptate! Frăție!». Din această asociație, arăta Ghica, făceau parte „mulți civili și militari”, aserțiune care a fost confirmată în 1848 prin amploarea pe care a avut-o revoluția în Țara Românească. De asemenea, *Frăția* a avut legături și ramificații în celelalte țări românești, în Moldova vorbindu-se în epocă despre o *Asociație patriotică*. Ca organ legal, *Frăția* a folosit o nouă *Societate literară*, organizată în 1843 și mai ales *Asociația literară a României*, în care au fost acceptați, ca membri, români din toate provinciile istorice. De asemenea, *Societatea studenților români* de la Paris a reprezentat, de fapt, o filială a *Frăției*.

În timp ce în țările române aveau loc mutații profunde social-politice, tineri români au făcut la Paris o adevărată școală a revoluției, stabilind totodată legături cu cercurile democratice franceze și cu anumite personalități ale epocii. A avut loc într-un mod mai accentuat luarea în considerare de către opinia publică franceză a realităților românești. În aceste luări de contact un rol nu minor l-au avut implicările tinerilor români în francmasonerie. „Căutau tinerii români neconținți să-și creeze, să-și înmulțească relațiuni, pe care să le facă favorabile patriei lor — scria în 1898 I.G. Bibicescu, întemeiat, probabil, și pe informații directe. — și izbutiră la aceasta prin intrarea-le în societățile francmasonice... Astfel — continua el —, chiar în 1844 sau 1845 Rosetti și cu ambii Brătieni au intrat în loja *l'Athénée des Etrangers*, care era una din cele mai republicane din Paris și în care se tratau cesiuni de economie socială.

La întrunirile ce se țineau luau parte Frédéric Bastiat, Odillon Barot și alții; se pusă, asemenea, în legătură cu comitetele opoziției etc.”. La rândul său, Alexandru Cretzianu a menționat, cu șase decenii în urmă, un tabel nedat al membrilor lojei pariziene *Trandafirul liniștei desăvârșite* (La Rose du parfait silence), printre care întâlneam pe C.A. Rosetti, frații Dumitru și Ion Brătianu, pe un Crețeanu, student în drept, și pe francezii filoromâni Bataillard și Pilette. Tot Al. Cretzianu a reproduș o scrisoare adresată de Pilette lui Dumitru Brătianu, la 19 februarie/3 martie 1846, în care îl informa: „Nu mai merg la [loja] cu aceeași regularitate ca altădată. Caracaș și cu mine am fost primiți ca maeștri; Bataillard este companion. Sinteți, cum vedeți, un pic în întîrziere”. Și adăuga: „Autoritățile s-au îngrijorat de conferințele noastre socialiste”. El nu uita să amintească faptul că prefectul de poliție al Parisului „pretinse se Marelui

Orient” dizolvarea unei alte loji implicate în activități politice probabil asemănătoare. În sfârșit, însemnările lui C.A. Rosetti din *Jurnalul* său, din noiembrie 1845 și pînă în decembrie 1847, privind inițierea bucureșteanului Adolf Grünau sau a lui Nicolae Rucăreanu, promovarea masonică a lui Rosetti ori inițierea lui I.C. Brătianu și N. Crețeanu, întregesc ceea ce se știa despre activitățile masonice ale românilor în Franța înainte de februarie 1848. „Cînd îi dezlegară ochii și ne văzu — povestea C.A. Rosetti despre inițierea lui I.C. Brătianu — i s-a părut lui, zice, așa după viață va fi raiul. Toată ziua eri mi-a vorbit de dînsa. Iată dar ce fac misterele. Tremura întrunsu cînd îl cercetau...”.

Arhivele lojei *Trandafirul liniștei desăvârșite* a Marelui Orient al Franței, depuse la Biblioteca Națională din Paris, ne oferă și ele o serie de informații interesante. Constituită către 1812, de către un grup de francmasoni avînd în frunte pe fabricantul de hirtie Nicolas Auguste Albert, membru al lojei *Punct perfect* (Point parfait), loja *Trandafirul liniștei desăvârșite* a intrat în 1834 în obediința Marelui Orient al Franței. Sediul lojei se găsea în rue Grenelle Saint Honoré 45. În 1834 tabelul membrilor „atelierului” dezvăluia compoziția ei socială: un librar, un ceasornicar, un avocat, studenți în drept și în medicină, un croitor, un profesor de muzică, doi foști ofițeri, un tipograf, un măcelar, un legător de cărți etc. Era evident că mai ales reprezentanți ai micii burghezii, meșteșugari și mici negustori, sau unii intelectuali neînștrăiți alcătuiau această lojă în acel moment. În 1840, „atelierul” grupa 40 de membri și venerabilul său era un medic, Albert Charles Des Etangs, care deținea gradul masonic 30; un an mai tirziu, loja cuprindea tot 40 de membri și era condusă de același venerabil.

Începînd din 1842, istoricul lojei *Trandafirul liniștei desăvârșite* începe a fi tangent ro-

mânilor. În acel an a fost inițiat moldoveanul de origine greacă Dimitrie Caramfil, născut în 1816 în Moldova, personaj pe care nu-l mai întâlnim în tabelele lojei de după anul 1845. Pentru anul 1843 arhiva lojei ne dezvăluie unele informații de tot interesul. La 1/12 septembrie 1843, Jean Alexandre Vaillant a cerut afilierea la lojă. Expulzat din principate, datorită activităților sale revoluționare, Vaillant încercase de două ori, iarna 1842-1843, să se reîntoarcă în Țara Românească; închis apoi la Sibiu, a fost obligat să se îndrepte spre Viena, unde îl regăsim în lunile mai-iunie 1843, pentru ca, în vara 1843, să sosească la Paris. El locuia în rue Clément. La 15/27 septembrie 1843, afilierea sa este acceptată și profesorul Vaillant este proclamat membru al lojei. În această calitate el a desfășurat o activitate susținută. La 12/24 aprilie 1844, de exemplu, a fost desemnat ca membru al unei delegații care urma să facă o vizită solemnă la loja *Bonne amitié* (Bună prietenie). Tot atunci a înfățișat lojei „cîteva pagini” privind istoria țiganilor și, în aceeași zi, în „sacul cu propuneri” — în care se făceau anonim propunerile de noi inițieri — a apărut numele „profanului Rosetti”, fiind evident vorba de propunerea lui C.A. Rosetti de către Vaillant.

Inițierea lui Rosetti a avut loc la 10/22 mai 1844. În procesul verbal se poate citi: „Lectura informațiilor despre profanul Rosetti, om de literă, născut la București la 14 iunie 1826 [sic! — D.B.], locuind la Paris în rue des Maçons Sorbonne no. 1, care sînt toate în favoarea profanului. Scrutinel pentru acceptarea sa circula și revine la altar pur și fără pete. Lectura testamentului profanului. Nu este făcută nici o observație. Profanul este introdus cu prevederile de rigoare; după ce a răspuns la diferite întrebări care i s-au pus și după ce a făcut călătoriile misterioase el acoperă templul [adică a ieșit din sală —

D.B.J. Scrutinelul circula din nou pentru admiterea sa. Revine la altar pur și fără pete. Profanul fiind din nou introdus și condus la altar, unde prestează obligația sa, primește lumina între coloane, primește apoi cuvintele-semne și atingeri, apoi este proclamat, între coloane, membru activ al atelierului. Venerabilul face să se bata ciocanele în favoarea sa. Neofitul răspunde. Baterea ciocanelor încetează. În timpul ședinței următoare, loja a fost informată că fratele Rosetti a remis fratelui Berlat prețul inițierii sale și că a fost obligat să plece, făgăduind că avea să revină pentru a satisface ceea ce promisese pentru „trunchiul binefacerii” (tronc de la bienfaisance).

În toamna 1845 a fost rîndul inițierii unui alt personaj al epocii legat de tinerii români, și anume pictorul Constantin Daniel Rosenthal, pe care Rosetti îl botezase și care avea să devină pictorul revoluției de la 1848. La 12/24 septembrie, procesul-verbal al ședinței dezvăluie că Rosenthal, născut în Ungaria, la Pesta, la 6/18 martie 1820 și locuind la Paris — 54 bis rue de l'Ouest — (era și adresa lui Rosetti, și a lui Dumitru Brătianu) a fost inițiat. O lună mai târziu, a fost rîndul celui care avea să fie doctorul Grünau și apoi cel al lui N. Rucăreanu, primul avînd 24 ani, iar celălalt 34, inițieri menționate și de Rosetti în jurnalul său. În ședința următoare, acesta din urmă a fost ales secretar adjunct al lojei. „Astă seară în sfîrșit — nota Rosetti în Jurnal — fusei la lojă. Îmi dederă gradul al doilea. Le făcui un cuvînt, de care toți fură încințați și mă numiră, în sfîrșit, și în postul al doilea secretar, eu un străin, un necunoscut”. În luna martie 1846, Rosenthal, Grünau și Rucăreanu au primit un „spor de salariu”, ceea ce în limbaj masonic însemna că fuseseră înălțați în grad, devenind din discipoli companioni, pentru ca în luna următoare să aibă loc un nou „spor de salariu” în beneficiul lui Rosetti, al lui

Grünau și al lui Rucăreanu, deveniți din companioni maestri, gradul fiind acordat ultimilor doi, avînd în vedere și apropiata lor plecare spre Țara Românească. La 10/22 iulie 1846, C.A. Rosetti a primit o „medalie de asiduitate”, deoarece asistasese regulat la 12 ședințe!

În toamna 1846, pătrunde reea românilor sau a prietenilor lor filoromîni în loja *Trandafirul liniștei desăvîrșite* s-a accentuat. În noiembrie 1846 au fost propuși la afiliere Dumitru Brătianu — student, născut la 1/12 septembrie 1818 la Pitești, locuind la Paris, 54 bis rue de l'Ouest — și Egide Armand Désiré Pilette, doctor în drept și avocat, născut la 29 iunie/11 iulie 1817, amîndoi provenind din loja *Ateuel străinilor* (l'Athénée des étrangers). Afilierea lor a avut loc la 13/25 noiembrie 1846 și tot atunci a fost propusă inițierea altui român, a lui Nicolae Crețeanu, stînd și el la Paris, 54 bis rue de l'Ouest. Inițierea lui Crețeanu s-a desfășurat la 11/23 decembrie 1846 și în aceeași ședință a fost acceptată afilierea lui Ion C. Brătianu și a lui Paul Bataillard, arhivist paleograf, care avea să păstreze o credință nestrămutată românilor, amîndoi venind din loja *Ateuel străinilor*. Aici fusese inițiat Brătianu în primăvara aceluiași an, potrivit informației cuprinse în *Jurnalul* lui Rosetti, care a și asistat la ceremonie.

Exodul membrilor lojei *Ateuel străinilor* spre loja *Trandafirul liniștei desăvîrșite* se explică prin suspendarea „provizorie”, la 25 iunie/7 iulie 1846, a lucrărilor celei dintîi și faptului că, la 8/20 octombrie, loja *Ateuel străinilor* fusese condamnată la „un an de adormire”. Abia la 1/12 august 1847 Marele Orient avea să suspende sancțiunea, care fusese dată sub presiunea autorităților regelui Ludovic Filip din cauza activității politice a lojei în cauză. Acest lucru este confirmat și de o suplică din 19/31 iulie 1846 — adresată de Pilette, Bataillard, de venerabil, de păstrătorul de si-

gillii și de unul din supraveghetori (Bataillard înlocuind pe cel de al doilea) — prin care se cerea intervenția Senatului masonic, deoarece suspendarea fusese provocată de către prefectul de poliție al Parisului. În suplică se remarcă: „frecvența chiar a rechizitoriilor provenite din lumea profană pentru a constrînge lumea masonică ni se pare a provoca atenția Marei Orient al Franței”; observația dezvăluia implicarea politică, în acel moment, a francmasoneriei din Franța.

În loja *Trandafirul liniștei desăvîrșite*, noii veniți (ca și amicii pe care i-au înțilnit, mai ales Rosetti și Rosenthal) s-au afirmat din primele luni care au urmat afiliierii lor. La 11/23 decembrie 1846, coaforul Alexis Syret a fost ales din nou venerabilul lojei, în timp ce Pilette devenea primul supraveghetor, Rosenthal maestrul de ceremonie, unul dintre Brătieni — probabil Dumitru — purtător de stindard, Bataillard adjunct al oratorului și Rosetti al doilea secretar. Se asista, astfel, la o adevărată acțiune de „acaparare” de către români și prietenii lor Pilette (care își va lăsa biblioteca lui Dumitru Brătianu), Bataillard și Rosenthal a majorității demnităților lojei.

La 12/24 februarie 1847, a avut loc ceremonia de promovare a fraților Brătianu la gradul de companioni și la 2/14 iulie 1847, tot împreună, au fost promovați maestri. Cu toții au beneficiat de promovări destul de grabnice. Pilette deținea gradul 30 (cavaler Kadeș) din vara 1846. În tabelul membrilor lojei *Trandafirul liniștei desăvîrșite*, pentru anul 1847, Pilette apare cu același grad, Bataillard și Rosetti deținea atunci gradul 18 (cavaler de roza-cruce), Rosenthal gradul 3 (maestru), frații Brătianu gradul 2 (companioni) — dar peste câteva luni, cum am amintit, aveau să fie promovați maestri. La 19 iunie/3 iulie 1847, cînd Pilette, Bataillard și alți membri ai lojei *Ateuel străinilor* au cerut repunerea acestora în func-

țiune, Pilette deținea gradul 32. Odată cu reîntrirea în activitate a acestei loji, o parte din vechii ei membri s-au reîntors, iar Pilette a fost ales, la 18/30 noiembrie 1847, venerabil al ei.

În tabelul lojei *Trandafirul liniștei desăvârșite*, întocmit la 16/28 aprilie, figurează 48 de persoane, printre care Rosetti, Brătienii, Nicolae Crețeanu, Rosenthal, Pilette și Bataillard (înaintea revenirii ultimilor în loja *Ateneul strănilor*). Printre membrii lojei se înregistrau profesiunile următoare: un pictor, un arhitect, un ceasornicar, un coafor, un doctor în drept, un medic, un cizmar, un funcționar, un comis-voiajor, un vopsitor, un croitor, un tâmplar, un avocat, un bucătar, studenți etc. În linia mari, compoziția lojei repeta pe cea constatată în deceniul anterior, adăugându-se însă un plus de „intelectualizare”, datorat tocmai românilor și prietenilor lor.

În primăvara anului 1848, membrii români ai lojei *Trandafirul liniștei desăvârșite* au părăsit Parisul, reîntorcându-se în patrie. Dar mai înainte, când, în bună parte,

ei se mai aflau în Franța, în timpul revoluției din februarie, lojile pariziene „se coboriseră în stradă”, participând la evenimentele revoluționare, ceea ce aruncă o nouă lumină asupra implicării românilor în acele evenimente.

În toamna anului 1848, nu mai există semnalări ale românilor în arhivele lojei, în schimb, este menționată reînnoirea lui Vaillant, „care revine după o lungă călătorie în mijlocul fraților săi”, eveniment ce a provocat în lojă o batere de ciocane în semn de „bucurie și satisfacție”. El plecase din Paris în octombrie 1845 și — după noi și infructuoase tentative de a se întoarce în principate — se stabilise un timp la Istanbul, de unde, la 2/14 iunie 1848, plecase spre Franța. Toamna, Vaillant s-a prezentat în fața lojei *Trandafirul liniștei desăvârșite* și, cu acest prilej, mulțumind pentru primire, a mărturisit că „a trăit numeroase vicisitudini în cursul călătoriilor sale și că datorează francmasoneriei fericirea de a fi scăpat numeroaselor persecuții cărora le-a fost supus, mai ales în nordul Rusiei”. În aceeași ședință, Vaillant, „într-o imorovizație aprinsă

— cum relatează procesul-verbal — a dat o explicație privind originea Deltei, a compoziției numelui ei și a semnificației sale în diferite limbi ale antichității”, subiect legat evident de anii petrecuți de Vaillant în Țara Românească. Din nefericire, procesul-verbal consemna în mod eliptic faptul că Vaillant „a dat în această privință detalii interesante”. „Acest discurs — consemna același proces-verbal — de mare interes a fost ascultat într-o liniște religioasă”.

Vaillant a fost prezent și într-o altă ședință, în decembrie 1848, când „a citit o corespondență având ca scop de a face cunoscute relațiile interioare și exterioare ale Turciei”, pe care a trebuit totuși s-o întrerupă „pentru a lăsa lojei timpul de a-și împlini ordinea de zi”.

Anul 1848 se încheia, deschizând drumul spre a doua jumătate a sec. XIX, plină de evenimente și momente decisive în istoria României, dar și în ceea ce a privit istoria francmasoneriei în care au fost implicați românii. ■

(Va urma)

PRINȚUL DIMITRIE STURDZA — primul membru de onoare al FUNDAȚIEI CULTURALE MAGAZIN ISTORIC

Întrunit la 16 aprilie 1992, Consiliul Director al Fundației Culturale Magazin istoric hotărăște în unanimitate:

a) Descendent al unei familii cu rădăcini adânci în istoria patriei, cu înaltași ce au făcut fală culturii neamului său, Excelența Sa Prințul Dimitrie Sturdza prezintă statura morală și intelectuală a unei personalități ce s-a remarcat îndeosebi prin dragostea nedezmințită pe care o poartă țării în care s-a născut. Ținând seamă de întreaga activitate a acestui autentic „os domnesc”, exprimată prin numeroase acțiuni umanitare desfășurate în ultimii doi ani în beneficiul României și al popoului său, de caldă prețuire față de cultura românească, dar mai cu seamă de atenția și atașamentul față de istorie și marile valori ale trecutului nostru, Consiliul Director declară pe Excelența Sa Prințul Dimitrie Sturdza membru de onoare al Fundației Culturale Magazin istoric. Prin această hotărâre, Fundația Culturală Magazin istoric se dorește și se simte un element de solidarizare a tuturor acelor ce trăiesc în cultul iubirii de patrie și de cultură.

b) Analizând corespondența primită pînă la această dată, Consiliul Director aprobă toate cererile formulate și, apreciindu-le conforme Statutului, semnatarii lor devin membri ai Fundației Culturale Magazin istoric, mulțumindu-le pentru donațiile efectuate.

Consiliul Director al Fundației Culturale Magazin istoric

ZIUA EROILOR ROMÂNIEI

Dintotdeauna, urmașii i-au venerat și i-au cinstit pe cei căzuți în luptele pentru apărarea pământului patriei, a libertății poporului, amintirea lor fiind păstrată nu numai în conștiința celor apropiați, a rudelor, ci și în aceea a colectivității căreia aceștia i-au aparținut.

Pomenirea celor căzuți pe cîmpurile de onoare a devenit — în epoca modernă, odată cu generalizarea serviciului militar obligatoriu, deci atunci cînd participarea la luptă nu mai era o opțiune personală — o preocupare tot mai evidentă, reglementată în lume, în primele decenii ale sec. XX, prin diferite soluții adoptate la nivel statal.

Pînă la declanșarea primei conflagrații mondiale, românii își pomeneau ostașii morți pentru Țară și Neam în prima sîmbătă a morților din an. Astfel, într-un document de epocă se consemnează că la 26 mai/9 iunie 1918, cînd a căzut în acel an sîmbăta morților (moșilor), la Iași „poporul, în frunte cu iubita familie regală, a luat parte la pomenirea creștinească și la proslăvirea vitejilor căzuți în apărarea unui ideal sfînt”. La scurt timp după această comemorare, ziarul *Neamul românesc* constata că „s-ar cuveni să se așeze o sărbătoare națională”, astfel ca „toți să-și plece fruntea și să-și aducă prinosul de admirație și recunoștință pentru eroii cei mulți ai națiunii”.

Decretul-lege 1693/1920 și Legea din august 1920 pentru cinstirea memoriei eroilor căzuți sînt actele normative prin care s-a reglementat comemorarea eroilor României în Ziua Înălțării Domnului, sărbătoarea națională care — conform convingerilor celor ce-au fost martori și susținători ai Războiului Reîntregirii României — „amintește și va aminti pururea urmașilor desăvîrșirea, înfăptuirea idealului național... închegînd România Mare”.

Legea asupra regimului mormintelor de război din România, promulgată la 31 mai 1927, stipula la articolul 8: „Comemorarea eroilor căzuți în război se va face în fiecare an la Ziua Înălțării Domnului, care este decretată ca sărbătoare națională. Această zi va fi sărbătorită de autoritățile românești în mod cu totul demn, prin organizări de Te-Deumuri, procesiuni și serbări cu înalt caracter național, la care vor participa toate

instituțiile de stat și particulare fără deosebire de religie sau origine etnică”.

Aceste prevederi au fost menținute pînă în anul 1948, cînd Societatea „Cultul Eroilor” — organism național cu atribuții și realizări remarcabile în acest domeniu — a fost desființată abuziv.

După aproape trei decenii în care evocarea eroilor neamului a rămas nereglementată, Decretul Consiliului de Stat nr. 117/23 octombrie 1975 preciza că: „În scopul comemorării pe plan național a celor căzuți în războaiele și luptele purtate pentru libertatea și independența poporului român, se sărbătorește în fiecare an, la data de 9 Mai, Ziua Eroilor...”

Odată cu victoria Revoluției din decembrie 1989, conducerea Ministerului apărării naționale a declanșat o amplă acțiune reparatorie de reintroducere în armată a valoroșelor tradiții militare românești. Astfel, începînd cu anul 1990, Ziua Eroilor s-a comemorat conform tradiției la sărbătoarea ortodoxă a Înălțării Domnului. A fost elaborat totodată — împreună cu alte ministere, instituții și organisme de profil — un nou proiect de lege care să reglementeze regimul mormintelor, cimitirelor militare și al operelor comemorative pentru cinstirea eroismului românesc etc.

În acest an, Ziua Eroilor României este comemorată în întreaga armată la 4 iunie.

Respectîndu-se tradiția națională, se organizează — la Mormîntul Ostașului Necunoscut, la cimitirele și monumentele comemorative de război — procesiuni militare și religioase, în cadrul cărora se depun coroane de flori, au loc evocări istorice, pelerinaje la locurile în care s-au desfășurat marile bătălii ale românilor.

Pentru prima dată, după aproape jumătate de secol, de la încheierea celui de-al doilea război mondial, în această sîntă zi va fi evocată memoria celor peste 100 000 militari români căzuți în luptă sau decedați în prizonierat și înmuțați în 1 120 localități din 25 țări ale lumii, din Peninsula Iberică și Marea Mică pînă la Novosibirsk, din Țările Baltice și Karelia pînă în Bazinul Mediteranean și Caucaz.

Maior Ilie SCHIPOR

ORADEA — CEA MAI MARE CETATE PENTAGONALĂ DIN EUROPA SECOLULUI XVI

GH. SEBESTYÉN

La 5 iunie 1992 se împlinesc 300 ani de la eliberarea cetății Oradea de sub ocupația otomană. Etichetată de vechiul regim comunist drept „austro-ungară” și neputînd fi ușor demolată din cauza dimensiunilor ei uriașe, cetatea a fost expusă decenii la rînd unei politici urbanistice speciale și consecvente, avînd ca principal obiectiv mascarea ei în spatele unor blocuri noi, pentru a fi cit mai puțin expusă privirii. Aniversarea despre care aminteam ne dă prilejul să rememorăm în mod succint istoricul celei mai cetăți medievale de pe teritoriul României și, totodată, să tragem și un semnal de alarmă în legătură cu măsurile ce trebuie întreprinse pentru conservarea acestui impresionant edificiu de excepțională valoare istorică.

În fapt este vorba despre mai multe cetăți, care s-au succedat pe unul și același amplasament. Cu toate că Episcopia Orădiei este atestată documentar încă din secolul XI, înconjurată desigur pe atunci de cel puțin un val de pămînt, de o palisadă, prima mențiune a cetății ne parvine din sec. XIII, cînd Rogerius, canonicul orădean, în cunoscutul său *Carmen miserabile* (Cîntec de jale), vorbește despre distrugerea cetății de către mongolii în timpul mării invazii din 1241 și ne spune că era vorba despre o fortificație din zid, cu turnuri din lemn și înconjurată cu un șanț lat.

Refăcută — probabil pe dărmăturile vechii incinte ovale — cetatea cîștigă în importanță prin construirea în interiorul ei a unei catedrale și a unui palat episcopal. Aici au fost înmormîntați numeroși episcopi ai Oradei, unii regi ai Ungariei (Ladislaw cel Sfînt sau Sigismund de Luxemburg), dar și Elisabeta, fiica domnitorului munten Nicolae Alexandru.

În 1474, pornind călări din sudul Dunării înghețate, otomanii încearcă să ocupe ceta-

tea, atacînd prin surprindere, dar nu reușesc decît să distrugă așezarea din jurul ei. În urma acestei intîmplări însă, episcopul Ioan Filipecz (1476-1490) — apropiat al lui Matei Corvin — ridică o nouă incintă, iar în prima treime a secolului următor se efectuează importante lucrări la palatul episcopal.

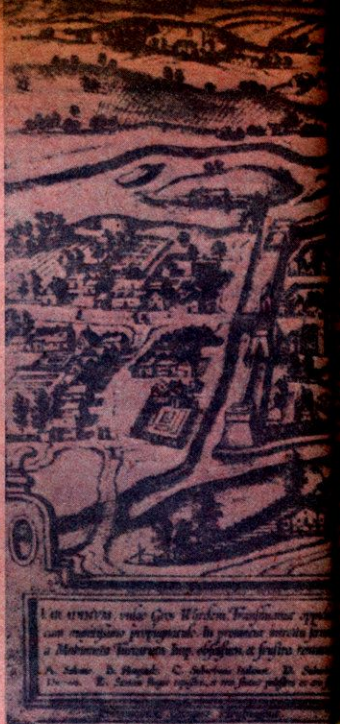
La poalele cetății Oradei s-a desfășurat ultimul act al războaielor conduse de Gheorghe Doja, țărani răsculați care asediază cetatea sub conducerea preotului Laurențiu fiind înfrinți de oastea lui Paul Tomori, căpitan al Făgărașului.

După ocuparea Pannoniei de către turci și crearea pașalicului de la Buda (1541), însemnătatea cetății crește, ea fiind centrul „părților” Ungariei ce intră în componența principatului autonom al Transilvaniei. Cetatea este vizată însă și de Habsburgii, care încercaseră s-o cucerească încă din 1528. Gheorghe Martinuzzi, episcop al Orădiei din 1534, iar din 1540 și tutore al minorului rege Ioan II Sigismund (1540-1551; 1556-1571), dar și guvernator al Transilvaniei din 1542, întă-

rește cetatea, înzestrînd-o. Pare-se, cu cinci bastioane de pămînt. După 1551 însă, cetatea, ca și întreg principatul Transilvaniei, intră în miinile Habsburgilor, pînă în 1556, cînd este eliberată, după un lung asediu, cu ajutorul lui Alexandru Lăpușneanu și Pătrașcu cel Bun.

Din 1569 și pînă în 1597 se desfășoară noi lucrări de modernizare a fortificațiilor, patru bastioane din lemn și pămînt ca și curtinele dintre ele fiind înlocuite cu altele din zid, mult mai mari, păstrate pînă astăzi. Dar odată cu abdicarea lui Sigismund Báthori (23 iulie 1597), cetatea intră din nou în stăpînirea Habsburgilor.

În cadrul îndelungatei ofensive purtată de alianța creștină împotriva otomanilor, alianță al cărei principal element de șoc îl constituie Mihai Viteazul, cetatea Oradea suportă un greu și îndelungat asediu declanșat de otomani la 20 septembrie și încheiat la 3 noiembrie, 1598. La luptele de apărare, alături de garnizoana cetății, participă activ și populația din jur, refugiată în inte-

riorul fortificației. Cronicarul Ștefan Szamosközi, el însuși participant la bătălii, ne relatează dramaticele evenimente, în timpul cărora asalturile înverșunate, aproape zilnice și durind uneori până noaptea târziu, au fost respinse de apărători, care așteptau cu mare nădejde sosirea trupelor generalului Basta, pornite dinspre Satu Mare, dar oprite în drum. În 17 octombrie asediatorii încearcă să arunce în aer bastionul Ciunt, iar trei zile mai târziu minează bastionul Crăisorului, dar totul se dovedește zadarnic. Aproximativ la jumătatea lunii iulie, determină pe Mehmet Săturgi și oastea sa să înceteze asediul, fără a-și fi atins țelul. Rezistența eroică a cetății — considerată de contemporani drept o mare victorie a Creștinătății — este reflectată în numeroase gravuri și desene, dintre care cele mai reușite aparțin lui Joris Hoefnagel și Johannes Sibmacher, fiind și cele mai cunoscute.

După respingerea asediului, cetatea rămâne însă în mână Habsburgilor până în 1605, când se predă oștilor principelui transilvănean Ștefan Bocskai.

Din 1619, principele Gabriel Bethlen, considerând cetatea unul din principalii săi piloni în timpul intervenției în războiul antihabsburgic de 30 de ani, începe ample lucrări, demolează catedrala și palatul episcopal, grav avariate de asediu și cutremure, și ridică pe locul acestora un mare castel pentagonal. Lucrările continuă și în timpul urmașilor săi, principii Gheorghe Rákóczi I și II, când se largesc mult și șanțurile împrejmuitoare. Din această perioadă ne-a rămas și unul dintre cele mai interesante documente privitoare la istoricul cetății, este vorba despre un inventar al armelor aflate în 1632 la Oradea. Astfel, din cele 67 piese de artilerie, 20 aveau originea neprecizată, 23 erau autohtone (trei dintre acestea provenind din timpul lui Mihai Viteazul) și 24 fuseseră capturate de Gabriel Bethlen în timpul războiului de 30 de ani, majoritatea lor în cursul bătăliilor câștigate de principe lângă Bratislava și Ersekújvár, în 1620 și 1621.

În 1660, în timpul nefericitei campanii pe care o organizează Gh. Rákóczi II în Polonia, otomanii cuceresc cetatea Oradea, după un asediu de șase săptămâni (*Magazin istoric*, nr. 2/1979). Poate cel mai important efect — cel puțin pe planul istoriei culturale — al acestei cuceriri l-a constituit topirea statului din curtea cetății, turnate în bronz de frații clujeni Martin și Gheorghe, autorii celebrului Sfântul Gheorghe (1373) din curtea Hradului praguez.

Contraofensiva habsburgică, pornită după înfringerea otomanilor la Viena (1683), ajunge și sub zidurile Oradei. Ludovic de Baden o asediază din 14 octombrie până în 3 noiembrie 1691, când încetează lupta din cauza iernii. În anul următor, 1692, generalul imperial Donatus Heisler pornește un nou asediu la 4 mai și reușește să cucerească cetatea la 5 iunie același an. Sub stăpânirea Habsburgilor, fortificația suferă noi modificări, cele mai importante la castelul din interior, înlocuirea vechii biserici cu una nouă, precum și ridicarea unei galerii etajate pe una din laturile curții interioare. Marea majoritate a încăperilor castelului — cu stucaturi valoroase din timpul lui Gabriel Bethlen —, ca și fortificațiile ni s-au păstrat practic intacte, dar într-o stare destul de avansată de degradare.

Săpăturile arheologice efectuate în anii 1882-1883 și 1911-1912 au scos la iveală vestigiile fostei catedrale gotice din curtea interioară a castelului, iar cele începute în 1991, între zidul cetății și castel, au dus la identificarea urmelor vechiului palat episcopal. În încheiere, se poate spune că cetatea Oradea nu este doar cea mai mare cetate bastionară pentagonală din sec. XVI păstrată în Europa, dar și unul dintre cele mai importante monumente ale luptei împotriva expansiunii otomane și habsburgice de pe teritoriul României, cuprinzând o suprafață de peste 15 hectare, exclusiv șanțurile ei largi și adânci. ■

EVUL MEDIU MASCULIN

GEORGES DUBY

Sub acest titlu șocant, cunoscutul istoric francez Georges Duby reunește o serie de eseuri, „pagini ale unui carnet de atelier, scrise între anii 1967 și 1986, în împrejurări diverse”, cum le apreciază autorul, într-un scurt cuvânt introductiv la lucrare. „Unele dintre ele din simplă plăcere — se confesează Duby —, cea mai mare parte însă cu prilejul acelor întîlniri la care istoricii vin periodic pentru a confrunta rezultatul cercetărilor lor, criticîndu-se, încurajîndu-se reciproc”.

Dar de unde acest titlu? „În mod hotărît, evul mediu este masculin, ne spune Duby. Deoarece toate informațiile care ajung din vechime pînă la mine și mă fac să cunosc această lume provin de la bărbați, convingînd de superioritatea sexului lor. Nu-l aud decît pe ei. Totuși, îi ascult aici vorbind despre dorința lor și, în consecință, despre femei. Le este frică de ele și, pentru a se liniști, le disprețuiesc. Dar trebuie să fiu mulțumit cu o astfel de mărturie ce deformează pasiunea, prejudecățile, regulile jocului de dragoste de la Curte. Mă pregătesc să-l cercețez, pentru că, într-adevăr, aș vrea să descopăr partea lui ascunsă, cea feminină. Mă voi strădui să pun în evidență ce era femeia în acele timpuri îndepărtate”.

Este o promisiune onorată copios și incitant prin întregul conținut al cărții mai sus-menționate, subtitrată Despre dragoste și căsătorie.

Născut la Paris, la 7 octombrie 1919, profesorul Georges Duby a cunoscut toate treptele carierei didactice universitare: de la asistent la Facultatea de Litere din Lyon (din 1944) și profesor de istorie medievală la Facultatea de Litere din Besançon (1950), la profesor la Collège de France, membru al Institutului Franței (din 1987).

Ca într-o luptă cu lancea

Reduc, la început, la expresia sa cea mai schematică modelul inițial care coresponde dragostei zise-curtenitoare (pe care contemporanii primei sale înfloriri o numeau dragoste rafinată), fără a lua în considerație modificările

ce deformează acest model inițial în decursul secolului XII. Iată modelul: un bărbat, un „tinăr”, în dublul sens al cuvîntului. În sensul tehnic, pe care el îl avea în acel timp, înțeleg un bărbat fără soție legitimă, în sensul concret, un bărbat cu adevărat tinăr, a cărui educație nu era încheiată. Acest bărbat așezat, în intenția de a o cu-

Dar, dincolo de decorații (cavaler al Legiunii de onoare) și titluri onorifice (membru asociat al Academiei regale din Belgia, al Academiei medievale americane și al British Academy), marele medievist Georges Duby se recomandă prin lucrările sale, din care enumerăm cîteva: L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval (2 volume); Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme; Histoire de la civilisation française (2 volume); La Société aux XI-e et XII-e siècles; Fondements d'un nouvel humanisme et l'Europe des cathédrales; Adolescence de la chrétienté occidentale; Le Procès de Jeanne d'Arc; L'An Mil; Le Temps des cathédrales (l'art et la société, 980-1420); Guerriers et Paysans VII-e-XII-e siècles; Le Dimanche des Bouvines (27 juillet 1214).

Fié numai și din simpla înșiruire a acestor titluri transpare forța de sinteză a scrisului lui Georges Duby, căreia i se asociază eleganța scriiturii, proprii de altfel modalității de investigație pe care și-a asumat-o Duby: școala „Analelor”, ilustrată de Marc Bloch, Lucien Febvre, Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Pierre Chaunu, Robert Mandron, Emmanuel Le Roy Ladurie, Jean Delumeau, nume de mari istorici, cunoscute cititorilor din colaborările publicate în revista Magazin istoric. Într-un cuvînt, istoria mentalităților, descoperirea omenescului, cotidianului, a obișnuitului din faptele istorice — memorabile sau nu — sau, cum a spus-o însuși Duby — în lecția sa inaugurală din 1972 la Collège de France — „descoperirea faptului că trebuie căutat omul nou sub praful arhivelor și în tăcerea muzeelor”.

Prezentăm, cu subtitlurile redacției, un fragment din această carte, aflată în pregătire la Editura Meridiane.

ceri, o doamnă, adică o femeie măritată, așadar inaccesibilă, de necucerit, o femeie înconjurată, protejată de interdicțiile cele mai stricte, impuse de o societate bazată pe legăturile de neam, al cărei fundament îl constituiau moștenirile ce se transmiteau pe linie bărbătească și care, în consecință, considera adulterul soției ca cea mai

mare primejdie, amenințând cu pedepse teribile pe complicii acestora. Deci pericolul se află în chiar centrul modelului. În poziție necesară. Pentru că, pe de o parte, latura picană a afelei constă în înfruntarea pericolului (bărbații acelui timp considerau pe drept cuvânt mai excitant să meargă la vânătoare de lupi decât de rațe sălbatice), iar, pe de altă, era vorba despre o probă, în cursul unei formări continue, or, cu cât proba era mai periculoasă, cu atât ea contribuia mai mult la formarea tinărului respectiv.

Ceea ce am expus în rândurile de mai sus situează foarte precis, mi se pare, acest model al relației dintre feminin și masculin. Dragostea delicată este un joc. Educativ. Este corespondentul exact al turnirului. Ca și la turnir, a cărui mare vogă este contemporană cu perioada de înflorire a eroticii curtenitoare, bărbatul de familie bună își riscă în acest joc viața, își aruncă trupul în aventură (nu mă refer la suflet: obiectul al cărui loc încerc să-l recunosc a fost atunci creat pentru a afirma independența unei culturi, aceea a războinicilor, arogantă, care se ridica în mod hotărât, prin bucuria de a trăi, împotriva culturii preoților). Ca și la turnir, tinărul bărbat își riscă viața în intenția de a se desăvîrși, de a deveni mai valoros, de a face să-i crească prețul, dar de asemenea și de a lua, de a-și oferi plăcerea, de a-și prinde adversarul după ce i-a înălturat orice apărare, după ce l-a dat jos de pe cal, l-a trîntit la pămînt, l-a învins.

Amorul galant este asemenea unei lupte cu lancea între doi cavaleri. Cu deosebirea că de aceste dueli ce aveau loc între războinici, fie în focul înfruntărilor tumultuoase în care participanții la turniruri erau puși față în față, fie pe cîmpul închis al probelor judiciare, lupta amoroasă opunea doi parteneri inegali, dintre care unul este, prin natură, destinat să cadă. Prin natură. Din punct

de vedere fizic. Prin legile naturale ale sexualității. Pentru că tocmai despre aceasta este vorba, despre faptul că ele nu reușesc să ascundă vâul sublimărilor, toate transferurile imaginare de la trup la suflet. Să nu ne înșelăm. Opera admirabilă a lui André, capelan al regelui Franței Filip August, este intitulată de traducătorul său francez, Claude Buridant, *Traité de l'amour courtois*. Dar o tinărie medievistă americană, Betsy Bowden, găsește un titlu care se potrivește mai bine, *The Art of courtly copulation* și, foarte recent, Danièle Jacquart și Claude Thomasset propun ca acest text să fie citit ca un manual de sexologie. Într-adevăr, exercițiile ludice glorificau această valoare, situată de epoca respectivă pe locul cel mai de

sus al valorilor virile, adică al tuturor valorilor, respectiv înfocarea sexuală. Pentru a spori plăcerea bărbatului, el era obligat să-și disciplineze dorința.

Femeia momeală

Îi resping fără ezitare pe acei comentatori care au văzut în dragostea curtenitoare o invenție feminină. Ea este un joc al bărbaților și printre toate scrierile ce invitau la a te deda la un astfel de joc, există puține care să nu fie marcate, în profunzime, de trăsături perfect misogine. Femeia este o momeală, asemeni manechinelor asupra cărora se aruncau cavalerii cei noi, în demonstrațiile sportive ce urmau ceremoniilor în care li se puneau prima dată armura. Dama nu era

Claude, fiica lui Ludovic XII, și Carol de Austria, viitorul Carol Quintul, se logodesc pentru... a rupe curînd logodna. Claude va deveni soția vărului ei, viitorul Francisc I al Franței

poftită oare să se apere, să-și ascundă, să-și dezvăluie farmecele, să se refuze îndelung, să nu se dea decât cu parcimonie, prin concesii progresive, cu scopul ca tânărul bărbat, în prelungirile tentației și ale pericoului, să învețe să se stăpânească, să-și domine corpul?

Probă, pedagogia și toate expresiile literare ale dragostei curtenitoare trebuie situate pe linia foarte vigurosului elan de progres a cărui intensitate a culminat în timpul celei de a doua jumătăți a secolului XII. Ele sînt în același timp instrumentul și produsul acestei creșteri, ce scotea în mod rapid societatea feudală din sălbăcie, o civiliza. Propunerea și receptarea unei forme noi de raporturi între cele două sexe nu pot fi înțelese decât prin raportare la alte manifestări ale acestui flux. Eu nu mă gîndesc, ceea ce va surprinde poate, la promovarea femeii. Efectiv, nu cred chiar deloc în așa ceva. Asistăm, cu adevărat, la o îmbunătățire a condiției femeii, dar, în același timp, și la o la fel de vie promovare a condiției masculine, ceea ce face ca distanța dintre acestea să rămîna aceeași, iar femeile să fie în același timp temătoare, disprețuite și foarte supuse, fapt demonstrat, de altfel, în primul rînd, de literatura cavalerescă. Nu, eu mă gîndesc la acea mișcare pe care a făcut-o atunci individul, persoana desprinsă din starea de gregaritate, mă gîndesc la ceea ce, emanînd din centrele de studii eclesiastice, oferea societății mondene lipsa de valoare, pe de o parte, a reflecțiilor gînditorilor sacri asupra reîncarnării și asupra *caritas*-ului, iar pe de altă parte, a eroului întru-cîva deformat al unei lecturi asidui din clasicii latini.

Fără îndoială că eroii masculini pe care îi propuneau drept model poezii și povestitorii de la Curte au fost admirați, au fost imitați în a doua jumătate a secolului XII. Cavalerii, cel puțin cei din anturajul prinților celor mai mari, se prindeau în joc. Chestiunea este sigură: dacă Guil-

laume le Maréchal, încă celibatar, a fost acuzat de a fi sedus-o pe soția seniorului său, faptul dovedește că astfel de încercări nu erau chiar atît de rare. Cavalerii au intrat în joc pentru că regulile acestuia îi ajutau să pozeze mai bine, dacă nu pentru a rezolva cîteva probleme de societate, arzătoare.

Voi începe cu relațiile dintre bărbat și femeie, cu strategiile matrimoniale promovate în societatea aristocratică. Ele îmi apar ca cele care au pregătît în mod direct terenul pentru lupta cavalerescă dintre tînăr și femeia măritată. Restricțiile severe cu privire la proporția celor ce aveau dreptul la căsătorie sporeau într-adevăr, în acest mediu social, numărul bărbatilor necăsătoriți, geloși pe cei care aveau o soție în patul lor, frustrați. Acordurile de căsătorie se încheiau aproape întotdeauna fără a ține cu nimic seama de sentimentele celor doi promiși; în seara nunții, o copilă prea tînără, abia intrată în pubertate, era dată unui băiat violent pe care nu-l văzuse niciodată. Intervenea, în sfîrșit, această segregare care, odată depășită vîrsta de șapte ani, instala băieții și fete în două universuri totalmente separate. Totul pleca, deci, de la ideea de a se institui între soți nu o legătură ferventă, comparabilă cu ceea ce este pentru noi dragostea conjugală, ci un raport distant de inegalitate: dragoste neprihănită condescendentă, în cel mai bun caz, din partea soțului, reverență înspăimîntată, în cel mai bun caz, din partea consoartei sale.

Codul dragostei delicate

Aceste circumstanțe făceau să fie dorită edificarea unui cod ale cărui precepte, destinate să se aplice în afara spațiului conjugal, ar fi venit ca o completare a dreptului matrimonial și s-ar fi construit în paralel cu acesta. Rüdiger Schnell a arătat în mod magistral, în Germania,

că intenția lui André le Chapelain a fost aceea de a muta în domeniul jocului sexual toate regulile pe care moralistii Bisericii tocmai le modificaseră în privința căsătoriei. Un astfel de cod era necesar pentru a reduce brutalitatea, violența în acest progres pe care l-am evocat către curtuozie. Se aștepta de la acest cod că, ritualizînd dorința, să orienteze spre regularitate, spre un fel de legitimitate insatisfacțiile soților, ale doamnelor lor și mai ales ale acestei mulțimi neliniștitoare de bărbați turbulenți, pe care practicile familiale îi constrîngeau la celibat.

Funcție de reglare, de decizie și aceasta mă determină să am în vedere o altă categorie de probleme, cele referitoare la ordinea publică, probleme propriu-zis politice, la a căror rezolvare putea contribui codificarea relațiilor dintre bărbați și femei. Această dragoste, istoricii literari au numit-o pe bună dreptate cavalerescă. Textele care ne permit să cunoaștem regulile acesteia au fost toate compuse în secolul XII la curțile feudale, sub ochii prinților și pentru a răspunde așteptărilor acestora. Într-un moment în care statul începea să se elibereze de dezordinea feudală, în care, în euforia alimentată de dezvoltarea economică, puterea publică se simțea din nou capabilă să modeleze raporturile din societate, eu sînt convins că mecenatul princiar a favorizat cu bună știință instituția acestor liturghii profane, al căror exemplu a fost arătat de un Lancelot, de un Gauvin. Deoarece era un mijloc de a întări controlul puterii suverane asupra acestei categorii sociale — cavalerii —, cea mai utilă poate în acel timp al reconstrucției statului, dar mai puțin docilă. Codul dragostei delicate servea, într-adevăr, planurile principelui în două moduri.

Pentru că, în primul rînd, făcea să crească valorile cavaleresti, îl afirma în privința

Dragoste în scopuri politice?

ostentației, a iluziilor, a vanității, superioritatea cavalerimii care submina, de fapt, de o manieră insidioasă, pătrunderea banului, dezvoltarea burgheziei. Dragostea „fină”, practică în *honestas* (mediile nobile), a fost prezentată, într-adevăr, ca unul dintre privilegiile celui de la Curte. Mojicul era exclus din joc. Dragostea delicată devine astfel un criteriu major de distincție. Dovedindu-și capacitatea de a se transforma el însuși printr-un efort de schimbare de sine, asemănător celui pe care orice bărbat trebuia să-l facă dacă voia, urcând un rang în ierarhia meritelor, să intre într-o comunitate mănăstirească, oferind proba că putea juca așa cum trebuie acest joc. Numai astfel parvenitul, neguțătorul îmbogățit în afaceri reușea să se facă admis în această lume deosebită. Curtea, închisă.

Chiar în sinul cavalerimii, ritualul coopera într-un alt mod, complementar, la menținerea ordinii: el ajuta la stăpânirea tumultului sufletesc, la domesticirea „tineretii”. Jocul de dragoste a însemnat, în primul rând, educarea măsurii. Măsura este unul dintre cuvintele cheie ale vocabularului său specific. Invitând la a reprima impulsurile, el era în sine un factor de calm, de liniștire. Dar acest joc, care era o școală, chema, de asemenea, la întrecere. Era vorba, depășind alți concurenți, să câștigi miza, doamna. Și seniorul, șeful casei, accepta să-și pună soția în centrul competiției, în situația iluzorie, lucidă, de înțietate și de putere. Doamna refuza să-și ofere favorurile unuia, dar le acorda altuia. Până la un punct: codul proiecta speranța de cucerire ca un miraj la limitele incerte ale unui orizont iluzoriu. „Fantezii adulterine”, cum spune G. Vinay.

Doamna avea astfel funcțiunea de a stimula arderea tinerilor, de a aprecia cu înțelepciune, în mod judicios, virtuțile fiecăruia. Ea prezida rivalitățile permanente. Ea îl încorona pe cel mai bun. Cel mai bun era cel care o servea cel mai bine. Dragostea curtenitoare îi învăța pe tineri să servească și a servi era datoria unui bun vasal. De fapt, în gratuitatea divertismentului erau transferate obligațiile vasalice, dar, într-un sens, ele deveneau mai însemnate, pentru că obiectul serviciului era o femeie, o ființă în mod natural inferioară. Învățacelui, pentru a deprinde mai multă stăpânire de sine, se vedea constrins, de o pedagogie exigentă și cu atât mai mult eficace, să se umilească. Exercițiul care i se cerea era unul de supunere, dar și de fidelitate, de uitare de sine.

Jocurile dragostei delicate învățau, în realitate, *amistat-ul*, cum ziceau trubadurii, prietenia, *amicitia* după Cicero, promovat, cu toate valorile stoicismului, de Renaștere, de această întoarcere la umanismul clasic al cărui timp s-a situat în secolul XII. A dori binele celui alt mai mult decât pe al tău este ceea ce aștepta seniorul de la oamnei săi. Fără îndoială, e suficient pentru a te convinge de asta să recitești poemele și romanele — modelul relației de dragoste a fost prietenia. Virilă.

Ceea ce conduce la a ne pune întrebarea asupra adevăratei naturi a relației dintre sexe. Femeia era ea altceva decât o iluzie, un fel de voal, de paravan, în sensul pe care Jean Genet l-a dat acestui termen sau era mai curând un mijlocitor, un intermediar, o meditoare? Este permis să ne întrebăm dacă, în această figură triumfătoare — „îină-rul”, doamna și seniorul — vectorul principal care, în mod deschis, se îndreaptă de la prieten către doamnă nu riceștează de la acest perso-

Regina Anne de Bretagne, soacra lui Francisc I, a fost dintotdeauna o femeie energică și frumoasă

naj pentru a se îndrepta asupra celui de al treilea, adevărata lui țintă, și chiar dacă el nu se proiectează către acesta fără ocolișuri. Remarcile formulate de Christiane Marchello-Nizia într-un frumos articol obligă la a se pune o întrebare: în această societate militară, dragostea curtenitoare n-a fost oare în realitate o dragoste de bărbat? Voi da cu plăcere cel puțin o parte din răspuns: servindu-i soția, sint convins că tinerii voiau de fapt să câștige dragostea prințului, dându-și silința, supunându-se, înclinându-se. Așa cum ele aduceau un sprijin moralei căsătoriei, regulile iubirii delicate consolidau regulile moralei vasalice. Ele au susținut astfel în Franța, în a doua jumătate a secolului XII, renașterea statului. Disciplinată prin intermediul dragostei curtenitoare, dorința masculină n-a fost atunci folosită în scopuri politice? Iată una din ipotezele cercetării pe care eu o întreprind nesigur, pe dibuite. ■

Prezentare și traducere
Constanța și Stelian OANCEA

CONCURSUL 25 DIN 25

Răspunsurile la întrebări

PRIMA SERIE: 1 — c; 2 — „Patrie, Frăție, Libertate”; 3 — „Tara de totdeauna, ce rămâne neatinsă acolo, înăuntrul nostru”; 4 — c; 5 — Iutlanda-Skagerrak; 6 — nr. 7/1990; 7 — Mihail Viteazul — Shakespeare, Dimitrie Cantemir — Petru cel Mare; 8 — c; 9 — a; 10 — b.

A DOUA SERIE: 1 — a; 2 — b; 3 — c; 4 — b; 5 — 500 000 volume; 6 — 9 cuvinte; 7 — Sfatul Țării; 8 — a, c, f, g, h, j; 9 — șapte; 10 — loja I — 20 lei, stal I—4 lei, galerie — 1 leu.

A TREIA SERIE: 1 — a; 2 — nr. 10/1990; 3 — Carta Atlanticului; 4 — Somnul, Rugăciune, Tors, Sărutul, Cap de copil, Orgoliu; 5 — a.

Acestea sînt, deci, răspunsurile exacte la concursul nostru, 25 din 25.

Acum, cînd le aveți în față, stimați cititori, este în plină desfășurare operațiunea de triere a scrisorilor dvs. de participare.

După cum am precizat, desemnarea cîștigătorilor se va face prin tragere la sorți publică, pentru care, stimați participanți și cititori ai revistei noastre vă adresăm următoarea

INVITAȚIE

Pentru prima dată, după 20 de ani, puteți afla cîștigătorii concursului nostru în chiar momentul desemnării lor.

Emoții, surprize, bucurii, precum și posibilitatea de a vă cunoaște între dv., stimați cititori și participanți la *Concursul 25 din 25* — iată ce vă oferă ziua de 1 iulie 1992, cînd vă invităm a lua parte la tragerea la sorți publică a cîștigătorilor concursului nostru.

Rețineți, deci, aceste informații privind tragerea la sorți publică a *Concursului 25 din 25*:

Data: 1 iulie 1992, ora 10.00

Localitatea: București

Adresa: Facultatea de istorie, Bulevardul Carol I, nr. 13

Sala: Amfiteatrul „Nicolae Iorga” (la etajul I)

Juriul: cunoscuți istorici, colaboratori ai revistei noastre; membri ai redacției; reprezentanți ai cititorilor, desemnați dintre participanții prezenți în sală.

Invitați: toți cititorii și iubitorii istoriei și ai revistei noastre, participanți sau nu la concurs, din București sau din alte localități ale țării.

FOARTE IMPORTANT

Extragerea numerelor cîștigătoare și, deci, desemnarea concurenților premiați o veți efectua dumneavoastră, cei prezenți la înțîlnirea noastră.

Vă așteptăm, deci, stimați concurenți și cititori pe 1 iulie a.c., ora 10.00, în amfiteatrul „Nicolae Iorga” al Facultății de istorie din cadrul Universității București, B-dul Carol I, nr. 13, pentru a fi nu numai spectatori ci și colaboratorii noștri la tragerea la sorți pentru desemnarea cîștigătorilor *Concursului 25 din 25*.

Magazin istoric 300 numere și 25 ani!

Momente aniversative în existența revistei, pe care am avut bucuria de a le întîmpina alături de statornici prieteni — cititori, colaboratori, colegi de la radio și televiziune, de la cotidiene și săptămînale, de la reviste lunare și de la edituri, de la muzee și biblioteci, din instituții de învățămînt și cultură, reprezentanți de frunte ai clerului nostru ortodox sau de alte confesiuni. Personalități politice, diplomatice, culturale sau științifice de peste hotare ne-au transmis salutări și urări, onorînd-ne paginile cu semnăturile lor, sau evocînd *Magazinul istoric* în paginile altor publicații.

Cele ce s-au spus la radio și la T.V., cele ce s-au scris în presă au fost pentru noi, o mărturisim, neașteptate. Ele înseamnă mult mai mult decît o fericitare și o încurajare — ele dau măsura adevăratei solidarități *în bine* a celei de a patra puteri, care vrea să rămînă liberă într-o țară liberă și democratică, așa cum noi vrem să scriem în continuare istoria în mod liber și responsabil.

Gîndurile bune, căldura urărilor de *La mulți ani!*, precum și sentimentele de prietenie și prețuire, ca și criticile exprimate, sînt pentru noi tot atîtea recomfortante îndemnuri pentru a merge mai departe, mereu mai departe pe drumul cunoașterii adevărului istoric.

Mulțumim tuturor celor care au fost alături de noi acum, cînd revista a intrat în cel de-al doilea sfert de veac, adresîndu-le, la rîndul nostru, prietenesti urări de multă sănătate, bucurii și viață frumoasă!

1924: LA VIENA — NEGOCIERI

ROMÂNNO-SOVIETICE PRIVIND BASARABIA

Între 27 martie și 2 aprilie 1924, la Viena s-a desfășurat o rundă de convorbiri româno-sovietice având ca obiectiv reglementarea raporturilor dintre cele două state. Delegația română a fost condusă de Constantin Langa-Râșcanu, iar cea sovietică de Nikolai Nikolaevici Krestinski. După patru ședințe, convorbirile s-au închis, fără a se ajunge la vreun acord.

Un album de fotografii *inedite*, păstrat în colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei, evocă unele momente premergătoare acelor convorbiri.

Răsfoind acest album (din care reproducem câteva fotografii pe planșele 1-4 ale acestui număr) să vedem ce s-a întâmplat în acea lună martie 1924.

De la bun început trebuie precizat că alegerea datei de 27 martie nu are întâmplătoare. În urmă cu 6 ani, la 27 martie 1918, Sfatul Țării din Chișinău proclamase unirea Basarabiei cu România (*Magazin istoric*, nr. 3/1991), act pe care guvernul bolșevic nu l-a recunoscut. Dimpotrivă, a întreținut și dezvoltat o întreagă campanie de ostilități împotriva României, menținând o permanentă stare tensionată în relațiile cu autoritățile de la București.

La începutul lui 1924, încordarea dintre cele două state atinsese puncte critice. Astfel, un document descoperit în servieta unui individ cu pașaport bulgăresc — trădat „din patriotism” de niște tovarăși — ridica grave probleme autorităților române. După câteva rânduri în care se deplina moartea lui Lenin, conducea Partidului Comunist din România era sfătuită să nu cedeze durerii, dimpotrivă, să-l comemoreze pe „învățător”, prin intensificarea luptei, victoria fiind sigură și foarte aproape. Era formulată, de asemenea, indicația de a se organiza ample demonstrații, alături de proletarii din întreaga lume, pentru susținerea sovieticilor în revendicările lor privind Basarabia. Documentul era semnat de un oarecare Kalifarski.

Gh. Tătărescu, subsecretar de stat la Ministerul de interne, arăta cu această ocazie că „nu-

mitul lăncu, curierul bolșevic, a fost sacrificat pentru ca noi să luăm cunoștință de acest document conceput astfel, încât să aflăm că o buturugă mică cum suntem nu poate stăvi în lăncușul comunist. Propun luarea unor măsuri fulgerătoare, însă numai în funcție de confirmarea celor dezvăluite de hirtie”. Conținutul acesteia risipa orice îndoială asupra intențiilor sovietice: era o invitație la „realism politic”, formulă prin care se dădea de înțeles partenerului de tratative că orice rezistență este inutilă în fața revoluției proletare mondiale.

Ionel Brătianu sublinia la rândul său că „Basarabia e doar cuiul lui Pepelea, în planurile rușesti importantă fiind capitularea necondiționată a regelui și guvernului său. Pustii Siberiei încearcă iarăși să ne înghită”. „Nu trebuie să repetăm greșelile lui Mihai Viteazul — arăta el. Noi vom trata adversarul ca pe un dușman și nu ca pe un prieten probabil”. Argumenta această conduită cu dictonul preferat al lui Cicerin, „cel care a îmbinat revoluția bolșevică cu testamentul lui Petru cel Mare: «adversarul demoralizat joacă după cum i se cântă»”.

Tot atunci, referindu-se la „chestiunea Basarabiei”, care urma să se afle în centrul discuțiilor româno-sovietice de la Viena, ziarul *Izvestia* afirma că „tezaurul [României] va fi înapoiat proletariatului [român] sovietic [în sensul de comunist] ca bun al său”. Însă decizia aceasta putea fi negociată. Se sugera un troc: tezaurul, în schimbul Basarabiei; sau, cum pe bună dreptate observa I.G. Duca, „rușii vor să cumpere Basarabia cu banii noștri”.

În mod alarmant, în Basarabia sabotajele au început să se întărească, grănicerii erau tot mai solicitați, manifestele — împrăstiate la vedere prin țară — chemau proletarii „sovietici” (!) din România să ceară „dezrobirea poporului basarabeu”.

Îngrijorat și dornic să cunoască realitățile la răta locului, primul ministru Ionel Brătianu a întreprins atunci o scurtă vizită în Basarabia fiind însoțit, printre

alții, de Alexandru Lapedatu și de Ion Manolescu-Strunga. A sosit la Chișinău în 9 martie 1924 „la orele amiezii”. În acea zi, destul de friguroasă, populația orașului — după cum consemnează presa vremii — „se afla toată pe străzi, adunată din dragoste pentru țară, neanunțată dinainte, cum se obișnuiește la asemenea ocaziuni”. Totuși, autoritățile, în frunte cu Ion Inculeț, au organizat manifestații ample la care au participat organizațiile politice din oraș, Asociația generală a invalizilor României Mari, reprezentanții minorităților, programul încheindu-se cu defilări alegorice. În timpul vizitei, provocările agenților sovietici au fost foarte timide; ce-i drept, se dăduse alarma în toate regimentele, iar jandarmii „păzeau fiecare uliță”. Primul ministru „a cercetat oamenii și scrutat zărilor” la Orhei, Tighina, Curchi, Bulboacă, Tiraspol, Sărata, Ceta-Albă, Șaba, Cișmeaua Văruit, Belgrad și Ismail, unde, punând capăt vizitei, a urcat pe vasul „România Mare”.

Albumul de fotografii *inedit* pe care-l publicăm în acest număr a fost realizat cu ocazia acestei vizite și conține prețioase imagini-document din așezările basarabene vizitate atunci de I.I.C. Brătianu. Constatările sale din această luare de contact cu realitățile ținutului dintre Prut și Nistru au fost transmise guvernelor Angliei și Franței. Mai consemnăm faptul că, tot în prima jumătate a lui martie 1924, a fost difuzată în întreaga țară *Declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918*: „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile ei granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului *noroadelor singure să-și hotărăască soarta lor*, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România”.

Cu deosebită satisfacție a fost

primită la București declarația președintelui guvernului francez, Henri Poincaré, care reconfirma recunoașterea de către Franța a unirii Basarabiei cu România. La 14 martie 1924, ziarul *Miscarea* nota: „După 1914, Franța recunoaște din nou, în fața opiniei publice mondiale, suveranitatea deplină a drepturilor poporului român asupra provinciei Basarabene... Cu acest prilej, domnul Poincaré a făcut istoricul Basarabiei pentru a restabili toate drepturile istorice, politice și naționale române”.

În Senatul României declarația premierului francez a fost salutăată cu urale.

La 21 martie, I.I.C. Brătianu a făcut în Consiliul de Miniștri o expunere amănunțită privind conduita pe care delegația română a „adoptat-o pentru Viena”. Cu acest prilej a ținut să sublinieze că „Unirea [din 1918] s-a făcut într-un moment de cumpănă, mai mult de jumătate din teritoriul țării suferind ocupația inamicului. La nici o lună, [după unirea Basarabiei cu România], Pacea de la București rupea din trupul strămoșesc și ne prefăcea în colonie germană. Eram între puținii care mai credeau atunci într-o minune. Doar o minune putea salva această țară și ea s-a numit Basarabia”. Și, într-adevăr, în 27 martie/9 aprilie 1918, cind basarabenii optaseră pentru unire, România se afla în punctul cel mai critic al

existenței sale: în jumătatea de Moldovă neocupată de forțele Puterilor Centrale românii luptau din greu cu dezertorii ruși care se considerau ocupanți!

Referindu-se apoi la evenimentele de la începutul anului 1924, primul ministru adăuga: „Întrucât rușii luptă deja cu noi în propria noastră țară, a sosit clipa să punem capăt acestei situații nefaste. Agenții lor vor fi declarați inamici de război. Grănicerii de la Nistru sunt împușcați dinspre Prut! Un comunist, inginerul Pauker, agită populația să ceară guvernului plebiscit pentru Basarabia. Așa ceva nu se tolerează nicăieri, mai cu seamă în Rusia sovietică”.

Citeva zile mai târziu, „a avut loc la Chișinău un mare miting organizat de intelectualii și societățile de presă din localitate contra uneltirilor sovietice în chestiunea Basarabiei. Mitingul a fost prezidat de arhiereul Gurie. Au luat cuvîntul Ioan Pelivan, Ion Inculeț, Pantelimon Halipia și alți demnitari și patrioți români”.

Miercuri, 25 martie 1924, delegația condusă de Langa-Rășcanu a pornit spre capitala Austriei. Trei zile mai târziu, conducătorul delegației sovietice a dat citire unei declarații, reproducă de organul de presă al comunistilor români *Socialismul* din 3 aprilie 1924, și în care se spunea, între altele, că „guvernul Rusiei sovietice și cel al Ucrainei sovietice n-a consimțit niciodată la alipi-

rea Basarabiei la România... Argumentele guvernului român că Basarabia a aparținut înainte României și că a fost luată de Rusia în 1812 nu sînt juste, precum nu este just nici argumentul că unirea Basarabiei cu România în 1918 reprezintă un act de realipire a Basarabiei de România”.

Față în față cu Krestinski — elevul lui Cicerin — Langa-Rășcanu a apărut cu fermitate actul din 27 martie 1918, arătînd că Sfatul Țării și nu vreun tratat internațional a hotărît unirea Basarabiei cu România, hotărîre bazată pe dreptul popoarelor la autodeterminare.

Acesta a fost, în mare, contextul politic în care, prin Ordonanța militară din 5 aprilie 1924, la numai trei zile după eșuarea convorbirilor de la Viena, „oastea sovietică, deghețată în partidul comunist din România”, a fost scoasă în afara legii. Spre a aprecia cît de justificată era o astfel de măsură este suficient să cităm dintr-un document publicat de *Socialismul* din 29 februarie 1924, în care se preciza că una din sarcinile partidului comunist din România era, în acele momente, „să sprijine dorințele maselor muncitoare, ale naționalităților pe baza principiilor de autodeterminare ale națiunilor pînă la deplină lor despărțire de corpurile statului actual”.

**Emanuel BĂDESCU,
Ion VOICU**

COPERTELE

① ④ Lungile călătorii întreprinse de Francesco Petrarca — creatorul **Canționierului** — în orașele Peninsulei Italice, ca și în Franța, Germania, Anglia nu l-au putut vindeca de dragostea pentru Laura. În imagine, unul dintre orașele vizitate: Neapole în evul mediu, pictură anonimă (**Iubiri celebre. Laura și Petrarca**, p. 81)

② ③ Cinstiți de secole în memoria poporului român ca sfinți ai credinței străbune și ai păminturilor strămoșești, Ștefan cel Mare și Daniil Sisastrul au fost acum canonizați prin hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pomenirea lor fiind în calendarul creștin la 2 iulie.

Ștefan cel Mare, miniatură din Evangheliarul de la Humor ② și ③ piatra tombală a lui Daniil Sisastrul de la Voroneț; desene inedite datorate pictorului bucovinean Epaminonda Bucsevski (1843-1891), păstrate la cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române (**Sfinți în istoria românilor**, p. 6)

PLANSELE

① ② ③ ④ Fotografii, rămase timp de 68 ani inedite, din timpul vizitei întreprinse de premierul liberal I.I.C. Brătianu în Basarabia la începutul lunii martie 1924. ① Primăria Chișinăului își așteaptă înalții oaspeți. ② La Cetatea Albă (sus), pe malul Nistrului în fața podului dintre Tighina și Tiraspol (mijloc) și pe drumul spre Bolgrad (jos). ③ În timpul defilării trupelor și organizațiilor politice (sus, mijloc) și pe Dunăre, la Ismail. ④ La Cetatea Tighina (sus), la Orhei (mijloc) și pe drumul de la Curchi la Tighina (jos) (1924: **La Viena — negocieri româno-sovietice privind Basarabia**, p. 31)

Macheta artistică a planșelor arh. Alexandra Popescu

ALBUM INEDIT
1924: I.I.C. Brătianu în Basarabia

Din istoria Serviciului Special de Informații

„Apare decretul la 15.11.1940. Antonescu dă ordin lui Rioșanu [subsecretar de stat la Ministerul de Interne — C.T.] să-i fie prezentat de luare în primire la gara Mogoșoia, în momentul cînd pleacă în Italia și de acolo în Germania.
Rioșanu mă plasează între Antonescu și Horia Sima. În fața a două formațiuni legionare ce ocupau peronul gării, Antonescu mă privește și mă recomandă lui Horia Sima cu cuvintele: «Îți prezint pe șeful Serviciului meu de Informații»; și cu accent de autoritate: «Dumneata să nu faci nici o politică, decît a conducătorului statului».
Sînt apoi invitat de Antonescu în vagonul său, Horia Sima rămînînd pe peron. Îmi dă instrucțiuni să urmăresc îndeaproape toate mișcările legionarilor, în lipsa sa, și să informez pe Mihai Antonescu și Rioșanu de măsurile ce trebuie să ia, în caz cînd vor încerca să dea vreo lovitură ca să ia conducerea statului în mîna lor. Am înțeles semnificația întregii situații. Lupta pentru supremație între Antonescu și Sima se începuse și duelul se pregătea. Iar eu și Serviciul de Informații ne plasam pe terenul deasupra căruia urma să se încrucișeze spadele celor doi adversari”.

EUGEN CRISTESCU DESPRE EUGEN CRISTESCU CRISTIAN TRONCOTĂ

Cariera unui funcționar public

Relatarea de mai sus aparține lui Eugen Cristescu și face parte din lucrarea *Organizarea și activitatea Serviciului Special de Informații*, scrisă de el în timpul detenției. Despre fostul șef al Serviciului Special de Informații (S.S.I.) dintre 1940-1944, s-au publicat pînă în prezent puține documente. În 1946 a apărut varianta oficială a „procesului marii trădări naționale”, în care, desigur, a fost implicat și el. Volumul reproducea pasaje din declarațiile lui Eugen Cristescu, redate trunchiat, cu multe omisiuni, cu para-

grafe chiar modificate. Ele au fost reuate în cele patru volume de documente editate de Iosif Constantin Drăgan, apărute la Editura Nagard, sub titlul: *Antonescu mareșalul României și războaiele de reîntregire*. De asemenea, revista *Globul* a publicat, sub formă de serial, începînd cu numărul 10 din septembrie 1990, așa-zisele *Memorii* ale lui Eugen Cristescu. Așa-zisele, pentru că — din cîte știm — nu există un manuscris cu acest titlu, redactat de autor. El a scris doar lucrarea amintită — *Organizarea și*

activitatea Serviciului Special de Informații — tipărită ca broșură de uz intern, pentru învățămîntul profesional din Ministerul de interne. În revista *Globul* s-a publicat o parte din respectiva lucrare, omîtîndu-se, capitolele privind structura organizatorică, personalul cu funcții de comandă din serviciile operative și alte detalii tehnice. Serialul din *Globul* a fost însoțit de fragmente corect redate din interogatoriul la procesul din mai 1946.

Revista *Magazin istoric* a publicat în decursul anilor

mai multe articole despre Mihail Moruzov, creatorul Serviciului Secret de Informații (nr. 1/1991), N.D. Stănescu (nr. 1-7/1991), Constantin Maimuca (nr. 1, 6/1991). Dr. Eugen Preda a prezentat, pe baza unor documente de arhivă inedite, activitatea unor servicii secrete străine în România (*Magazin istoric*, nr. 1-2/1982; 6, 9/1984; 11-12/1985; 8/1986; 2/1987; 8/1989; 11/1990). Eugen Cristescu — personalitate controversată, ca de altfel orice înalt demnitar aflat într-o funcție publică în momente de mare răscruce pentru destinul național — își păstrează în continuare o aură de mister. Vom încerca, folosind unele documente originale, găsite în arhive, să lămurim o serie de episoade, din intervalul 15 noiembrie 1940-1 septembrie 1944, timp în care Eugen Cristescu s-a aflat în fruntea S.S.I. Rămâne ca pe măsură ce alte documente de arhivă vor deveni accesibile cercetătorilor, să se poată creiona un portret mai exact al lui și, implicit, o înțelegere mai bună a uneia dintre cele mai agitate perioade din istoria noastră.

Șase băieți și două fete

Eugen Cristescu s-a născut la 3 aprilie 1895, în comuna Grozești, județul Bacău. Tatăl, Ioan Cristescu, era învățător la școala din comuna Oituz. Mama, Cleopatra Cristescu — fiica lui Alexandru Botez, fost percepător în aceeași comună — era o femeie simplă, care se ocupa de creșterea celor opt copii: șase băieți și două fete, Maria și Alexandra. Toți cei șase băieți și-au făcut o situație prin propriile lor eforturi, căci n-au moștenit de la părinți avere. Astfel, Ioan a ajuns șef de serviciu la Prefectura județului Ilfov, Vasile, locotenent-colonel în garda personală a mareșalului Ion Antonescu, Mihai, comisar la Prefectura Poliției Capitalei,

Mircea, funcționar la serviciul de protocol al Ministerului de externe, iar Gheorghe, șeful serviciului foto-identificări din S.S.I. La numirea lui Eugen Cristescu director general al S.S.I.-ului, Gheorghe avea o vechime de 10 ani și a rămas în același grad, fără să beneficieze de vreo avansare. Trebuie să mai zăbovim puțin asupra acestui din urmă frate, căci el va fi direct implicat, la un moment dat, în povestea noastră. Gheorghe Cristescu a absolvit liceul militar și Facultatea de drept, din București. Stăpânea foarte bine limbile franceză, engleză și germană. În S.S.I. l-a încadrat Mihail Moruzov, în anul 1931. Timp de 14 ani a fost șef al laboratorului de foto-identificări. Efectuase un stagiul de studii practice și perfecționare în cadrul Serviciului de identitate juridică franceză (departamentul tehnic al Siguranței generale franceze). Era membru al Societății de grafologie din Franța. În certificatul emis la 8 aprilie 1938 de către Institutul de criminologie practică din Paris, sub semnătura profesorului Eduard de Rougemont, se specificau următoarele domenii în care se specializase: tehnica operativă și criminologie, cu ramurile foto-identificări, expertize grafice și microfotografice, expertize pe documente, dactiloscopie, cerneluri simpatice, expertize cu raze ultraviolete, infraroșii și reacții chimice, cifruri și aparate de securitate, incendii și materiale inflamabile, explozivi și mașini infernale. În cei 14 ani cât a lucrat la S.S.I. a efectuat expertize, analize și lucrări de specialitate și a predat cursurile de tehnică informativă pentru personalul instituției din care făcea parte, pentru cel din Marele Stat Major și Ministerul de interne. În perioada februarie 1945-decembrie 1947 s-a încadrat în Serviciul de informații al Palatului regal. La începutul anului 1948, prin sentința nr. 135 a Curții Criminale București, a fost condamnat (în contumacie) la muncă silnică pe viață pentru „crime de

război”. Timp de patru ani s-a ascuns. A fost prins la Deva, în 1952. Gheorghe Cristescu a fost pus în libertate la 29 iunie 1964, prin decretul de grațiere nr. 411. S-a încadrat în același an ca muncitor necalificat la Serviciul spații verzi. A murit în anul 1975.

Sanționat cu salariul pe o zi

Să revenim la Eugen Cristescu. După școala primară în comuna Tirgu-Ocna, a urmat seminarul teologic „Veniamin” din Iași, absolvit în 1916, cu media 8,56. În același an s-a înscris la Facultatea de drept din Iași. Din cauza războiului, și-a întrerupt studiile. A participat în campania militară cu gradul de sergent T.R., la serviciul sanitar. Odată războiul încheiat, și-a continuat studiile universitare, până în 1920. Peste alți șase ani obținea licența de doctor în științe juridice.

Timp de 14 ani a activat în Siguranța generală a statului, iar din 1934, a făcut parte din conducerea Ministerului de interne¹, până la 15 noiembrie 1940 când, după cum am văzut, a devenit director general al S.S.I. Este deci greșită afirmația lui Ivor Porter — membru al faimosului grup *Autonomous*, parașutat de englezi în 1943 în România — care în cartea sa de amintiri, apărută și în versiune românească (*Operațiunea Autonomous*) îl prezintă pe Eugen Cristescu drept adjunct al lui Moruzov.

Pe lângă limbile clasice, Eugen Cristescu vorbea curent franceza și germana. O vreme a fost membru în Comisia Internațională de Criminologică. A făcut parte din diverse comisii de examinare

¹ La 1.10.1920 era subșef birou cl. I; la 15.10.1920, șef birou cl. II; la 1.04.1921 devine șef serviciu cl. I, peste exact șase luni era subdirector cl. I; la 9.01.1927 îl înlocuiește director cl. II, iar la 1.10.1929, director cl. I. În cadrul Ministerului de interne a deținut următoarele funcții: inspector general administrativ (18.09.1934); director cl. I (de la 20.04.1939).

profesională a cadrelor de Poliție și Siguranță. În 1934, din inițiativa lui, a luat ființă „Societatea generală a funcționarilor poliști”, organizație profesională, din care puteau face parte atât funcționarii activi, cât și pensionarii. Eugen Cristescu i-a fost primul președinte.

La ordinul directorului general al Poliției de siguranță, Romulus Voinescu, în noiembrie 1926 Eugen Cristescu termina de alcătuit un amplu raport cu titlul *Mișcarea revoluționară comunistă din România, în cursul anilor 1918-1926 și legăturile ei cu Internaționala a III-a*. Să notăm că 10 ani mai târziu vedea lumina tiparului cartea lui Constantin Maimuca (*Magazin istoric*, nr. 1, 6/1991) pe atunci inspector regional de poliție al Basarabiei, intitulată *Tehnica și tactica comunistă*. Pe lucrarea lui Eugen Cristescu, Romulus Voinescu a notat: „Lucrare meritorie pentru care vă adresez felicitări. O copie se va da la Legația americană. Originalul se va păstra în arhiva secretă”.

Să mai menționăm că a primit șase ordine și două medalii pentru activitatea sa și a fost sancționat o singură dată, printr-o „Decizieune a ministrului secretar de stat la Departamentul internelor cu nr. 78632/S din 9 noiembrie 1932”. Se spune în actul respectiv că a fost „amendat cu pierderea salariului pe timp de una zi pentru insubordonare”. Din păcate, nu știm în ce a constat, concret, insubordonarea. Potrivit unei declarații a fratelui său, Gheorghe Cristescu, „Eugen fusese scos de la Siguranță [în septembrie 1934 — C.T.] deoarece refuzase a se supune unor dispozițiuni ilegale ale Camarilei”.

Moruzov sau Cristescu?

Dacă declarația fratelui corespunde realității — și nu vedem de ce să ne îndoiem de acest lucru — avem un motiv foarte serios¹ al alegerii pe care a făcut-o Ion Antonescu pentru funcția de șef al S.S.I. Cei doi se cunoșteau, de altfel, încă din 1934. Atunci, în ianuarie, Eugen Cristescu, în calitate de reprezentant al Siguranței generale, s-a întâlnit cu generalul Antonescu, șef al Marelui Stat Major, și cu Nicolae Titulescu și au analizat atentatul comis în gara Sinaia, la 29 decembrie 1933, împotriva primului ministru I.G. Duca (*Magazin istoric*, nr. 3/1968). În cadrul discuției, cei trei au abordat întreaga problematică a mișcării legionare. Cristescu s-a arătat îngrijorat de „psihoza legionară” care cuprinsese pe mulți — considera el — din oportunism, lașitate sau naivitate, găsind simpatizanți chiar și în armată.

Tot Gheorghe Cristescu aduce o serie de lămuriri, într-o declarație dată în 1948, asupra contextului în care fratele său a ajuns în fruntea S.S.I. „De fapt, curând după ce Horia Sima a preluat funcția de vice-președinte la Consiliul de Miniștri, acesta s-a și instalat la conducerea Conserului Reșița ca președinte al Consiliului de administrație. Instalarea a fost indicată de partidul nazist de la Berlin cu scopul ca printr transporturile de piese, unele și materiale din Germania către uzinele Reșița, să se trimită Legunii armamentul și muniția necesare viitoarei rebeliuni. Aceste sosiri de arme au și fost curând identificate de Serviciul Secret și de organele Siguranței generale și raportate confidențial lui Antonescu. Pregătirile lui Horia Sima indicau mișcările viitoare și de aceea Antonescu dorea la conducerea Serviciului Secret un adversar consacrat al mișcării legionare, identificându-l în fostul director al Siguranței, pe Eugen Cristescu”. Și ținea să

adauge: „Dată fiind starea de mobilizare internă și situația de dictatură militară i s-a impus lui Eugen ocuparea acestui post”.

În acel moment, S.S.I. era condus de colonelul Ion Nicolaid, care-l preluase după arestarea lui Mihail Moruzov, la 5 septembrie 1940. Nicolaid s-a dovedit un ofițer lipsit de calități și mai ales de experiență. Prin decretul nr. 157357/12 noiembrie 1940, semnat de Ion Antonescu și promulgat după trei zile de rege prin Decretul nr. 3765, Eugen Cristescu era instalat ca director general al Serviciului Special de Informații. Din dispoziția lui Antonescu, în septembrie 1940 se înlocuise cuvântul Secret cu Special.

Activitatea lui Eugen Cristescu în fruntea S.S.I. a fost apreciată, ulterior, în moduri destul de diferite. Sigur, nu ne referim aici la articolele apărute din abundență după 23 august 1944. Vom cita spre exemplificare doar un asemenea text tipărit în *Curierul* din 28 septembrie 1944: „Șefii Gestapo-ului românesc de sub regimul Antonescu au fost arestați. Arestarea fostului șef al Serviciului Secret, Eugen Cristescu și generalului de jandarmi Tobescu, care a făcut gestul jălnic și antipatriotic de a anunța la 23 august Legația germană că ex-mareșalul Antonescu e deținut la Palat, nu vor rămâne fără urmări, în sensul că acum se va putea avea lista celor ce s-au pus în mod ocult în slujba nemților.

Ca să înțelegem ce însemnătate au aceste capturi, vom aminti că Eugen Cristescu a fost pe vremuri șef al Siguranței generale a Capitalei, când s-a produs asasinarea lui I.G. Duca de către legionari pe peronul gării Sinaia. Bănuț atunci că a avut legături cu asasinii și că nu a suptavegheat cum se cuvenea pe fostul președinte al Consiliului, guvernul liberal l-a scos de la Siguranță”.

La fel de interesate politic și nereale istoric sînt și multe dintre declarațiile date de

¹ Ordine românești: „Coroana României”, în gradul de ofițer (1923); „Steaua României”, în gradul de ofițer (1926); „Coroana României”, în gradul de comandor (9 mai 1941); „Steaua României”, în gradul de comandor (Mare ofițer: 24 noiembrie 1941); două ordine străine: „Polonia restituită” și „Legiunea de onoare”; medalii: „Virtutea militară” clasa III (19 august 1942) și „Winterschlacht im Osten 1941/1942” (7 august 1943).

fostii săi subordonați, anche-
tați în stare de libertate sau
de arest, după septembrie
1944, preocupați de multe ori
să se disculpe aruncînd totul
asupra fostului șef. În plus,
mulți dintre vechii lucrători ai
S.S.I. păstrau încă nostalgia
epocii Moruzov. Este semnifi-
cativă în acest sens o declara-
ție — altfel destul de echili-
brată — din 19 aprilie 1949,
nesemnată: „în profesiunea
informațiilor, Eugen Cristescu
avea pricepere, deși o oarecare
prudență exagerată îl făcea,
fie ca unele informații să le
verifice prea mult, lipsindu-le,
astfel, de calitatea noutăților
inedite, fie să nu le exploateze
deloc, pentru a nu-și strica
bunele raporturi cu diverșii frun-
tași ai vieții politice de atunci.
Sub conducerea sa, informațiile
furnizate de S.S.I. erau mai
riguroso controlate și, deși la
o examinare mai superficială
puteau apare ca mai valo-
roase, totuși nu au atins gra-
dul de profunzime pe care-l
aveau sub Moruzov. Acesta
din urmă dispunea de nume-
roși informatori cu care lucra
numai direct și dintre care,
pe unii, nu i-a cunoscut ni-
meni, niciodată. Cristescu
însă avea la rîndul său un nu-
măr de informatori buni, cu
al căror randament se putea
întruni un buletin informativ
zilnic, menit să mulțumească
factorii de răspundere din
stat care, de altfel, nu se pri-
cepeau în domeniul informa-
țiilor”.

Nume conspirative și identități duble

Buletinul informativ de
care se vorbește în declarație
era prezentat de regulă în fie-
care zi la ora 12.30. El se
compunea din două capitole,
unul referitor la evenimentele
interne, al doilea la cele in-
ternaționale. Săptămînal sau
în funcție de evenimente se
adauga un capitol despre
mersul operațiilor militare,
elaborat împreună cu Biroul
2 din Marele Stat Major, prin-
cipalul organism de informa-
ții al armatei române. Pe par-
cursul a 20, 30 sau chiar 50
pagini, buletinul făcea refe-

rire la situația economică a
țării, starea de spirit a pătru-
rilor lucrătoare, activitatea par-
tidelor politice, în dreptul fie-
cărei voci se menționa credi-
bilitatea sursei: „Sursă si-
gură”, „informație verificată”
sau „neverificată”, „sursă ofi-
cială”, „concluzii oferite de
experți”. Informațiile cele mai
importante erau prezentate
însă direct de Eugen Criste-
tescu, în cadrul audiențelor
zilnice pe care le avea la ca-
binetul marelui său. Cînd An-
tonescu lipsea din București
evita să folosească plicurile
sigilate trimise prin poșta
specială și, dacă era cazul, se
deplasa personal. Prudența
era justificată. Germanii au
oferit, la un moment dat, prin
decembrie 1941, 100 000 lei
persoanei care le-ar fi putut
furniza o copie după buleti-
nul informativ, pe care do-
reau să îl confrunte cu ceea
ce primeau ei oficial, prin in-
termediul serviciului „G” (co-
laborarea cu Germania) din
cadrul S.S.I. Oferta lor a
ajuns pînă la urmă la N.D.
Stănescu care i-a propus șe-
fului său să-dea germanilor
un buletin trucat. Cristescu a
chibzuit mult dacă să ac-
cepte jocul, refuzînd în final
pe considerentul că era prea
riscant.

Eugen Cristescu era un om
mult mai exact decît Moru-
zov. Scrupulozitatea i-a jucat
însă și fete. Așa s-a ajuns ca
să se publice în *Monitorul
oficial* adresa S.S.I. — strada
Saita nr. 10 — o greșeală pe
care Moruzov n-a comis-o
vreodată. În general, compar-
timentarea, confidențialitatea
și conspirativitatea muncii
scăzuse în timpul lui Crite-
tescu, tocmai datorită exce-
sului de a se păstra absolut
orice hirtie, care să justifice
orice acțiune. Unii funcțio-
nari mai în vîrstă afirmau, cu
ironie, că „S.S.I.-ul ajunsese
ca o primărie de sector”. Au
fost nu puține cazuri cînd
persoane cărora li se refu-
zase viza de ieșire din țară
s-au prezentat la sediul
S.S.I., cerînd să se revină
asupra hotărîrii luate. În tim-
pul lui Moruzov, un aseme-
nea petent ar fi fost imediat
arestat, iar cel care ar fi des-

conspirat adresa primea o
pedeapsa penală. Pînă la
urmă, Eugen Cristescu a fost
silit să dea Ordinul nr.
123183/1943, care cerea ca-
drelor trecute în rezervă să
semneze un angajament prin
care se obligau să păstreze o
discreție totală asupra pro-
blemelor de serviciu, atît e-
cît și membrii de familie.

În ciuda scăpărilor mențio-
nate, măsurile de acoperire
luate de Eugen Cristescu
și-au dovedit viabilitatea și
după 23 august 1944, cînd
S.S.I. a trecut sub controlul
Ministerului de război. Cu ex-
cepția șefilor, toți ceilalți
funcționari aveau nume con-
spirative, acte și identități du-
ble. Rezidenturile respective
au continuat să funcționeze.
Unii dintre agenții infiltrați în
mișcarea legionară, partidele
politice sau rețelele de spio-
naj au preferat, atunci cînd
au fost arestați, să facă inchi-
soare decît să-și desconspire
apartenența la S.S.I., pe care
nu au mărturisit-o uneori de-
cît pe patul de moarte. Și,
după 1951, cînd S.S.I. fusese
desființat, serviciile de infor-
mații interne, contrasabotaj și
contraspionaj din securitate
au continuat să primească
rapoarte regulate și foarte
bine documentate de la co-
respondenți anonimi.

Eugen Cristescu a fost însă
și inițiatorul unor măsuri or-
ganizatorice care s-au dove-
dit insuficiente. A adus în
S.S.I. foști colaboratori din
Siguranță — precum Victor
Ionescu, Guță Petrovici, C.
Brightiu — care nu s-au pu-
tut adapta noului profil de
muncă. Mulți s-au dovedit
guralivi, puși pe căpătuială.
Tot în vremea lui a crescut
numărul ofițerilor din Minis-
terul de război angajați în
S.S.I. de la 30, cît erau în vre-
mea lui Moruzov, la 110 la un
moment dat. Cei mai mulți
însă considerau trecerea lor
prin Serviciu doar ca o etapă,
din care trebuiau să scoată
maximum de profit cu mini-
mum de efort. Cum militarii
au căpătat preponderență în
funcțiile de conducere, s-au
creat rapid animozități între
noii sosiți și vechile cadre ale
Serviciului.

Frumoasa Theodora

Un raport întocmit în cadrul Ministerului de război la 24 septembrie 1944 ne arată care era starea exactă a S.S.I.-ului în acel moment: „Serviciul Special de Informații în forma în care a funcționat pînă la 23 august 1944 era un serviciu public, investit cu informația generală ce interesa conducerea statului. În acest scop, atribuțiile sale generale constau din: procurarea, verificarea și completarea informațiilor externe și interne, conform necesităților semnalate de Președinția Consiliului de Miniștri, Marele Stat Major și celelalte autorități ale statului. Ca personal dispunea de 89 ofițeri (din care 64 activi și 25 de rezervă), 24 subofițeri (din care 22 activi și 2 de rezervă), 502 funcționari bugetari și 302 funcționari diurniști. Bugetul pe anul 1944/1945, alocat de la Președinția Consiliului de Miniștri, a fost de 560 000 lei, în afara fondurilor secrete. Materialul tehnic se compune din: 3 autostații T.F.F. (transmisiuni fără fir — C.T.), 2 stații fixe, 3 stații semifixe, 26 stații portabile, o autostație de ascultare pe bandă. La acestea se adaugă inventarul tehnic din serviciul fotografic, laboratoare și tipografie. Mijloacele de locomoție: 100 turisme, 40 camioane și un atelier de reparații”.

Mulți dintre colaboratorii lui Eugen Cristescu — mai ales dintre cei cu care nu se afla în cele mai bune rapoarte — clevețeau pe la colțuri ca și-ar fi datorat cariera nu

în primul rînd calităților profesionale, cît mai ales sprijinul acordat de unele doamne din înalta societate. Este adevărat că avea un fizic plăcut, o inteligență remarcabilă și o cultură generală solidă, calități cu care s-a impus în viața mondenă a Bucureștilor din perioada interbelică. Știm că între prietenele sale s-a numărat și Maria Tănase. Se pare că celebra cîntăreață i-a facilitat lui Eugen Cristescu, într-o perioadă dificilă, unele schimburi de informații cu diplomați americani.

Eugen Cristescu s-a căsătorit tîrziu, la 48 ani. Naș i-a fost generalul Ilie Șteflea (*Magazin istoric*, nr. 4/1974). În actul de căsătorie, înregistrat la oficiul stării civile în ziua de 20 februarie 1943, apare numele Mariei Theodora, născută Feraru, văduva generalului Golici. Era o femeie de o frumusețe aparte, mai tînărară cu opt ani decît soțul ei. Avera declarată de Maria Theodora la contractarea căsătoriei cuprindea: „imobilul, în parte cu fiica, din str. Pasteur nr. 39, București, în valoare de circa 20 milioane lei; imobilul din str. Militari nr. 11, București, în valoare de circa 3 milioane lei; mobile, covoare, tablouri, argintărie, bijuterii în valoare de 5 milioane lei”. Li se adăugau și cele 15 hectare de vie din comuna Joița. Frumoasa Theodora era o femeie mult mai bogată decît soțul ei. Cristescu reușise, în 1926, cu un împrumut de 200 000 lei, de la casele de credit ale Ministerului de interne, să cumpere imobilul din strada Lirei nr. 5 — refă-

cut în 1937, tot cu bani de împrumut — unde locuia cu părinții și patru frați.

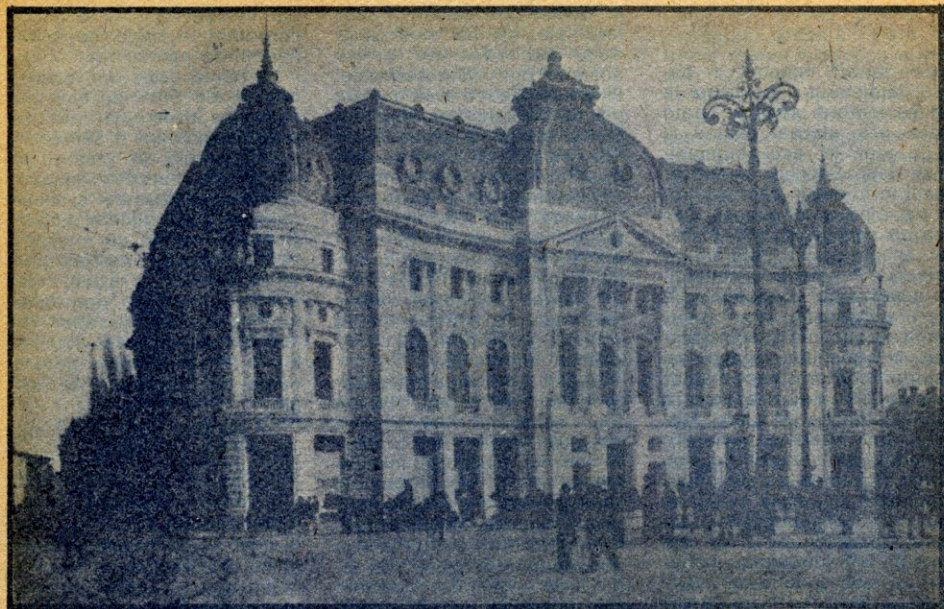
La nunta celor doi, subordonații din S.S.I. au luat inițiativa de a oferi „în mod benevol și anonim o sumă, ce se constituie în cadou de nuntă corespunzător timpurilor actuale, doamnei și domnului director general Eugen Cristescu, sumă ce urmează să fie vărsată unei instituții de binefacere de război, conform indicațiilor domniilor lor. S-a adunat suma de 160 285 lei, din care 120 000 lei a fost depusă pentru opera de binefacere de război”.

Cu salariul său de director general — 42 800 lei, în februarie 1943 —, dar mai ales cu averea adusă de Theodora, Eugen Cristescu era desigur scutit de grija zilei de mîine. Dar cu greu ar fi putut fi considerat „cel mai bogat din România”, cum îl numea un ziar, în septembrie 1944. Ancheta financiară întreprinsă în martie 1945 nu constata nici un fel de neregulă, nici în conturile S.S.I., nici în cele personale. Presa a omis însă să facă cunoscut acest amănunt. ■

În episodul următor documente despre: ● Spionarea lui Iuliu Maniu ● Cîte servicii secrete acționau în România ● Cine era inamicul nr. 1 al comunismului în țara noastră

CINE A FOST ARMAND CĂLINESCU — MĂRTURII

A apărut prima carte editată de *Fundația Culturală Magazin istoric*, în colaborare cu Editura Presa Națională. Lucrarea — care numără 176 pagini de text și 16 planșe cu ilustrații — poate fi procurată de la punctul de difuzare al redacției noastre (149 lei). Sînt strînse, pentru prima oară la un loc, mărturiile din presa epocii — multe apărute în publicații azi greu de găsit — documente din arhive românești și străine și scrisori păstrate în seiful familiei. Un număr limitat de exemplare va purta autograful domnului Barbu Călinescu, fiul fostului premier Armand Călinescu, și ele pot fi procurate de la sediul revistei *Magazin istoric*.

BIBLIOTECAR LA PALATUL REGAL

G.T. KIRILEANU

Am publicat în nr. 10-12/1990 și 1-4/1991 ale revistei noastre, ample fragmente dintr-un document memorialistic deosebit: jurnalul inedit al lui G.T. Kirileanu (1872-1960), selecția oprindu-se asupra paginilor cu notații din 1914-1918, anii cînd se pregătea Marea Unire. Cum am amintit și cu acel prilej, prin locul privilegiat pe care îl ocupa în ierarhia administrativă a înaltei societăți românești (conducător al Bibliotecii Palatului Regal între 1906 și 1930), G.T. Kirileanu a avut ocazia să se aplece în apropierea unor importante personalități politice, culturale, diplomatice ale vremii, începînd cu regele Ferdinand și regina Maria. Însemnările sale surprind astfel, în notații aproape zilnice, modul în care erau înregistrate evenimentele politice interne sau externe în cele mai înalte cercuri politice românești, conturînd tabloul dinamic al unor situații și personaje din culisele puterii.

Prin munca migăloasă a colectivului de cercetători de la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, însemnările lui G.T. Kirileanu — scrise pe foi răslețe, pe petice de hirtie, cum le avea la îndemînă în momentul notării — au fost ordonate și grupate în mai multe caiete, cuprinzînd relatări din peste patru decenii de istorie a societății românești din prima jumătate a veacului nostru. Despre modul în care acest valoros fond memorialistic a intrat în colecțiile Bibliotecii Academiei ați putut citi în numărul 5/1992 al revistei, în paginile semnate de Adrian Brudariu.

Să urmărim, acum, alte pagini din aceste însemnări inedite, din caietul anilor 1919-1920. Ca și la episoadele precedente, nu am mai marcat întreruperile de text, pentru cursivitatea lecturii. Intervențiile explicative în paranteze drepte ne aparțin. Întrucît majoritatea personalităților amintite în aceste pagini sînt cunoscute din fragmentele anterioare, nu am mai socotit necesară prezentarea lor prin note de subsol. Am păstrat unele particularități stilistice ale autorului, transcrierea făcînd-o însă conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar în unele cazuri doar pe „stil vechi”.

1919

20 iunie. Vineri, luna trecută, fiind la Brănești cu dl. Butculescu, primim o telegramă că din ordinul prințului [Barbu] Știrbey trebuie să ne întoarcem la București joi în loc de duminică. Mult ne-am bătut capul ce să fie la mijloc, dar n-am găsit nici o dezlegare. Sosind la București, aflăm că-i vorba de plecarea în concediu nelimitat a prințului Știrbey, sau în exil după cuvântul ce mi-a spus prințul la cererea de bun găsit. Altă lămurire nu mi-a mai dat.

D-rele Știrbey care au venit să-și iele ziua bună de la dl. Mamulea și de la mine erau foarte mhnite de această plecare neașteptată, iar prințesa [Nadejda Știrbey] chinată de migrena-i obișnuită îmi trimite o scrisoare plină de durerea părăsirii cuibului său de la Buftea. E vorba să meargă în Italia la baron Fasciotti, pînă-și vor găsi locuință undeva în munții Italiei. Iar prințul Știrbey cu Mișu se duc cu principesa Ileana la Paris.

Pesemne că față de greutățile interne și externe, capii opoziției la consultarea ce li s-a făcut de regină și de rege vor fi cerut înainte de toate îndepărtarea prințului Știrbey, prin mijlocirea căruia Brătianu putea guverna și din opoziție.

23 iunie. [La lorga] Prof. Constantinescu, cerindu-i sprijin pentru căpătarea unei burse în străinătate, lorga sare în sus zicînd că nu recunoaște nici o superioritate la colegii din străinătate. Nicăieri nu poți învăța mai mult ca la București. Înțelege numai atât: mijloace pentru cercetări speciale.

25 iunie. Asară la dr. Martha Rainer. Plecarea tuturor copiilor regali îți dă de bănuț că ar fi la mijloc teama de bolșevism. În multe familii din înalta societate vede pregătiri pentru plecarea în străinătate.

Spune că interviu dat de regină ziariștilor străini a fost lipsit de tact; a vorbit de trebuința regilor unor ziariști re-

publicani; a întrerupt de mai multe ori pe rege, ceea ce a impresionat rău pe ziariști; i-a congediat cu cuvintele: sînt obosiți.

26 iunie. Tzigara crede că plecarea prințului Știrbey e în legătură și cu cumpărarea unei proprietăți pentru rege în Italia. Plecarea tuturor principilor regali nu se poate explica decît prin frica de bolșevism.

Tzigara spune că regele a vorbit mult cu Marghiloman la curse și după aceea Marghiloman a fost la masă la Buftea.

Panaiteșcu îmi spune că regina cheamă în audiență pe oamenii politici. A dat lui Gligore Filipescu o scrisoare pentru Clemențescu.

14/27 august. În urma acordării unui concediu spre a mă duce în Elveția să vizitez fațurile Știrbey aflată acolo într-un fel de exil impus de politicieni, mă duc la Castelul Peleş spre a lua scrisorile către prințul B. Știrbey.

În tren mă întîlnesc cu un inspector de la CFR care se ducea la Paris să primească mașinile făgăduite, dar mereu aminate. Trenul nostru întîrzie cu ceasurile prin gări. Așa-numitul Simplon a făcut 7 ceasuri pînă la Sinaia! Inspectorul CFR zicea că nu se vină numai păcătoasele mașini ale CFR, ci și lucrătorii care nu le îngrijesc, anume ca să se dezorganizeze transporturile și apoi să-și impună cererile: 300 lei pe săptămînă (atîta cît cer și tipografi).

În balconul Castelului Peleş erau oaspeții de la primirea noului ministru italian. Timp frumos.

Denize, secretarul reginei, îmi vorbește despre meschinăriile lui N. Butculescu, șeful contabilității care ține locul lui Basset: a reținut pentru alte scopuri din suma lunară pentru rege (5000 lei) și regele e dezgustat.

Ceai la prințul Nicolae, căruia nu-i plac englezii, care nu-s nici învățați, nici inteligenți și te-nțeleg așa de greu!

Regina Maria mă primește

la 8 sara și-mi dă scrisori pentru prințul Barbu Știrbey, pentru prințesa Nadejda și pentru sora sa (a reginei) aflătoare la Zürich.

În privința prințului Carol zice să-i spun prințului Știrbey că nu s-a luat încă nici o hotărîre, căci trebuie să ne impunem noi părinții condițiile noastre, iar nu el pe ale sale.

— Mai este și Parlamentul, zic eu....

— Pentru moment e pe front și-i priveghiat de aproape.

15/28 august. Regele mă primește în ultimul moment și-mi dă scrisoarea sa pentru prințul B. Știrbey. Apoi foarte încurcat îmi spune că ar dori din partea prințului Știrbey un raport asupra înțelegerii care a avut-o cu ministrul de domenii în privința fermelor de pe Domeniile Coroanei, deoarece vede cu mirare că aceste ferme vor fi desființate.

Steinebach, conducătorul Palatului Cotroceni, îmi spune că dacă prințul Știrbey nu se întoarce mai curînd el a hotărît să plece din serviciul Palatului, din cauza greutăților ce îi împănă din toate părțile; militarii vor să se amestece în toate; mareșalul [Palatului] e slab și se lasă condus.

20 august. Sosesc din valea Bistriței, unde am împărțit ajutoare de la regină.

Mi se spune că prințul Carol a făcut una și mai groasă. A scris 4 scrisori: una lui Brătianu, alta lui Take Ionescu, alta lui Marghiloman și una șefului socialiștilor (Toma Dragu?) în care declară că renunță la tron. Se mai zice că ar fi cerut înscrierea în partidul socialist, zicîndu-și cetățeanul Carol. Se zice că ar fi făcut testament în favoarea femeii cu care trăiește (Zizi).

Ziarele neputînd să publice nimic în această privință pe față, au alergat la mijlocul acrostihurilor (Izbînda din 3 august — Prințul Carol a abdicat; *Universul* din 7 august, pe pag. 2: În ultima sedință a clubului socialist s-a anunțat înscrierea în mișcare de noul

tovarăş cu multă însufleţire).

Stai încrămenit. Şi-mi amintesc de cîntecul pe care prinţul Carol împreună cu tovarăşii săi de călătorie în 1909 îl repetau mereu în faţa oricărei privelişti frumoase: „Tout ça ne vaut pas l'amour” [Nimic nu valorează cît dragostea].

Îmi mai aduc aminte şi de-o vorbă a d-rului Mamulea, care întrebât asupra educaţiei ce s-a dat prinţului Carol, a răspuns: „S-a căutat un educator *efftin* şi roadele se văd”.

21 august. Tzigara îmi spune că a văzut scrisoarea prinţului, Carol către Marghioloman. Îi comunica textul scrisorii către rege. Această scrisoare a făcut-o în urma vizitei la moşia Mănăstirea a generalului Văitoianu şi a col. Boyle, care i-au cerut să plece pe front, dîndu-i o scrisoare de la regină.

23 august. Dr. Martha Rainer a aflat că prinţul Carol a fugit noaptea de la moşia Mănăstirea şi a venit la Bucureşti la socialistul Toma Dragu, căruia i-a cerut în scris intrarea în partidul socialist, fiind „sătul de mascara regală”. Acolo i-ar fi găsit procurorul general, care i-ar fi luat un interogator.

20 noiembrie. Telegrama regelui nostru către regele Angliei. Cam așa: Se plînge împotriva Consiliului Suprem care loveşte în demnitatea şi independenţa unui stat mic, dar care ca aliat a făcut jertfe așa de mari în interesul cauzei comune. Autoritatea guvernului este stîrbită, lăsîndu-se cîmp liber agitatorilor împînşi de mişcările anarhice de peste hotare.

Roagă să intervie pe lîngă regele Italiei şi preşedintele Republicii Franceze, cărora le-a îndreptat aceeaşi plîngere.

Ziarul *Orient* a reprodus această telegramă, iar englezii şi francezii îşi dădeau vina reciproc pentru această ofensă. Ataşatul militar englez din Bucureşti spunea prinţului Ştirbey că s-a făcut mare greşeală de acei ce-au îndemnat pe rege să trimită asemenea telegramă.

Note pentru rege cu privire la audienţa lui Maniu. Cam așa:

Am dorit ca guvernul României Unite să fie prezidat de d-ta. Înainte de alegeri se putea înţelege rezerva dv. faţă de partidele din vechiul regat, dar acum cînd dv. reprezentaţi simburile cel mai puternic al majorităţii, puteţi face un guvern cu partidele noi (tărănesc şi naţionalist), rămînînd liberalii în afară de guvern, spre a se potoli violenţa celor ce s-au abţinut de la alegeri (Averescu). Însă noul guvern nu trebuie să lase a se întări curentul exagerărilor privitoare la expropriare.

23 noiembrie. Duminică. La Buftea. Vin I.I.C. Brătianu cu d-na Zoe. Întreb pe prinţul Ştirbey ce veşti a adus. Zice: Alianţi ne-au trimis notă de rupere a relaţiilor în caz de neiscălire a tratatului cu Austria. La masă vine vorba despre întoarcerea în ţară a legaţiunilor. Eu zic: Nu pot crede să rupem legăturile de acei prin care am făcut România Mare.

— Cum poţi vorbi așa, zice prinţul Ştirbey (iar d-rele holbară ochii — numai d-na Duca era de părerea mea, pe cînd dl. Duca tăcea). România Mare am făcut-o noi.

— Fără victoria Alianţilor, am fi rămas cu pacea de la Bucureşti.

— Fără intervenţia şi fără jertfele noastre, Alianţi ar fi rezistat mai greu. De ce depreciezi valoarea noastră?

— Eu nu depreciez valoarea, ci numai pregătirea noastră. Şi ar fi bine să vedeţi că şi V. Stroescu, în discursu-i atît de aplaudat, a emis aceleaşi păreri.

— Se poate, dar asta nu m-a convins. Şi-ai să vezi că dacă rezistăm, Alianţi n-au să îndrăznească a rupe relaţiile, precum n-au rupt relaţiile nici cu Italia, pe care au ameninţat-o. În urma respingerii tratatului de către Senatul american, Alianţi din Europa n-au nici un interes să-şi creeze duşmani.

Ş-apoi e şi chestie de demnitate, cînd vezi că ne tratează mai rău ca pe duşmanii

unguri şi bulgari.

Brătianu a avut vizita lui Maniu pentru alegerea preşedintelui Camerei, zicînd că mulţi vor pe lorga.

Prinţul Ştirbey a vorbit la telefon cu regina care-i la Sinaia.

Dr. I. Simionescu zice că Brătianu mai vrea rezistenţă 2 săptămîni, deoarece în curînd vor fi mari schimbări politice în Apus.

27 noiembrie. Regele şi regina au sosit de la Sinaia azi la amiază şi aud că se vor întoarce în curînd la Pelisoar.

La 3 1/2 mă cheamă Denize la telefon şi-mi spune că nu găseşte pe lorga spre a-l înştiinţa că regele doreşte să-l aibă la cea azi la ora 5.

Mă duc la Camera, unde răzbat cu mare greu. lorga se coboară la mine împreună cu preotul Bălan din Sibiu.

1 decembrie. Enervarea creşte zilnic din cauză că rămîne întinsecă chestia noului guvern şi a semnării păcii. Zilele trecute am văzut la Palatul Regal pe miniştri înţelegerii, dar preşedinţii Camerelor de-abia azi vor fi chemaţi. Viitorul publică cu litere de-o şchioapă discursul generalului Văitoianu, rostit la ultimul Consiliu de Miniştri, discurs pe care voia să-l rostească în ultima şedinţă a Camerei.

3 decembrie. Dr. Mamulea crede că I. Brătianu a împins rezistenţa pînă la marginile imposibilului, din cauză că a socotit ameninţările Consiliului Suprem ca un bluff.

— Şi s-a înşelat, ca şi la începutul războiului cînd i-au ieşit pe dos toate prevederile. Portarul de la otel „Regal” a zis cu drept cuvînt: Tara s-a făcut mare, dar unirea fruntaşilor nu s-a făcut. Fiecare se gîndeşte la dînsul şi mai puţin la ţară.

9 decembrie. Asară am fost la lorga să felicit pe d-na de ziua numelui său (Ecaterina).

Se anunţă Sever Dan, deputat ardelen şi secretarul lui Maniu.

lorga: Ce vă aduce pe la mine?

— Vechea filie [dragoste] şi însărcinarea de a face întrebare asupra alegerii de mine a preşedintelui Came-

rei — candidat fiind Goldiş.

— N-am nici un răspuns de dat în afară de cel arătat zilnic în gazeta mea. Mă țin de cele ce-am iscălit la alcătuirea blocului: 1) nu vreau întoarcerea liberalilor; 2) nu vreau dizolvare; 3) vreau iscălirea păcii și 4) reformele. Despre alegerea președintelui Camerei n-a fost vorba și nefiind mamelucul d-lui Vaida sau Maniu nu pot da nici un răspuns.

Sever Dan stăruiind, lorga s-a iritat și a prins a-i răzui pe Maniu și pe Vaida, care s-au purtat ca niște adevărați pehlivani.

Sever Dan: Apoi dv. nu amiteți întrebările diplomației în politică pentru dezarmarea și scoaterea adversarului primejdios, căci dușmanul rămas afară este mai de temut.

lorga: Uite, am aici o ediție veche cu chipul lui Machiavel; găsești vreo asemănare cu Vaida sau Maniu? Eu merg totdeauna pe calea cea dreaptă pentru că socot că avem nevoie și de-o schimbare morală în luptele noastre politice.

Ce fel de purtare este asta din partea lui Maniu și Vaida să vă trimită la mine pe dv. niște tineri cu bune intenții, dar fără experiență?

Sever Dan: D-lor sînt în consiliu.

lorga: Mă... în consiliul d-lor. Eu am avut relații cu oamenii ca Brătianu și Take Ionescu, dar ei s-au purtat loial față de mine și cînd aveau de tratat ceva cu mine veneau în persoană. Ba încă lui Brătianu i-am dat o lecție zdravănă în fața prințului Știrbey pentru că se tolănea obraznic înaintea mea.

După plecarea lui Sever Dan, lorga întreabă pe d-na: De unde or fi aflat de planul nostru pe ziua de mîine, căci numai de asta a fost trimis, ca să mă ispitească. Știm numai 5: eu, V. Cogălniceanu, Munteanu-Râmnic, Bujor, Nistor. Au deprins toate itele politicii, ardelenii noștri. Și plimbîndu-se prin oădie, lorga zice: — M-a prins o mare melancolie. Nu mai poți avea încredere în nimeni.

10 decembrie. Miercuri. lorga ales ieri președinte al Camerei, împotriva lui Goldiş, candidatul guvernului. Unul din secretari cere prin telefon la ora 6 audiență la rege pentru lorga chiar azi. Aghiotantul de serviciu îl îndreaptă la maresal. Maresalul se urcă la vodă și aduce răspunsul că azi nu mai sînt audiențe, așa încît rămîne pe mîine fixarea orei. Maresalul îmi spune că regele a rămas foarte surprins de această alegere și ar dori să mă duc la lorga spre a afla semnificarea alegerii și gîndurile lui lorga, spre a se pregăti pentru audiență.

lorga a cerut audiență la rege și-i va spune intîia oară tot ce a făcut el pentru apărarea dinastiei. Apoi îi va cere lămuriri asupra principiului Carol, spre a ști ce măsuri să ia la dezvoltarea interpelării anunțate în Cameră.

Azi dimineată spun maresalului cum stau lucrurile cu lorga. Întorcîndu-mă de la prințul Știrbey, pe stradă întîlnesc pe Sever Dan și-i spun că lorga poate fi cîștigat cu mici atenții, așa cum făcea Brătianu prin Duca, Dl. Maniu ar trebui să ție samă de acest lucru.

La ora 1, lorga vine la audiență. Vaida fiind bolnav, re-

Regele Ferdinand (x) și prințul moștenitor Carol (xx)

În p. 38: Biblioteca Fundației Regale

La 9 1/2 mă duc la lorga în automobilul maresalului. Îl găsesc tare voios, făcînd corectura discursului de la Cameră. Vine și Nistor. lorga se plînge că ardelenii și basarabenii nu l-au votat. Maniu, cu duhul blîndeții, a venit să-i propună amînarea alegerii pe mîine spre a-i susține candidatura lui; lorga i-a răspuns că el nu se lasă înșelat decît o singură dată. Văzînd așa, Maniu a făcut propagandă din deputat în deputat pentru Goldiş. Întîlnind pe pr. Bălan și întrebîndu-l asupra voturilor ardelenilor, nu i-a dat lui lorga mai mult de 30.

gele a chemat la 12 pe miniștrii ardeleni Vlad și Popovici.

Cînd sosește lorga la adjutanți, găsește pe secretarul lui Maniu, care venise să roage pe lorga a se duce la Vaida să-l vadă. Nici n-a vrut să-l asculte și plimbîndu-se furios în fața generalului Râmniceanu, a col. Stârcea și a maresalului zicea: — Asta-i extraordinar; să-mi trimită mereu pe secretarii lor, ca și cînd ei ar fi prea sus ca să vorbească față la față cu mine.

21 decembrie. Duminică. Distrămarea își urmează cursul. Grevele nu mai înce-

tează: la tramvaie, la *Monitorul oficial*, acum se aude că și magistrații se gîndesc să ceară îmbunătățirea stării lor materiale. Militarii și-au croit lefuri enorme: un ofițer a ca frate-mio Ștefan, tinăr de 21 ani, cu 4 clase secundare, are leafă de 1200 - lunar și cînd e trimis cu însărcinări i se mai dă o diurnă de 50 lei pe zi. Unde mai pui prăzile aduse de pe fronturi.

30 decembrie. Ieri la Cameră și Senat votarea Unirii.

Trifu cheamă pe mareșal la ora 5-6 sara la telefon și-i spune că primul ministru și președintele Camerei cer să fie primiți mîine cu răspunsul la Mesaj. Regele nu vrea s-audă de o primire așa de grabnică, deoarece nu i s-a supus încă textul votat de Cameră și-i rămîne puțin timp pentru pregătirea răspunsului său.

Iorga stăruiește din nou. Regele refuză și mai hotărît. Vine la telefon însuși primul ministru și cere să fie primit

de rege împreună cu dl. Iorga spre a arăta motivele dorinței lor. Mareșalul nu mai îndrăznește să se ducă la vodă, dar în cele din urmă îl determină a-i primi la Cotroceni, înainte de masă. La 9 1/2 sara vine răspuns la Palatul Regal din Călea Victoriei că primirea va fi la 30 decembrie — Camera la 12, Senatul la 5.

Azi dimineată vin de la 8 și așteptăm cu Maniu răspunsul regelui spre a fi copiat caligrafic. La 10 vine Mișu cu foaia scrisă de rege. O dic-tăm lui Maniu pentru copie la mașină, făcînd puține schimbări de limbă. Mișu își ia originalul și-mi cere răspunsul Senatului, cu care se duce la Domeniile Coroanei.

După-amiezi, la ora 4, încă nu venise textul discursului regelui, așa că n-am mai fost timp decît să-l copiem la mașină.

31 decembrie. La ora 11 1/2 mareșalul îmi spune că regele dorește să-i prezint

un proiect pentru discursul de investitură al Primatului pe ziua de mîine. Cu toată durerea de cap de care sufeream, am alcătuit două pagini care i-au plăcut mareșalului. Cu deosebire pomenirea politicii religioase a lui Mihai Viteazul a găsit-o nimerită.

La 6 după amiază i-am dat proiectul lui vodă, care l-a citit cu obișnuita-i respirație grea, zicînd să i-l las pînă mîine. ■

Prezentare și selecție:
Ioan LĂCUSTĂ

Doriți să aflați cum a fost botezat fiul Ioanei Lambrino? • Ce se discuta la castelul prințului Știrbey de la Buftea? • Care erau planurile de căsătorie ale prințului Carol? Atunci urmăriți neapărat continuarea în nr. 7/1992.

Conferințe „Humanitas”

Sub titlul *România în secolul XX*, Fundația „Humanitas” a reunit — vreme de două luni și jumătate (între 1 aprilie și 17 iunie a.c.) — în fiecare miercuri — un ciclu de conferințe și mese rînduînd subsumat acestei teme: *România înainte de primul război mondial; Primul război mondial: Cum s-a realizat unitatea României; Cultură și societate în România interbelică; Impunerea guvernului Petru Groza; Colectivizarea agriculturii; Proclamaarea Republicii. Rezistența și procesele politice; Basarabia și Bucovina 1940-1948; Anii 1965-1971; Anii 1971-1989; România văzută din afară.*

Prelegerile și dezbaterile, ce au avut loc în sala de conferințe a Muzeului Național de Istorie, au fost susținute de istorici și oameni de cultură români și străini, pe care îi enumerăm, în ordine alfabetică: Daniel Barbu, arh. Alexandru Beldiman, dr. Miheea Berindei, Ion Caramitru, dr. Mircea Ciomara, prof. Emil Constanținescu, dr. Nicolae Constanținescu, prof. Dennis Deletant, prof. Neagu Djuvara, dr. Anneli Ute Gabanyi, prof. Dinu Giurescu, Bedros Horasangian, prof. Horváth Andor, dr. Sergiu Iospeșcu, Z. Ornea, prof. Andrei Pippidi, dr. Dumitru Preda, dr. Elena Slușiu, Mihai Șora, prof. Bogdan Tănăsescu, prof. Vladimir Trebici.

În felul acesta, „Humanitas” a dorit să fie

prezentă la uriașă și anevoioasă lucrare de restituire a istoriei noastre naționale recente, aceasta după ce, timp de o jumătate de veac, generații întregi au învățat în școli și universități, avînd la îndemînă manuale și cursuri ce le-au distorsionat și pervertit cunoștințele și identitatea. Numai prin asumarea propriei sale istorii, așa cum a fost, fără patimă, dar în deplină cunoștință de cauză, poporul român își va putea aborda corect prezentul și hotărî viitorul.

Ținînd seama de faptul că în ultimii doi ani au apărut un imens număr de mărturii, de documente, articole și studii despre această perioadă — inclusiv în *Magazin istoric* — iar deja cîțiva istorici au început să o trateze în universități, ne-am gîndit să sistematizăm cîteva dintre cele mai importante teme, care, cu concursul unor distinși istorici și oameni de cultură, au fost prezentate și dezbătute în fața publicului de toate vîrstele. În raport cu interesul pe care sperăm că îl vor stîrni și cu sugestiile primite, ele vor fi continuate și diversificate.

Textul acestor conferințe, precum și intervențiile cele mai relevante vor fi publicate și puse la dispoziția profesorilor de istorie, a studenților și elevilor, spre a servi drept material ajutător în predarea istoriei României.

Maria BERZA

Redactate în anul 1906, probabil la solicitarea lui Valeriu Braniste, amintirile lui Pavel Rotariu, avocat și ziarist din Banat, reînvie momente semnificative ale luptei românilor pentru drepturi naționale, din a doua jumătate a secolului trecut. Noile fragmente pe care vi le propunem evocă, totodată, chipuri și personalități reprezentative ale românilor bănățeni. Reamintim că, în reproducerea textului, am păstrat particularitățile stilistice ale originalului, adaptându-le însă normelor ortografice actuale. Pentru ușurarea lecturii, nu am marcat întreruperile în text.

Dan DEMȘEA

PAVEL ROTARIU

SCENE DE VIAȚĂ BĂNĂȚEANĂ (II)

Puține procese am avut „grase”. Bogătanii români nu veneau la mine, ci se duceau la avocați străini, pe motivul răspândit tendenței de dușmanii românismului că Rotariu trăiește rău cu stăpânirea, pierde procesul. Pe acest motiv nu-mi veneau îndeosebi procesele criminale, cari sunt mai rentabile. Numai săracii cu fapte de greu calibru veneau la mine. Astfel, din umanitate, am apărut chiar în procese senzaționale, criminale, bunăoară „omorul fostului notariu comunal” Jeszenszky din Fibiș, și am mințit pe inculpați. Dar erau oameni săraci. Mi-au cinstit [cu] o pereche de găini la început, și când au eșit din închisoarea preventivă, urmată după pertractarea finală, mi-au mulțumit, iară, tata și feciorul, și mi-au sărutat mina, dar în loc de plată le-am dat de la mine 40 creițari să mănâce ceva și să meargă acasă.

Pe lângă advocacy, care mi-a fost unicul izvor de venit, m-am ocupat și cu afacerile publice naționale. Mă chinuia mult faptul că Timișoara, capitala de odinioară a Banatului, este atât de părăsită și săracă de inteligență română națională. Cauza la asta a fost fericitul Emanuel Gojdu, care, înainte de asta, fiind comite suprem în comitatul Carașiu — recte Lugoj, a molcomit și dus de aici pe

toți românii de valoare la Lugoj. Am înțeles că zicea: „Dați-mi, aduceți-mi români, să le dau posturi”. Urmarea acestei dorințe, de altcum românească, a fericitului Gojdu, a fost că toți inteligenții români în jurul Timișorii au trecut la Lugoj, ca bunăoară Constantin Rădulescu, care la anii 47/48 era inginerul orașului Timișoara, Iulian Ianoulescu, Atanasie A. Marienescu, Titu Hațieg și mulți alții. Timișoara rămăsese aproape goală de inteligența română. Anume aveam pe fie-lertat socrul meu, protopopul *Meletie Drăghici*, un om foarte erudit, o inimă mare de român, dar pe acel timp abia eșit, cu protopiatal său aproape întreg, din ierarhia sîrbă, nu să bucura prea mult de increderea românilor. Mulți îl țineau de sîrb și îl și considerau ca atare. De altfel, este drept că crezul său politic era: „Puterea vine de la D-zeu și stăpînirea vine de la D-zeu”, deci prin urmare el era adict stăpînirii și numai prin umiliri, prin rugăminte, exopora favoruri românești, pe seama românilor. De luptă sau opoziție națională nu prea voia să știe, că el credea în imposibilitatea ei. Dovadă [însă] la românismul lui intern poate servi faptul că încă pe vremea ierarhiei sîrbești, el a fost agreatul d-aici, al fericitului metropolit, pe atunci

episcop, Șaguna, care îl informa [pe mitropolit] despre planurile sîrbești în afacerea despărțirii ierarhice, ceea ce se constată din unele epistole ale fericitului Șaguna, aflate și publicate în *Advocatul popular* și depuse în original la muzeul nostru [al ASTREI] din Sibiu. Dovadă și activitatea lui rodnică la începutul înființării „Alumneului” din Timișoara. El, ca protopop, a dat ordin formal preoții submanuate ca fiecare preot să colecteze în comuna sa „ce poate și cit poate” pe seama „Alumneului”, iar colectele se publicau în carnavalul fiecărui an, cînd se țineau „balurile Alumneului” în Timișoara, în broșuri tipărite, cari se distribuiau oaspeților. Era o deosebită plăcere să citești în aceste broșuri, spre pildă: în comuna cutare, N.N. a contribuit „doi pumni de grîu”, N.N. — „patru cucuruzi uscați”, N.N. — „o litră de păsulă [fasole]”, N.N. — „un fuior de lînă” etc., dar fiecare era numit cu numele.

Al doilea român inteligent era *Atanasie Racș de Caransebeș*, avocat, om foarte erudit, mai ales în științele administrative, dar era, cu trup și suflet, *omul stăpînirii*, cu un crezu politic, ca al lui Drăghici. Se zice că a fost vicecomite în Lugoj înainte de ce a venit la Timișoara, deși, altcum de naștere era din Li-

pova. Era însă om lacom, lua taxe herrende [de mostenire, succesorale] de la clientela sa; și din Lugoj ar fi fost scos cu brahiul din locuința sa de „vicespan”.

Al treilea era *Ioan Missita*, român de origine din Lipova, avocat, bun orator și vorbea fluid în toate patru limbile de pe aici; ungurește, nemțește, românește și sirbește. El era capul opoziției din comitat, om foarte sătos după popularitate, dar caracter național nu era. Între români, era român, între sirbi, era sirb, între maghiari — maghiar. Toate aceste naționalități îl țineau de al lor, numai neamț nu s-a dat.

Ca persoană era o statură impozantă: svelt, înalt, cu o barbă stufoasă, lătită pe piept, cam permanentul candidat de deputat dietal din partea opoziției, care pe atunci era puternică în comitat. Abia cu câțiva ani înaintea morții sale, sub Tisza Kálmán, a obținut mandatul orașului Timișoara și ca atare a și murit în casa alienaților, sârmanul. Portretul lui se vede și azi în sala de pertractări a orașului.

Al patrulea era *Ștefan Adam*, fost notar comunal în Nagyfalú; pe la 1863-64 a devenit — el va ști cum — avocat. Acesta era naționalist, dar mai mult din interes material.

Afară de aceștia mai aveam pe *Petru Cermena*, căpitanul poliției orașenești, *Georgiu Ardelean*, vice-fișcalul orașului, ambii români cu trup și suflet, însă funcționari supuși stăpînirii.

Aveam și pe *Traian Lungu*, învățătoriu în Fabric, la biserica sîrbă-română, azi numai sîrbească. Acesta a fost și este român verde, și a ostănit foarte mult în lupta românilor cu sîrbi, pentru școală și biserică — fără rezultat.

Aceștia erau românii intelectuali în Timișoara, pre cari i-am aflat la anul 1868, cînd am venit de la *Albina*, din Viena. Cu aceștia nu, puteai întreprinde nici o acțiune politică națională și asta m-a determinat să-mi pun vieții mele o condiție sine qua non:

că eu să nu mă duc din Timișoara, sub nici o condiție, adevăci ori voi afla aici existență, ori ba și de asta m-am și ținut pînă în ziua de azi și mă voiu ține pînă la sfîrșitul vieții mele. Instituțiuni românești încă nu erau, decît „Alumneul” național român, cu statute aprobate de guvern, dar abia realizat. Mai aveam protopopiatul ca românesc (încă nu era organizat pe temeiul de „statut organic”, care, mai tîrziu, pe la 1870-1872, a fost pus în aplicare). Mai era, în stadiul unui embrion, o „Reuniune a învățătorilor din cele patru protopopiate bănățene”, cu statute aprobate de „consistoriul eparchial”, în cadrul constituției noastre bisericești. Aveam și o biserică curat românească cu „chramul S-tului Ilie”, dar preotul *Petru Abrudan*, om bun și cinstit ca atare, însă de românism sau „naționalism”, n-avea nici idei.

În comitetul „Alumneului”, în cel al parohiei mixte de la S-tul George, am intrat îndată; în sinodul protopopesic și cel eparchial din Arad intrașem mai tîrziu, cu ocaziunea organizării corporațiilor bisericești, deși atunci eram încă funcționar la comitat, în care am și rămas membru pînă în ziua de azi.

În anul 1876, am fost ales președinte al „Reuniunii învățătorilor din cele patru protopopiate bănățene” și am rămas 23 de ani președintele ei. M-a costat multă ostăneală, pierdere de timp, chiar și bani. Căci în cancelaria mea se țineau ședințele de comitet, eu conduceam în persoană adunările generale, cari le țineam în saloane alese, cam de regulă în hotelul „Kronprinz”, apoi totdeauna aranjam cîte o „cină comună” în același hotel, cu care ocaziune ne veseliam cu cantări naționale, românești. Deșteaptă-te române resuna chiar și în prezența procurorului regesc, care cîna și el, la altă masă.

La anul 1899/900, a început guvernul a conturba liniștea existenței reuniunii noastre, guvernul a pornit cu ideea ca

să facem statute aprobate de guvern — cum avea Reuniunea din dieceza Caransebeșului, care, la indemnul lui Ștefan Antonescu, fost prețore în Bocșa, îndată la înființarea sa, s-a făcut pe statute aprobate de guvern; din care cauză, la început, nu era binevăzută de către naționaliști. Eu însă, în înțelegere cu referentul senatului școlar, fericitul dr. George Popa, remonstram contra pornirii guvernului. Adevăc, remonstra consistoriul din Arad (eu eram asesor consilier în senatul școlar). Vreo 3 ani a ținut lupta aceasta între consistor și guvern, pînă ce, în fine, a învins guvernul.

În acest restimp, firește, nu prea puteam să ținem în liniște adunările generale, căci „malcontenții noștri” — cum m-am convins în confidență la poliția — ne denunțau la ea și aveam totdeauna să dau piept cu poliția, ca să nu ne alunge cu brachiul.

Cînd mi-a venit apoi ordin de la consistoriul nostru propriu, ca să cedăm, atunci eu am rămas izolat, căci nu am voit să mă plec dorințelor nejuste ale guvernului. Malcontenții și cel ce ambiționa să fie președinte în locul meu [I. Vuia, din Comloșul Mare — n.n.] abia au apucat ocaziunea ca — inconșcii [inconștienții], cred — să-și arate servilismul și să se vadă „scăpați de popi”.

Astfel — vorbă scurtă — după un serviciu de 23 ani, făcut acestei societăți, n-am ajuns să gust nici măcar o satisfacție morală: să văd pe învățătorii mei stînd pe lîngă mine în cauză, căci de reuniune cu statut, aprobată de guvern nu era naționalismului [e vorba, evident, de cauza națională] nici un folos, *uti figura docet*, în timpul prezent. Azi, inspectorul regesc este șeful ei [al Reuniunii], consistoriul a rămas în coadă. ■

Mărturii din anii dictaturii

„EROAREA DE A NU FI STAT CU BRAȚELE ÎNCRUCIȘATE“

ADRIAN BRUDARIU

Sub aceeași semnătură, în numărul trecut al revistei noastre am publicat un prim grupaj de extrase din manuscrisul intitulat *File de istorie adevărată. Iată, în continuare, alte câteva pagini, ale căror claritate și zguduitoare tensiune umană ne scutesc de orice alte analize.*

După salvarea sa, Gh. T. Kirileanu m-a rugat să mă duc la vechiul său prieten profesorul Simion Mehedinți din București și să-i povestesc pățania sa și „chinurile donației” sale, cum îmi scria el.

L-am găsit pe profesorul Mehedinți adăpostit la biserica Mavrogheni, i-am predat scrisoarea și i-am povestit episoadele eliberării donatorului. Profund impresionat, profesorul Mehedinți și vrednica sa soție m-au rugat să intervin la dr. Petru Groza și pentru ginerele lor, profesorul istoric Constantin C. Giurescu, aflat cu domiciliul obligatoriu la Măzăreni pe Bărăgan, unde zace grav bolnav.

Fiica soților Mehedinți, doamna Giurescu, care își văzuse soțul în stare muribundă, mi-a dat cu această ocazie o cerere spre a o prezenta d-rului Petru Groza, președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale.

A doua zi am solicitat o audiență, pe care dr. Petru Groza mi-a acordat-o imediat. L-am găsit bine dispus și i-am spus:

— Domnule președinte, voiți să vă scrie istoria Roller, cel care a falsificat, care a predat documente rare de la Academie dușmanilor noștri, care a dat pradă focului cărți de mare valoare pentru noi românii și care a fost blestemat și de tatăl său, după cum mi-a povestit Gh. T. Kirileanu?

Secvențe dintr-o antologie a „modelului sovietic” în România, 4 februarie 1948: semnarea, la Moscova, a „Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre România și U.R.S.S.” (aceeași semnătură parafase la 23 august 1939, un alt tratat, cel între Germania și Uniunea Sovietică, cu catastrofele consecințe și pentru românii)

Lecție practică de mimetism: Gh. Gheorghiu-Dej și mareșalul K.E. Vorosilov în tribună cu prilejul demonstrației din București, la 23 august 1949

— Cine vrei să mi-o scrie?, a ripostat președintele. Roller este istoricul oficial al partidului.

— Iată cine, am replicat, istoricul recunoscut în străinătate care se numește Constantin C. Giurescu. După moartea lui Nicolae Iorga, Giurescu este cel mai documentat și capabil istoric pe care îl avem; să facem apel la el.

— Dar unde este el acum?, s-a înclinat președintele.

— La Măzăreni, cu domiciliu obligatoriu și dacă nu-l veți salva de urgență, va muri acolo și vom pierde pe cel mai bun istoric pe care îl avem și aceasta va fi o pierdere de neînlocuit.

— Bine... Și după ce a stat un pic pe gânduri, a continuat: fă-mi un referat motivat și obiectiv și adă-mi-l.

— Am vorbit cu soția lui, care l-a văzut la Măzăreni; în fața ei a apărut un strigoi, nu și-a putut recunoaște soțul. Părea un cadavru; e necesară o intervenție urgentă...

Aveam la mine un referat pe care îl întocmisem din vreme, ca să câștigăm timp. În el îl menționasem și pe profesorul Gheorghe Strat, pe care îl cunoșteam de la Iași, pe cînd era student, și pe care nu-l mai văzusem de 25 de ani; era și el la Măzăreni, după cum îmi spusese doamna Giurescu. Am predat președintelui referatul meu și cererea doamnei Giurescu și mi-am luat răspunderea pentru amîndoi.

După ce i-am dat documentele solicitate, dr. Petru Groza a ținut să-mi povestească cîteva din împrejurările tragice din culisele politice, necunoscute de marele public, pe care le rezum aici.

Astfel, mi-a povestit că l-a sfătuit pe Gheorghe Tătărescu să fie sincer și loial, să fie foarte prudent în tot ce spune și face, căci acțiunile lui sînt urmărite de sovietici și sancționate cu lichidarea de iscoadele lor din țară. Mi-a povestit de asemenea și despre faptul că l-a sfătuit și pe Pătrășcanu să nu se ducă la Cluj, unde l se întindea o cursă, că i se va răstălmăci

orice cuvînt, frază sau gest. Sovieticii, i-a spus el, nu tolerează naționalismele altor popoare, promovîndu-l numai pe al lor.

— Și pe Dej l-am sfătuit să nu mai scuibe atîta pe Tito — mi-a spus el —, căci va avea apoi prea mult de lîns. Încet, încet, el a început să mă asculte; încet, încet se lămurea. Cu Bodnaraș mă înțeleg cel mai bine. Are o experiență bogată, căci cunoaște stările din Rusia. Acolo se face imperialism, pentru înghițirea tuturor popoarelor, ba chiar a Europei, dacă vor putea. Am încredere în Bodnaraș — a zis președintele — și te poți adresa lui, la nevoie, cu toată încrederea, dar și discreția necesară, căci ți-am mai spus că și zborul păsării se înregistrează.

Acum, cînd Stalin nu mai este — a continuat el — pot să-ți confirm că ni s-au cerut mii de intelectuali ca să-i ducă în Siberia. A fost o luptă dramatică. Cu greu i-am îmblînzit pe stăpînitori, ca să evităm ceea ce au făcut bulgarii cu intelectualii lor...

După opt zile de la predarea cererii d-nei Giurescu și a referatului meu, dr. Groza m-a chemat.

— Uite, vezi, mi-a spus bucuros, am semnătura pentru eliberarea lui Giurescu și Strat, pusă chiar de Gheorghiu-Dej; am și semnătura lui Chivu Stoica, dar deocamdată nu li se dă drumul. Dar nu mă las. Pregătește familia, căci îi voi elibera...

Au mai trecut încă opt zile și împlinirea a făcut să-l înlăsc pe Groza pe str. Edgar Quinet, în fața restaurantului Capșa. Vorbea cu responsabilul localului, în plină stradă, supravegheat de agenți. Eu eram cu fiul meu și, văzîndu-l pe Groza, am vrut să-l salut și să trec mai departe. El mi-a făcut semn să mă apropiu de el.

— Stai puțin de vorbă cu soția mea pînă termin cu dînsul, căci vreau să-ți comunic ceva în legătură cu Giurescu...

Abia atunci am observat că doamna Groza se afla acolo. i-am sărutat mîna. Terminînd

conversația, dr. Petru Groza mi-a spus:

— Comunică familiei că am izbutit și s-a dispus eliberarea lui Giurescu; să-l aștepte simbăta la gară. S-a dispus și eliberarea lui Strat... Greu, dar am izbutit...

M-am dus imediat la profesorul Simion Mehedinți, care intervenise la mine pentru gînerile său. Profesorul Mehedinți, după expulzarea sa din casa personală, locuia atunci împreună cu familia Giurescu în curtea bisericii Mavrogheni. Au primit vestea bună cu ochii în lacrimi, mulțumindu-mi.

De acolo m-am dus la familia profesorului George Strat. Soția și fiica prietenului Strat au izbucnit în plîns de bucurie. Peste cîteva zile l-am vizitat și pe el, găsindu-l în pat, istovit de puteri, cada-veric la fața dar fericit. Ne-am îmbrățișat.

După eliberarea istoricului Constantin C. Giurescu, au venit la noi acasă doamna Giurescu împreună cu fiica sa măritată cu profesorul Agirbiceanu și, mulțumindu-mi din inimă, mi-au adus două sticle de vin vechi, din via lor din județul Putna.

Am comunicat apoi în scris și domnului Gh. T. Kirileanu la Piatra Neamț vestea cea bună. Mai tîrziu a venit și istoricul Giurescu la mine acasă pe b-dul Republicii 56 și mi-a adus primul său volum după eliberare, cu o dedicație ad-hoc.

[Și iată și o scrisoare de la prof. George Strat]:

Măzăreni, 14 august 1955

Iubite frate Adrian,

Atît d-na Giurescu cît și fiul meu mi-au comunicat cu toate detaliile fraterna hotărîre de a te osteni personal în chestia ridicării acestei a doua pedepse a mea, domiciliul obligatoriu, care nu-i mai puțin gravă și mai puțin penibilă, pentru mine și familia mea, decît cei 5 ani și două luni petrecute în cavoul de la Sighet. Atunci cînd mă socoteam la capătul suferințelor mele și înmugurea în sufletul

meu nădejdea ca anii ce-mi mai rămîn de trăit să-i petrec în preajma copiilor și nepoților mei, în sihăstria bibliotecii mele, perspectiva de a rămîne de acum înainte 5 ani în gaura asta a Bărăganului, o gaură toridă și prăfoasă vară, mlaștină glacială bătută de crivățul scitic iarna, singur, bolnav și bătrîn, povară insuportabilă pentru întreaga mea familie, deznădejdea cea mai neagră a cuprins pe toți ai mei și mă întrebam cu groază și neliniște unde să bat, cui să mă adresez pentru a-mi veni în ajutor.

Gestul tău spontan și curajos, de a lua în mînă chestia mea, fără măcar de a fi fost solicitat, m-a mișcat profund, el m-a făcut să retrăiesc cu toată intensitatea melancoliei tinerețea noastră comună, amintirile neșterse ale studenției noastre ieșene, și am dat dreptate dictonului care spune că: *Le hasard fait bien les choses* [hazardul potrivește bine lucrurile]. Mai mult nici nu se putea mai bine.

Cine să mă cunoască mai bine ca tine, cine să fie mai sensibil la toate acele valori ale spiritului și inimii decît tot unul ca tine, care ai jertfit ca și mine atît de mult, ca să nu zic totul, pentru triumful a ceea ce noi am șocotit în ti-

neretea noastră că întruchi-pează „idealul”? La capătul unei vieți închinată științei, închinată formării sufletului tineretului nostru, apărînd cu curaj și dezinteresare ceea ce am șocotit că reprezintă formele cele mai înalte și mai curate ale democrației, ale libertății și demnității persoanei umane, mă văd condamnat astăzi să pier în acest sat african, dormind într-o bucătărie pe un sac de paie, într-o casă în care plouă ca afară, fără o centimă, cu o bibliotecă jefuită, fără cămin, căci biata mea nevastă a plecat cu trei valize și două scaune de bucătărie și o somieră de fier de la un pat de servitoare, adăpostindu-se într-o odaie mizerabilă în vecinătatea unei prostițuate bestiale.

Acesta este bilanțul unei întregi vieți, acesta era sfîrșitul tragic al unei existențe ireproșabile și care plătește pentru eroarea de a nu fi stat cu brațele încrucișate și de a fi coborît în for, în loc de a-și vedea doar de interesele restrînse ale lui și ale copiilor lui.

În izolarea dureroasă în care mă găsesc, solicitat de năvala gîndurilor amare, gestul tău a fost pentru mine cu adevărat cordial, m-a reconciliat cu contemporanii (dintre care alții s-au arătat așa

de indiferenți și de lași), a făcut să renască în sufletul meu din nou speranța, mi-a amintit că totuși mai sînt oameni pe acest pămînt. Și unul dintre aceștia ești tu, bunul meu prieten, și oricare ar fi concluzia eforturilor tale, eu îți mulțumesc și-ți păstrez în inima mea un loc pe care nimeni și nimic pe lume nu l-ar putea disputa. Aș fi fericit ca toate lucrurile acestea să fie înțelese de tine așa cum se cuvine, să fie permise de inima ta fraternă așa cum ele au pornit din inima și cugetul bătrînului tău camarad și prieten, adică cu o neapusea afecțiune și cu infinite speranțe în victoria dreptății și omeniei. Te îmbrățișează al tău prieten,

George Strat

P.S. Sîntem informați că s-a primit o adresă a autorității care confirmă introducerea cererii făcute de tine. Ea nu a fost însă lăsată, deoarece la adresa soției mele, în str. Rodiei nr. 12, nu era nimeni acasă, soția mea găsindu-se aci la Măzăreni. Deci, dacă e nevoie de o nouă cerere sau de confirmarea celei vechi, s-ar putea da la adresa fratelui meu, A. Strat, str. Paul Greceanu nr. 45, căci e totdeauna cineva acasă. ■

MAGAZIN ISTORIC ÎN IULIE

Aveți în față, acum, nr. 303 al revistei. Nu uitați, însă: în aceste momente se tipărește numărul următor — 304. Ce veți putea citi în paginile lui? Vă dezvăluim doar cîteva dintre subiectele numărului 7, iulie 1992: Cum s-a organizat deportarea basarabenilor din Soroca și Orhei • Peregrinările Sfîntului Ioan Cassian • Două aterizări forțate cu uluitoare consecințe în al doilea război mondial • Mărturii tardive în „Cazul” L. Pătrășcanu • De ce a biciuit regele Xerxes apele Mării? • O evocare a celui pe care Malraux îl numea „Cel mai mare arhitect din lume” • Iubiri celebre între fidelitate și adulter • Zile și nopți eroice în Crimeea în primăvara lui 1943 • Jocurile dragostei în evul mediu.

Nu uitați, deci! Cel de-al 304-lea număr (iulie 1992) al revistei va fi în curînd la dispoziția dv. Dacă nu sînteți abonat, pregătiți-vă din timp să-l cumpărați. Veți avea surpriza unor întîlniri neașteptate, plăcute și instructive.

DOI EPISCOPI

Dr. CORIOLAN-VIOREL SCROB

Depășind adăgioul *Si glorifico me ipsum, gloria mea nihil est*, mă consider om-istoric prin evenimentele ce le-am văzut și trăit: descendent al unui căpitan al lui Horea, participant pe Cîmpul romanilor în Alba Iulia de 1 decembrie 1918, am vorbit cu regele Ferdinand în 1919, ca elev la Liceul „Al. Papiu Ilarian” din Tirgu Mures, absolvent al primei școli românești cu scriere latină deschisă la Blaj în 1954, de consăteanul meu episcopul Petru Pavel Aron de Bistra, doctor în științe juridice, fost avocat în Cluj și Baroul de Turda, participant la luptele de la Sevastopol, Muntele Capela, Feodosia, Valea Ciorogoni, apoi în Stepa Kalmucă, unde timp de 12 zile am fost comandantul genului armatei comandate de generalul Petre Dumitrescu, apoi deputat de Turda din partea P.N.T. în alegerile din 1946, privat de libertate timp de 17 ani... L-am cunoscut pe episcopul dr. Iuliu Hossu încă din anul 1924, ca elev la Liceul „St. Vasile” din Blaj. De Sfânta Măria Mare mergea la mănăstirea Nicula, iar de Sfânta Măria Mică venea în Țara Motilor, la mănăstirea Lupșei, unde avea loc cea mai mare procesiune religioasă de pe Valea Arieșului. Uneori episcopul venea de la Cluj cu o zi înainte în satul meu natal, comuna Bistra, vecină cu comuna Lupșa, la parohul bisericii, care după masă îl aducea în vizită canonică la mama mea, care era fiica preotului Ioan Burs, unul dintre descendenții lui Ilie Burs, fost căpitan în oastea lui Horea. Comuna Bistra este una din cele mai mari, dacă nu cea mai mare din România, numărând 35 de sate și întinzându-se pe o lungime de 10 km.

Episcopul dr. Iuliu Hossu s-a născut în Mîlașul de Cimpie, jud. Cluj, și a ajuns episcop greco-catolic de Gherla în vremea regimului austro-ungar, iar după formarea statului național unitar român a fost mutat, de către Mitropolia greco-catolică din Blaj, cu sediul la Cluj.

Pe data de 1 decembrie 1918 (eu aveam 9 ani pe atunci) tatăl meu l-a transportat pe episcopul Hossu cu căruța de la Bistra la Alba Iulia. Am ascultat Hotărîrea

Marii Adunări Naționale care a fost citită pe Cîmpul romanilor (azi Cîmpul lui Horea) de către episcopul Iuliu Hossu. Dînsul, împreună cu episcopul ortodox de Caransebes, Miron Cristea (ulterior patriarh) au fost cei doi vicepreședinți ai Marii Adunări Naționale. De asemenea, episcopul Iuliu Hossu, împreună cu Vasile Goldiș, Al. Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop și Mihai Popovici, au constituit delegația care a dus și înminat pe o tavă de aur regelui Ferdinand proclamația unirii Transilvaniei cu România.

Prin Decretul 358 din 1 decembrie 1948, semnat de Stanciu Stoian, C.I. Parhon, Marin Florea Ionescu și Avram Bunaciu, ministrul justiției, Biserica unită din România a fost interzisă, iar bunurile ei au fost trecute Bisericii ortodoxe. Și fiindcă nici un episcop sau protopop, precum și preoții cu studii superioare, nu au acceptat situația, ei au fost supuși prigonirilor și arestărilor, mulți găsindu-și sfîrșitul în închisori. Așa s-a întîmplat cu dr. Alexandru Rusu — episcop de Baia Mare, dr. Traian Frențiu — episcop de Oradea, dr. Ioan Suciu — episcop de Blaj, dr. Ion Balan — episcop de Lugoj; toți au fost înmormîntați în gropi comune, în Cimitirul sâracilor din Sighetul Marmăției, ca și Iuliu Maniu, Gh. Brătianu, C. Argetoianu și alții. Acolo au fost înmormîntați, fără să li se mai poată stabili locul mormintelor, doi foști prim-miniștri, 21 foști miniștri, 12 foști subsecretari de stat, patru episcopi.

Pentru merite naționale și religioase, episcopul Iuliu Hossu a fost ales mitropolit al Ardealului, dar refuzând să treacă la ortodoxism, a fost luat de la Cluj și internat la mănăstirea Căldărușani. Cel care fusese un ca episcop de Gherla în 1917 a fost ales membru de onoare al Academiei Române în 1945 și înălțat „Cardinal în pectore” la 28 aprilie 1969, acesta fiind cel mai înalt grad după acela al papei. S-a stins din viață în 1970 și a fost înmormîntat la Cimitirul Bellu Catholic.

Iată acum cîteva date despre ultimul prelat al bisericii române unite, episcopul auxiliar al Bucu-

reștilor, dr. Vasile Aftenie. Născut în anul 1899, în comuna Lodroman, jud. Alba, și decedat la 10 mai 1950 în închisoare, a fost înmormîntat tot la Bellu Catholic. Își făcuse studiile la Roma și l-am avut profesor de religie, cînd eram în cl. a VIII-a, la liceul din Blaj (1927/1928). Și el a fost supus persecuțiilor, pentru că nu a acceptat să treacă la ortodoxie, continuînd să facă serviciul la Catedrala Sf. Iosif din București. În primăvara anului 1950 i s-a făcut o percheziție domiciliară, cu care ocazie i s-a găsit o scrisoare de la Iuliu Maniu, pretext pentru a fi arestat și înmormîntat la Văcărești sau Jilava. Acolo a declarat greva foamei, astfel că nu a mai trăit decît șase săptămîni. Doctorul Vasilescu, de la Spitalul Cantacuzino, auzind cele întimplate, s-a dus să-l vadă.

— Ce necazuri te-a făcut să mă vizitezi? I-a întrebant episcopul.

— Am o fetiță de 6 ani care nu poate vorbi...

— Roagă-te lui Dumnezeu să-i dea graiul, că și eu mă voi ruga pentru fetița dumitale...

După șase zile i-a venit graiul; azi funcționează ca profesoară de matematică la o școală din București.

Cu aceeași ocazie, medicul Vasilescu l-a cunoscut și pe omul de serviciu al episcopului Aftenie, căruia i-a dat 500 lei și o carte de vizită cu numele și numărul său de telefon, rugîndu-l:

— Dacă se întîmplă ceva cu episcopul, să mă informezi prin telefon.

Murind episcopul, omul de serviciu s-a ținut de promisiune și l-a informat pe doctor, indicîndu-i locul unde fusese înmormîntat episcopul: ca o pisică, în fundul curții, lingă zidul închisorii. Medicul și-a făcut o echipă și în întinerul nopții l-a dezgropat și l-a trecut într-un cearceaf peste zid, ducîndu-l la Cimitirul Bellu Catholic, unde l-a îngropat în condiții strict secrete, iar după doi ani i-a pus și o cruce de marmură albă, pe care se află următoarea inscripție: „Dr. Vasile Aftenie, episcop, 1899-1950”. Are și fotografia lui în odăjdi, după o poză dată doctorului de un nepot al defunctului. ■

DACĂ STALIN AR FI MURIT...

ÎN APRILIE 1947

CRISTIAN POPIȘTEANU

La catafalcul dictatorului roșu „cei mai apropiați tovarăși de luptă”: Molotov, Hrușciov, Kaganovici, Mikoian, Bulganin, Beria, Malenkov (de la stînga la dreapta) ale căror șanse în cursa pentru succesiune serviciile speciale americane încercă să le prezică încă din 1947

În primăvara anului 1947, fiica mult iubită a stăpînului de la Kremlin, Svetlana, divorța de colegul ei de liceu Grigori Morozov, pe care Stalin refuzase categoric să-l vadă. Tratatul de pace fuseseră deja semnate cu cele cinci țări foste aliate ale Germaniei — Bulgaria, Italia, Finlanda, România, Ungaria — și se pregătea ultimul act în preluarea controlului comunist asupra țărilor din estul și centrul Europei, intrate în sfera de influență sovietică, conform „murdarului document” dintre Churchill și Stalin din 9/10 octombrie 1944. În U.R.S.S. și noile democrații populare se anunțau valuri de represii. Tot cam atunci, Stalin a început să-l suspecteze pe vechiul său tovarăș de arme Molotov de trădare. „Stalin și-a pus în cap — își amintea Nikita Hrușciov, fostul conducător al partidului comunist al U.R.S.S. și prim-ministru (1953-1964) — că Molotov trebuia să fie un agent al imperialismului american. Pe ce se întemeia suspiciunea sa? Pe cînd Molotov era în misiune în S.U.A., el a călătorit cu trenul de la Washington la New York. Stalin își închipuia că din moment ce a mers cu trenul, în mod sigur el a călătorit într-un vagon special. Cu ce bani și-a cumpărat Molotov acest vagon? E clar că el s-a vîndut americanilor. Și Stalin i-a trimis o telegramă lui Vișinski, care pe atunci lucra la

O.N.U., pentru a încerca pe cît posibil să afle cum a cumpărat Molotov acest vagon”.

Acesta era Stalin din ultimii ani de viață. Revista noastră a publicat o serie de articole — inclusiv analize istorico-medicale — asupra lui Stalin, a rolului său în anii războiului, a vinovăției sale criminale pentru cele două înțelegeri ce au costat enorm poporul român alături de alte popoare: Tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 și înțelegerea cu Churchill, din octombrie 1944 (Vezi Magazin istoric, nr. 12/1989, 3/1990). Avem acum în față un document inedit aflat în colecția de microfilme de la Arhivele Statului din București. Este un raport confidențial al Direcției Sinteze din Departamentul de Stat al S.U.A., elaborat exclusiv pentru cunoștința înalților funcționari ai guvernului american. Datat 18 aprilie 1947, raportul evaluează consecințele unei eventuale dispariții a lui Stalin, ca urmare a bolii sau morții, din fruntea ierarhiei partidului comunist și a statului sovietic. Iată această analiză istorică, pe care Magazin istoric o publică pentru prima oară în România, în traducerea doamnei ILEANA CHIRTU, căreia îi mulțumim și pentru semnalarea documentului.

Precizăm că notele din subsol aparțin autorilor documentului.

În ultimele câteva luni, anumite fapte par să fi confirmat zvonurile persistente că starea sănătății lui Stalin, care timp de decenii a apărut ca fiind excelentă, se înrăutățește. Dacă a avut sau nu o suferință organică gravă — considerată a fi angină pectorală — el arată mult îmbătrânit și dă semne de epuizare. Starea actuală a lui Stalin creează o situație nouă; în primul rând, el este obligat să se cruțe și să-și reducă din ce în ce mai mult activitatea și, în al doilea rând, el trebuie să se gîndească la cineva care să-și asume conducerea partidului și guvernului, în eventualitatea că el ar muri în mod neașteptat. Și un aspect și celălalt îi impun să ia măsuri imediate pentru a preveni o criză politică ce ar putea zdruncina stabilitatea regimului sovietic.

Informațiile de care dispunem despre cercurile interne ale partidului comunist sînt prea sărace pentru a ne îndreptăți să formulăm pronosticuri pe termen lung în ceea ce privește redistribuirea puterii între membrii Biroului politic (14 comuniști de frunte) în eventualitatea morții sau indisponibilității lui Stalin, dar justifică o seamă de previziuni referitoare la conducătorii comuniști în viitorul apropiat.

1. Atîta timp cît Stalin rămîne conducătorul politicii sovietice, el nu va investi pe nimeni cu o mare autoritate. Împărțind funcțiile, el are de ales între cîțiva colaboratori a căror loialitate a probat-o ani de-a rîndul, astfel că va rămîne pe poziția de a-și păstra autoritatea supremă atît cît va dori. Acești colaboratori ar forma un fel de „directorat” care să lucreze într-un contact strîns cu Stalin. Este foarte posibil ca un astfel de „directorat” să existe deja.

2. Acest „directorat” se va ocupa de cele cinci domenii

principale ale administrației politice și guvernamentale sovietice: chestiunile de partid, conducerea guvernării sovietice, securitatea internă, apărarea națională și supravegherea generală a economiei sovietice.

3. Conducerea primelor patru domenii va fi probabil încredințată, respectiv lui Jdanov, Molotov, Beria și Bulganin. Această supoziție este bazată pe informațiile existente privind funcțiile principale ale acestor membri de frunte ai Biroului politic.

a) *Jdanov*. Rolul lui Jdanov în elaborarea politicii fundamentale a U.R.S.S. a căpătat noi valențe în a doua jumătate a anului 1946, cînd el a devenit cel mai activ colaborator al lui Stalin în această direcție. El poate fi considerat acum principalul purtător de cuvînt al partidului — dar numai după Stalin însuși — în probleme ideologice. El va urma, fără îndoială, linia formulată și repetată de el de nenumărate ori: întărirea permanentă a autorității partidului și lichidarea tuturor concesiilor la care a fost obligat partidul în timpul războiului.

b) *Molotov*. Experiența lui Molotov în actul de guvernare (timp de 11 ani președinte al Consiliului comisariilor poporului și 8 ani șef al diplomației sovietice), precum și faptul că el este un excelent organizator îi dau, poate mai mult decît oricui altcuiva, dreptul la funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Atîta vreme cît Stalin își menține influența, se poate afirma cu certitudine că direcția politicii externe sovietice va rămîne în mîna lui Molotov. Individ cu o gîndire nu tocmai independentă, Molotov, ca șef al diplomației sovietice, va promova o linie care mai mult ca sigur că se va schimba din cînd în cînd, dar care, în toate cazurile va fi mai întîi aprobată de Stalin.

S-ar putea ca și după moartea lui Stalin să continue să rămînă în această funcție datorită unicei și îndelungate sale experiențe în domeniul relațiilor externe.

c) *Beria*. Ani îndelungați unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin, Beria a condus cu succes timp de zece ani agențiile sovietice de securitate. Nu pare probabil ca într-o nouă formulă de guvernare conducerea puternicului aparat polițienesc sovietic să fie încredințată unei alte persoane.

d) *Bulganin*. Strălucit organizator și cel mai apropiat colaborator al lui Stalin în privința forțelor armate sovietice, Bulganin este singurul membru al Biroului politic care ani de-a rîndul s-a ocupat de organizarea apărării naționale.

e) Este greu de prevăzut care va fi acel membru al „directoratului” însărcinat cu direcția economiei sovietice. Pînă nu demult Malenkov, discipol și colaborator apropiat al lui Stalin, pare să fi fost marcat pentru o funcție importantă în „directorat”; neremarcîndu-se ca ideolog în partid, el ar putea fi desemnat pentru a se ocupa de economia națională, date fiind calitățile sale de bun organizator și activitatea sa pe frontul industrial în timpul războiului. Poziția sa în Biroul politic însă a slăbit în ultima vreme, în timp ce aceea a lui Voznesenski, faimosul economist al partidului, s-a întărit; astfel este posibil ca Voznesenski să devină membru al „directoratului”, însărcinat cu conducerea economiei naționale. Pe de altă parte, această funcție ar putea fi ocupată de Kaganovici, căruia în mai multe rînduri i-a fost dată sarcina de consolidare a economiei naționale.

Efectele probabile ale morții sau indisponibilității lui Stalin

I. Introducere

În timpul războiului și de atunci încolo, toate previziunile privind schimbările din conducerea și structurile regimului sovietic s-au bazat în principal pe două supoziții: eventualitatea unor conflicte grave între partid și armată și inevitabilitatea unor reforme radicale ca urmare a concesiilor făcute de partid în timpul războiului și a faptului că poporul era sătul de război și nemulțumit. Evoluția evenimentelor a demonstrat că anticiparea unor schimbări profunde era prematură. Dacă a existat vreun conflict între armată și partid, acesta din urmă a ieșit învingător și și-a păstrat influența predominantă asupra comandanților militari, care ar fi putut deveni un pericol. Concesiile pe care partidul a fost nevoit să le facă în timpul războiului, mai ales în primii ani, au fost de scurtă durată și nu au avut drept urmare o revizuire a orientării generale a liniei partidului. Din clipa în care șansele de victorie au devenit evidente, partidul a început să anuleze în mod sistematic concesiile făcute și să revină la situația inițială. Chiar și în acele sfere ale vieții naționale în care un observator ar putea constata semne ale unor tendințe noi ce prinseseră viață în timpul războiului, schimbările, la o analiză atentă, se dovedesc a nu fi de fond¹.

Scena partidului s-a schimbat foarte puțin din 1939, chiar și în ceea ce privește cadrele superioare; au dispărut cițiva lideri proeminenți,

iar alte noi personaje, relativ necunoscute înainte de război, au ieșit la rampă. În general însă, membrii de partid care dirijează destinele Uniunii Sovietice rămân aceiași ca înainte de război. În ultimul timp doar un singur factor a început să figureze cu insistență în speculațiile ce se fac în legătură cu posibilele schimbări în conducerea Uniunii Sovietice; acest factor este starea sănătății lui Stalin.

Dat fiind că puține regimuri contemporane reflectă personalitatea liderilor lor în aceeași măsură ca regimul sovietic, este firesc să presupunem că unele schimbări de esență vor fi inevitabile cînd Stalin va înceta să joace rolul dominant. Pînă nu de mult, acest factor nu avea o prea mare pondere în speculațiile privind schimbările din conducerea U.R.S.S., întrucît nu erau motive serioase să se creadă că Stalin ar putea fi curînd obligat să slăbească strînsarea în care ține afacerile sovietice. Multiplele informații și relatări despre Stalin îl zugrăveau ca pe o persoană neobișnuit de puternică și sănătoasă, care nu dădea nici un semn de oboseală fizică sau mentală. Datorită izolării în care trăiește Stalin, stringerea unor informații demne de încredere despre personalitatea sa este greoaie. Impresia puținilor străini care au avut șansa să-l cunoască în acești din urmă ani a fost că vîrsta și grelele sale răspunderi nu i-au afectat sănătatea; doar toamna trecută au început să circule zvonuri din ce în ce mai persistente că sănătatea sa se subzește.

II. Sănătatea lui Stalin

Datele biografice disponibile despre Stalin — foarte sumare în ceea ce privește viața sa personală — arată că el este cel mai robust membru al „vechii gărzi” bolșevice. Relatările despre el din primii ani ai revoluției scot în

evidență excelența sa sănătate, care nu a fost afectată de anii petrecuți în exil. El pare să fi fost unul din puținii revoluționari ruși considerați a fi tipul de sportiv; în tinerețile sale și-a dezvoltat gustul pentru sport, lucru rar întâlnit printre contemporanii săi. Lui Stalin îi plăcea să călătorească și să meargă la vînațoare. Dintre cei mai cunoscuți conducători bolșevici, oameni cu sănătatea subredă, cum au fost Lenin, Sverdlov, Dzerjinski, Menjinski și Cicerin, erau mult mai reprezentativi ca Stalin.

Potrivit spuselor lui Troțki, Stalin a fost supus unei operații de apendicită în decembrie 1920; operația a fost deosebit de grea, de aceea medicii nu au putut garanta rezultate bune. Starea sănătății lui Stalin devenise alarmantă și se spune că Lenin era deosebit de îngrijorat din această pricină². Dr. Rozanov, care-l îngrijea pe Stalin, a insistat ca el să-și ia un concediu și să plece în sud. În iulie 1921, aflîndu-se în Georgia, Stalin s-a îmbolnăvit din nou. Suferința sa însă nu pare să fi avut urmări pentru sănătatea lui. Rare sînt referirile la orice fel de indispoziție a sa în ultimele două decenii. Anii de muncă grea, ordinele date privind executarea unor vechi tovarăși de-al săi de partid, execuțiile în masă din anii '30, care au zguduit din temelii întreaga țară, par să fi afectat foarte puțin starea fizică a lui Stalin.

Primul zvon potrivit căruia Stalin nu ar fi sănătos s-a făcut auzit în perioada Conferinței de la Teheran, la sfîrșitul anului 1943. Din motive lesne de înțeles, guvernul sovietic nu a făcut nici un fel de publicitate în legătură cu boala lui Stalin; nici presa, nici relatările de la conferință nu au menționat acest lucru.

² L. Troțki, *Stalin, An Appraisal of the Man and His Influence*, New York și Londra, 1946, p. 354.

¹ Este evident, de pildă, că Biserica ortodoxă rusă, al cărei statut a fost revizuit în timpul războiului, a fost folosită ca o unealtă de guvernul sovietic în politica sa externă. Regimul comunist a rămas fundamental opus religiei și sînt indicii ale unei revitalizări a propagandei antireligioase în Uniunea Sovietică (Cf. unor declarații din *Tînărul bolșevic*, organ al Comitetului Central al Consomolului, citat de *Christian Science Monitor*, 10 octombrie 1946). (Vezi și *Magazin istoric*, nr. 1 și 3/1992).

Potrivit însă unei surse de obicei bine informate cu privire la problemele sovietice, Stalin a suferit un grav atac de cord imediat după plecarea din Moscova. Avionul său a făcut o escală la Kuibisev, unde s-au făcut în grabă unele pregătiri pentru a fi primit. A rămas acolo peste noapte să-și revină. Se pare că s-a refăcut foarte repede, așa că la conferință nimeni nu a remarcat nici un semn de boală; din contră, părea că se simte foarte bine, participând activ la discuții și manifestând bună dispoziție¹. O știre neconfirmată provenită din Turcia în 1944 informa că Stalin mai avusese un atac de cord în timpul căruia își pierduse cunoștința. S-a afirmat că medicii lui au insistat ca el să rămână la pat, dar el a refuzat. S-a mai spus, dar și de această dată afirmația este neconfirmată, că în decembrie 1944, generalul de Gaulle, aflându-se la Moscova, l-a invitat pe Stalin să viziteze Parisul, iar Stalin i-ar fi răspuns că îmbătrânește și este obosit. Se spune că de Gaulle ar fi comentat că „nu-mai mareșalul Stalin ar fi îndrăznit să spună că mareșalul Stalin este slăbit”².

Există motive să se creadă că în timpul Conferinței de la Potsdam, Stalin nu era prea bine cu sănătatea. El a călătorit până la Potsdam cu trenul, nu cu avionul; dacă aceasta s-a întâmplat din cauza stării precare a sănătății sale sau din cauză că nu-i plăcea să călătorească cu avionul, nu se știe. În cursul conferinței se pare că Stalin a fost bolnav câteva zile, în timpul cărora ședințele celor trei mari au fost întrerupte, după cit se pare, din această cauză. Un american care a fost la conferință notează că lui Stalin îi tremurau minile, adăugând că el lăsa impresia unui om obosit³. Dacă într-adevăr Stalin nu s-a simțit bine în acele zile, el trebuie

să se fi refăcut foarte repede; două săptămâni mai târziu s-a întâmplat ceva semnificativ. În cea de a doua zi a vizitei generalului Eisenhower la Moscova (12 august 1945), a avut loc în Piața Roșie o paradă a sportivilor sovietici. Vremea era caniculară și demonstrația a durat multe ore, Generalul John R. Deane, șeful misiunii americane la Moscova, care fusese invitat de Stalin să asiste la parada de la tribuna de deasupra Mausoleului lui Lenin și care stătea lângă Stalin; descrie episodul în felul următor: „Nu puteam decît să am o profundă compasiune pentru Eisenhower; era o zi deosebit de călduroasă și el a fost nevoit să stea în picioare și să urmărească cu atenție întreaga ceremonie. El a trebuit să-i urmeze exemplul lui Stalin care nu s-a așezat nici pentru o clipă și nici măcar nu s-a sprijinit de balustradă pe tot parcursul paradei”⁴. El adaugă: „La scurt timp, după aceasta, lumea a început să se minuneze de sănătatea lui Stalin. După ce am constatat această vitalitate a sa cu acest prilej, nu aveam de ce să mă mai îngrijorez”.

Speculații privind înrăutățirea stării sănătății lui Stalin au fost stimulate de relatări demne de încredere că la scurt timp după revenirea de la Conferința de la Potsdam, Stalin a plecat în sud în concediu. Ziarele din diferite țări au publicat numeroase articole și telegrame despre boala lui Stalin⁵.

Aceste știri au primit o oarecare confirmare cînd Stalin a lipsit pentru prima dată de la aniversarea tradițională de la 7 noiembrie, marcînd sărbătorirea revoluției bolșevice; s-a afirmat că el se afla în sud, la odihnă⁶. Starea sănătății lui Stalin însă era departe de a fi alarmantă; cu două săptămîni înainte, ambasadorul Harriman îi făcuse o vizită la Soci, stațiune pe malul Mării Negre, și l-a găsit într-o stare foarte bună. Cînd secretarul de stat Byrnes le-a relatat pe 7 noiembrie reporterilor despre vizita lui Harriman, a adăugat că el nu este de acord cu declarațiile alarmante despre înrăutățirea sănătății lui Stalin⁷.

Teapta că Stalin să nu apuce iarna aceasta din cauza bolii sale de inimă... au circulat în Germania de est și în Balcani. Ambasada [sovietică] de la Washington refuză să dezmintă sau să confirme zvonurile. Un zvon recent că Stalin ar fi murit a fost dezmintat de Ambasada sovietică de la Paris” (*Washington Post*, 22 octombrie 1945). Marquis Childs scria: „Traim o perioadă de stagnare în ceea ce privește zvonurile despre Rusia. Stalin este mort. Este un cerc vicios neplăcut. Este o rămășiță a zvonului care a circulat insistenț an de an rîndul în jurul lui Hitler și Mussolini... Multe din zvonurile despre Stalin provin din aceleași surse „autentice”. Adică ele provin din locuri cîi mă departe cu puțință de sursele reale de știri” (*Washington Post*, 24 octombrie 1945). „N-ar fi deloc de mirare că Stalin să fie suferind. Pe urmare nici unul om nu a stat o povară mai mare în timpul războiului decît pe ai lui Stalin. Pînă ne vom putea crea alte certitudini, trebuie să constatăm că el este epuizat de imensele lui responsabilități” (*Washington Post*, 28 octombrie 1945).

⁶ Telegramă a lui Brooks Atkinson publicată în *New York Times* din 8 noiembrie 1945. Potrivit lui Atkinson, absența lui Stalin a fost o adevărată surpriză pentru toată lumea.

⁷ *Washington Post*, 7 noiembrie 1945. Era și firesc ca absența lui Stalin de la Moscova în ziua de 7 noiembrie să stimuleze aceste zvonuri. De pildă, ziarul parizian *Liberation* Editurii de presă potrivit căreia Stalin suferise un atac de cord pe data de 4 noiembrie. Știrea nu a fost confirmată (*New York Times*, 9 noiembrie 1945). În decembrie 1945, în timpul reuniunii de la Moscova a ministrilor de externe ai celor trei mari, Stalin a revenit la Moscova. Ziarele din Moscova din 18 decembrie au publicat următorul anunț: „Jeri, 17 decembrie, președintele Consiliului comisarilor poporului, tovarășul Stalin, s-a întors la Moscova, venind din concediu și si-a reluat întreaga activitate” (*Christian Science Monitor*, 18 decembrie 1945). A doua zi, Stalin l-a primit pe

¹ Cf. R.E. Lanterbach, *Stalin at 65*, în *Life*, 1 ianuarie 1945, pp. 67-68.

² E.T. Foilard, *Washington Post*, 1 august 1945.

³ E.T. Foilard, *Washington Post*, 1 august 1945.

⁴ John R. Deane, *The Strange Alliance*, New York, 1947, p. 216.

⁵ Iată citeva exemple. În presa pariziană, Yves Delbars informa la 18 septembrie 1945 că Stalin suferă de „o boală de ficat complicată de extenuare” și că „este probabil ca Stalin să renunțe iarnă aceasta la președinția Consiliului comisarilor poporului și să se retragă din activitatea politică din cauza stării proaste a sănătății sale” (*Washington Post*, 19 septembrie 1945). Cîteva zile mai târziu, aceeași relatare a fost reluată de *Catholic Herald* de la Londra (*Washington Post*, 28 septembrie 1945). John M. Hightower relata: „Se înmulțesc speculațiile printre diplomați din Washington că este posibil ca Stalin să renunțe la unele din funcțiile sale deținute în timpul războiului în guvernul sovietic” (*Washington Post*, 22 octombrie 1945). „Știri neconfirmate că se as-

După ce a revenit la Moscova, se pare că Stalin și-a reluat participarea activă la viața politică a țării. În timpul campaniei electorale pentru alegerile în Sovietul Suprem din februarie 1946, el a rostit o cuvântare. Numele lui era adesea pomenit în legătură cu primirea unor delegații străine în timpul șederii acestora la Moscova.

În toamna anului 1946, Stalin a părăsit din nou Moscova, plecând într-un lung concediu la Soci, de unde nu a mai revenit decât pe 13 decembrie același an, lipsind deci pentru a doua oară din Moscova de la sărbătorirea revoluției bolșevice. De data aceasta, speculațiile privind cauzele absenței lui au atins o intensitate fără precedent. Ele au fost sporite și de faptul că nu numai Stalin, dar și majoritatea membrilor plini ai Biroului politic au lipsit din Moscova și de la festivitățile din noiembrie¹. S-a răspândit zvonul că lipsa lor, bătaoarea la ochi, are o legătură directă cu starea sănătății lui Stalin; s-a presupus atunci că la Soci avusese loc o reuniune importantă a conducătorilor partidului². Pe de altă parte,

în cercurile diplomatice din Moscova, se credea că la începutul lunii decembrie, Stalin mai era încă bolnav³. În numărul său din 23 decembrie, revista *Time* a publicat un raport menit să dea o explicație misterioasăelor întâmplări din sinul cercurilor de partid. Potrivit acestui raport, profesorul A.K. Abcikozev, bine cunoscutul medic sovietic și doctorul curant al lui Stalin, îi anunțase la 8 decembrie pe conducătorii partidului că Stalin fusese examinat cu o zi înainte de un consiliu de medici care stabilise că starea sănătății sale se înrăutățise. Se spune că la scurt timp după aceasta, Stalin ar fi convocat o ședință a principalelor personalități din conducerea partidului la Soci și ar fi anunțat că venise momentul „să numească succesorii pentru toate funcțiile de partid și guvernamentale deținute de el”.

După cum am arătat, Stalin a revenit la Moscova în decembrie. În seara de 21 decembrie, la cea de a 67-a aniversare a sa, el l-a primit pe Elliott Roosevelt. În timpul discuției⁴, Stalin a afirmat că avusese intenția să revină mai repede la Moscova, dar „medicii mi-au spus că trebuie să slăbesc 4 kg. Am constatat că acest lucru este mai greu decât mă așteptam, așa că am fost nevoit să-mi amân plecarea până cînd voi fi îndeplinit cerințele medicilor mei”⁵. Potrivit lui Elliott Roosevelt, Stalin lăsa impresia că este într-o excelentă stare de sănătate. Pe 13 ianuarie, Stalin se afla în capul mesei la dineul oferit la Kremlin în onoarea feldmare-

șalului Montgomery. Martorii oculari afirmă că Stalin arăta îmbătrînit și nesigur, deși părea vesel și cu spirit viu⁶. Pe 15 ianuarie, Stalin, împreună cu alți 9 membri ai Biroului politic, a participat la funeraliile lui V.V. Vahrușev⁷. Cu acest prilej — prima sa apariție în public de la reîntoarcerea la Moscova — Stalin părea a fi mult mai sănătos decât la dineul oferit în onoarea lui Montgomery.

Chiar dacă Stalin avea sau nu o afecțiune gravă, nu poate fi nici un dubiu că el a îmbătrînit mult în ultimii ani. Ar fi uimitor ca la vîrsta sa — are acum 67 de ani — după atîția ani de muncă istovitoare și imensa responsabilitate, mai ales în timpul războiului, sănătatea sa să nu fi avut de suferit. Deși aparențele nu sînt concludente, este neîndoielnic faptul că suferea de inimă; existența unei afecțiuni coronariene de o natură sau alta este foarte posibilă chiar la persoane de vîrsta lui care au trăit într-o tensiune mai mică decât el, deși este bine știut că chiar și o persoană cu o boală cardiacă gravă poate trăi mult timp dacă se îngrijește. Însuși faptul că Stalin nu dorea să se expună riscului unor comentarii, pe care absența sa de la două aniversări succesive ale celei mai importante date din istoria partidului le-ar fi stîrnit în mod inevitabil, este poate cea mai bună dovadă că inima lui era într-asa o stare încît se impunea redu-

Harriman. Întrevederea a durat 90 de minute, iar Harriman a afirmat că Stalin „Arăta mult mai bine decât în octombrie, cînd l-am văzut ultima dată” (*Washington Post*, 20 decembrie 1945).

¹ În 1945, parada din Piața Roșie a fost primită de Molotov, Malenkov, Kaganovici, Mikoian și Andreev (*Izvestia și Pravda*, 7 noiembrie 1945). În 1946, la același eveniment nu a asistat decât un singur membru plin al Biroului politic, Jdanov, și doi membri suplentanți, Bulganin și Svernick (*Izvestia și Pravda*, 11 noiembrie 1946). Postul de radio Moscova, într-o relatare despre ședința festivă de la Teatrul Mare, 6 noiembrie 1946, nu l-a menționat printre cei prezenți pe Beria, Malenkov, Kaganovici, Andreev, Vorosilov, Mikoian sau Hrușciov — toți membri plini ai Biroului politic. Molotov se afla la New York în acel moment.

² Zvonurile că Stalin ar fi murit sau că era pe moarte au fost dezmințite la 8 decembrie de un purtător de cuvînt al Ambasadei sovietice de la Londra, care le-a calificat drept „speculații murdare”, provenind probabil de la Ankara. Potrivit acestui purtător de cuvînt, „starea sănătății lui Stalin era bună” (*New York Times*, 9 decembrie 1946).

³ Raportul diplomatic W-MA 50394, 10 decembrie 1946, *Secret*.

⁴ Vezi revista *Look* din 4 februarie 1947.

⁵ O fotografie făcută cîteva săptămîni mai tîrziu, în timpul vizitei feldmareșalului Montgomery la Moscova, îl înfățișează pe Stalin mult mai slab ca înainte.

⁶ Raportul diplomatic W-MA 50955, Moscova, 14 ianuarie 1947, *Secret*. Acest raport subliniază un detaliu interesant. Datorită prezenței lui Stalin, mareașalii sovietici aflați la dineu erau foarte liniștiți, în contrast cu comportamentul lor de la alte manifestări în onoarea lui Montgomery.

⁷ Fost membru al Comitetului Central al P.C.U.S. și ministru al industriei miniere pentru zona estică și fost președinte al Consiliului comisarilor poporului al R.S.F.S.R. El a murit la 13 ianuarie 1947.

cerea unor prea mari solici-tări¹.

III. „Directoratul” lui Stalin

Se poate presupune că Stalin, avînd în minte criza serioasă prin care a trecut partidul după moartea lui Lenin, va lua măsuri pentru a preîntîmpina o astfel de criză, dacă nu cumva a și făcut-o.

Înainte de a trece la analiza situației create în cercurile de partid de starea sănătății lui Stalin, este necesar să subliniem că aceasta este o ecuație cu mai multe necunoscute. Din cauza numeroasele lacune în informațiile de care dispunem privind simpatii și antipatii din rîndul membrilor clicii conducătoare comuniste, rolul jucat de fiecare dintre ei în aparatul superior de partid și gradul de încredere în ochii lui Stalin, este greu de răspuns cu certitudine la întrebarea cum poate fi împărțită moștenirea politică a lui Stalin. Pe de altă parte, importanța problemei conducerii comuniste în Uniunea Sovietică în viitorul apropiat justifică încercarea de a rezuma sărăcele informații disponibile și de a trage cel puțin unele mici concluzii.

Afîta timp cît Stalin păs-trează în mîinile sale conducerea generală a partidului,

precum și dirijarea politicii guvernamentale, funcțiile la care poate renunța vor fi, desigur, împărțite între colaboratorii săi cei mai apropiați, căci este greu să ne imaginăm că el le-ar putea transmite unei singure persoane, indiferent care ar fi aceasta; o astfel de persoană ar deveni un rival nedorit în anii ce i-au mai rămas lui Stalin de trăit. Împărțind aceste funcții, el va rămîne, fără îndoială, în cea mai favorabilă dintre ele, pentru a-și exercita astfel autoritatea. Cel mai probabil este că aceste funcții vor fi împărțite între membri a ceea ce se poate numi „directorat”, membri ce vor lucra într-un contact strîns cu „bosul”².

Pare mai logic să afirmăm că un astfel de „directorat” ar fi format din cinci membri, însărcinați cu principalele domenii ale organizării de partid și de stat: politica partidului, orientarea generală a aparatului guvernamental, securitatea internă, forțele armate și conducerea generală a economiei sovietice. Probabil că un astfel de „directorat” funcționează deja. Informațiile disponibile referitoare la funcțiile deținute în prezent de unii membri ai ierarhiei comuniste sugerează că patru dintre comisiile de frunte ocupă acum aceste funcții: Jdanov, Molotov, Beria și Bulganin. Cel de-al cincilea membru care se va ocupa de economia sovietică poate fi cu greu identificat în prezent.

Urmează apoi o analiză detaliată a fiecăruia dintre cei patru: Jdanov, Molotov, Beria, Bulganin și în continuare a lui Malenkov; mai sînt amintiți Kaganovici și Voznesenski. Toți sînt priviți de serviciile speciale americane care au elaborat raportul drept personaje forte.

Dincolo de precarele informații ale raportului răzbate masiva lipsă de date a Ambasadei americane de la Moscova și chiar erori de evalu-

are. De pildă, nu se spune nimic despre apropiata cădere a lui Voznesenski, liderul organizației de partid din Leningrad, sau despre faptul că A.A. Jdanov era deja grav bolnav la acea oră. Însăși analiza apare extrem de superficială și limitată la rigorele propagandei sovietice.

Reproducem și concluziile raportului:

„Atîta timp cît Stalin este în viață și menține conducerea generală a politicii sovietice, impetuoasa sa autoritate se va manifesta în două feluri: «directoratul» format din colaboratorii săi cei mai apropiați va lucra mai mult sau mai puțin armonios, urmînd directivele formulate de el. Această armonie ar putea lua sfîrșit cînd Stalin va dispărea de pe scenă. Este posibil ca în acel moment divergențele personale și ambițiile să împărieze atmosfera cooperantă menținută de prezența lui Stalin. Dacă Stalin a prevăzut pe cineva pentru succesiunea sa și și-a găsit un succesor, se va vedea în cazul în care testamentul său politic va fi acceptat de acei conducători de partid care au fost ignorați în el. Oamenii ambițioși ca Malenkov nu vor scăpa ocazia să-și recîștige sau să-și sporească influența. Mai mult, în rîndul populației sovietice există o nemulțumire incontestabilă care în prezent pare să ia proporții. Într-o astfel de atmosferă, noii lideri, ale căror nume sînt încă necunoscute, ar putea să încerce să pună mina pe putere. Regimul sovietic, ca orice altă dictatură, este legat organic de personalitatea conducătorului lui; după ce liderul nu va mai fi, situația poate suferi schimbări radicale și imprevizibile”.

Această frază, extrem de judicioasă, a devenit actuală abia peste aproape șase ani, cînd Malenkov, Beria și un personaj neanalizat în document, Nikita Hrușciov, preluau moștenirea lui Stalin pe care în 1991 Elțin și Gorbaciov aveau s-o înmormînteze. Definitiv. ■

² Potrivit unor zvonuri, atunci cînd în Rusia, se vorbește despre Stalin, el este adesea denumit „hoziaîn”, echivalentul rusesc pentru „patron”.

Ungaria

în mrejele stalinismului

KADAR, INCHIZITOR ȘI CĂLĂU

FRANÇOIS FEJTŐ*

Janos Kadar, adus la putere de sovietici, după înăbușirea insurecției de la Budapesta, din 1956, și-a cucerit apoi un fel de respect ce l-a impus ca pe un adept al deschiderii, părinte al unui „comunism de tip ungar”, mai puțin opresiv decât în țările vecine¹. Un document regăsit în arhivele Partidului Comunist dovedește că el a fost, totodată, încă din 1949, un tortionar.

Ungaria va cunoaște curînd o „afacere Kadar”. Pus în fruntea guvernului ungar de sovietici, după înăbușirea insurecției din noiembrie 1956, Janos Kadar și-a condus țara pînă în 1988. Astăzi, un istoric al comunismului din Ungaria, Tibor Hajdu, se pregătește să publice în organul partidului socialist (ex-comunist) *Társadalmi Szemle* (Revista socială) transcrierea integrală a înregistrării interogatoriului pe care Janos Kadar, pe atunci ministru de interne, l-a luat lui Laszlo Rajk,

ex-ministru de interne și al afacerilor externe, în septembrie 1949, înaintea procesului său public. Laszlo Rajk a fost apoi condamnat la moarte și spînzurat. Înregistrarea a fost de curînd găsită de Tibor Hajdu în arhivele fostului Partid Comunist Ungar, luate de arhivele naționale, și pusă la dispoziția istoricilor.

Lectura acestui document este cu atât mai respingătoare, cu cît Kadar, căruia el îi revelează chipul unui inchiizitor implacabil, era un vechi prieten al lui Rajk, condusesse împreună cu acesta rezistența comunistă antinazistă în Ungaria și era nașul fiului ministrului.

Cu o brutalitate, o răutate, un cinism arogant și inuman, ce depășesc imaginația celor mai anticomuniști scriitori tip Koestler și Orwell, Kadar, în timpul unui interogatoriu ce a durat mai bine de o zi, s-a străduit să-l constrîngă pe Rajk, prin argumente false și demențiale, însoțite de tot soiul de amenințări și presiuni, să scrie și să semneze declarații despre crime imaginare: înaltă trădare, complot împotriva guvernului din care făcuse parte, conspirație cu agentul imperialist Tito.

Rajk, arestat din mai 1949, a rezistat ore întregi; a conti-

nuat să-și susțină nevinovăția, pînă la prăbușirea totală, pînă la dizlocarea evidentă a personalității sale. Nu s-a recunoscut învins, gata să semneze orice, decât atunci cînd Kadar și omul care îl însoțea, Mihály Farkas, șeful poliției secrete și agent NKVD, l-au amenințat cu torturi insuportabile — mai suportase așa ceva înainte, și nu rău — și cînd l-au anunțat că îi vor aresta și tortura soția și o vor separa de fiul lor în vîrstă de cîteva luni. (În acel moment, doamna Rajk era deja arestată și izolată de fiul ei, ceea ce Rajk nu știa încă. Ea va sta în arest vreme de mai mulți ani, fără nici un proces.)

Fiul lui Rajk, Laszlo Rajk-junior, încă din anii '70 aflat în fruntea dizidenței anticomuniste, actualmente deputat și lider al partidului de opoziție Uniunea democraților liberi, este cel care mi-a remis transcrierea completă a interogatoriului. Acest document halucinant ridică vîlul de pe o scenă dintre cele mai oribile ale istoriei comunismului în Ungaria, calchiat după comunismul sovietic. Imaginea lui Kadar, ce reiese de aici, este a unui tortionar dement, bestial.

Desigur, putem face supo-

* François Fejtő este istoric, autor al unei *Histoire des démocraties populaires*, 3 vol., Ed. du Seuil.

¹ Reproducem acest articol, cu suptul redacției noastre, din săptămînalul *Libération*, nr. 3355 din 5 martie 1992.

În imagine: Laszlo Rajk, în timpul anchetării (1949).

ziția — fiul lui Rajk în mod sigur nu mă va contrazice — că Janos Kadar a „forțat nota”, că a făcut o supralicitare de jonioie, căci el însuși era supus unor presiuni din partea agenților Kremlinului; el era, fără îndoială, amenințat — în cazul în care n-ar fi obținut declarațiile cerute de Partid — că va avea aceeași soartă cu a omului pe care îl desființa. Inchizitorul profesionist aflat lângă el, Mihály Farkas, stătea retras și, cu o ironie sadică, susținea cu cîteva exclamații spusele din ce în ce mai violente ale lui Kadar. Să ne amintim că, numai trei ani mai tîrziu, acesta din urmă a fost, la rîndul lui, arestat pentru trădare, torturat, condamnat și eliberat după moartea lui Stalin de Imre Nagy. Același Nagy, prim-ministru în vremea evenimentelor din 1956, pe care Kadar l-a executat în 1958.

În ce-l privește pe Rajk, i s-au dat cîteva ore, după ce i se înfrînsese rezistența, pentru a scrie și semna vestitele sale „*declarații complete*”, pe care a trebuit să le învețe pe de rost. El le-a recitat, pe un ton monoton, în momentul „procesului său spectaculos”, care s-a deschis pe 16 septembrie 1949, în fața unui public foarte „select”.

Procesul Rajk a servit apoi drept model pentru toate procesele de vrăjitorie roșie care au urmat, de la Sofia (1949) la Praga (1952). Verdictul și executarea lui Rajk au fost aclamate cu entuziasm, ca o victorie a cauzei păcii și democrației, de către toți liderii comuniști europeni și cu cel mai mult zel de Togliatti și Thorez. Tovarăși de drum celebri, asemenea lui Julien Benda, autor al *Trădării clericilor*, s-au alăturat aclamațiilor lor.

„Dacă nu semnezi, strigă Kadar la Rajk, dacă nu-și scrii declarațiile imediat, or să te bată pînă crăpî! Nu vei face decît să demonstrezi încă o dată ce dușman tenace și încăpățînat vei fi fost”. În fața atîtor injurii și amenințări, Rajk și-a pierdut glasul. Apoi, după cîteva minute de liniște, s-a auzit gemînd: „Nu pot să

semnez”. „Nu? Luați-l!”, urlă Farkas. Din nou liniște. Apoi tot Farkas strigă: „Îți dau o jumătate de oră. E ultima dată. Ia stiloul și scrie. Dacă nu scrii...” Din nou liniște. Apoi o voce abia auzită: „Scriu”. Farkas: „Bine. Conduceți-l în celulă”. Astfel s-a aflat că, mai bine de 20 ore, Rajk a făcut față presiunilor, amenințărilor, argumentelor diabolice ale anchetatorilor săi, încercînd să-i convingă de nevinovăția sa, implorîndu-i să-i lase timp pentru a se explica asupra eventualelor greșeli, dar și pentru a-și demonstra meritele ca organizator al celei mai mari greve a anilor '30, combatant în războiul din Spania, șef al rezistenței în Ungaria. Kadar și Farkas și-au bătut joc de el, Kadar fiind cel mai dur în injurii, în ironii. Rajk a recunoscut că a comis poate anumite greșeli împotriva disciplinei de partid. A recunoscut că s-a opus subordonării întregii administrații poliției politice. Nu era ceea ce i se cerea.

De o sută de ori Rajk a afirmat că nu trădase niciodată, nu conspirase niciodată, nici cu Tito, nici cu serviciile de informații americane sau franceze; că nu acționase niciodată, cu bună știință, împotriva intereselor sovietice. De o sută de ori, Kadar a contrapus același argument: „Partidul știe că ai trădat. Fie ai fost un ticălos încă de la naștere, dar asta nu vrem totuși să credem. Fie — și asta trebuie să mărturisești — ai căzut în cursa dușmanului și n-ai reușit să scapi din încurcătura asta, sau, mai bine, te-ai angajat deliberat — și asta încă de la 18 ani — în serviciul inamicului. Partidul a hotărît astfel — n-ai altă alternativă. Ultima, de altfel, mai împovăraătoare pentru tine decît prima. Alege!”

„Și nu vă ispitește deloc ideea că nu am căzut în nici o cursă, că nu m-am angajat în nici o activitate contra Partidului, că poate am comis unele greșeli, pe care am promis să le repar?” Kadar îi răspunde pe un ton plictisit

și disprețuitor: „*Folosești aceeași tactică cu complicele tău Tito, după ce a fost demascat. Și el își recunoscuse cîteva păcate neînsemnate, dar crimele și le negase cu obstinație*”.

Se știa, se putea bănuși încă din epoca procesului*, cum putuseră fi smulse declarațiile complete, zise „spontane”. Realitatea crudă, fetidă, de minciună și de sadism, nu poate totuși să nu ne lase stupefiați. Vom cunoaște mai tîrziu un Kadar om de stat aparent normal. El va seduce un mare număr de oameni politici din Occident, care îi vor face vizite. Nu era, în mod sigur, un tortionar în-născut și a sfîrșit aproape în pielea unei victime. La moartea sa, în 1989, zeci de mii din compatrioții săi i-au adus un ultim omagiu, fără a fi constrînși să o facă.

În 1949 — apogeul lui Stalin septuagenar — persecutor amenințat, însărcinat de Partid, Kadar supralicita, exagera rolul abominabil ce-i fusese atribuit, pîrînd a crede ceea ce afirma: era un actor maleabil, capabil să joace multe roluri, de la tiran feroc la om de bun simț, pînă la cel de blajin „părinte al poporului”.

A avut personalitate? Una peste alta, nu cred. Cînd, la bătrînețe, a fost înlăturat de la putere, am simțit aproape milă pentru el. După lectura acestui document, el îmi inspiră un profund dezgust. A murit fără să pronunțe o singură dată măcar un cuvînt de pocăință, fără să ceară scuze văduvei omului executat, națiunii vindute, poporului trădat. A mințit pînă la capăt. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

* Încă din noiembrie 1949, François Fejtó, deși avusese după război dezaorduri politice cu comunistul Rajk, publicase un studiu în revista „Esprit”, pentru a analiza acest proces și a demonstra absurditatea lui. Difuzat clandestin în Ungaria după Congresul XX al P.C.U.S., acest articol a jucat un rol în reabilitarea lui Rajk, în aprilie 1956. La 5 octombrie 1956, funeraliile naționale ale lui Rajk dădeau semnalul insurecției.

Ecouri la „Cazul” Pătrășcanu

DETENȚIE FĂRĂ MANDAT DE ARESTARE

EDUARD MEZINCESCU

**În continuarea scrisorilor și comunicărilor personale
ce ne-au fost adresate după apariția articolelor „Cazul” Pătrășcanu,
publicăm în acest număr o serie de precizări
trimise de domnul Eduard Mezincescu,
care de peste 35 de ani întreprinde o investigație personală
(acumulând mii și mii de pagini)
despre culisele acestui odios proces politic,
intru-totul reprezentativ
pentru inscenările specifice represiunilor dictaturii comuniste.**

Documentarul atât de interesant și de instructiv pe care-l publică dl. Cristian Popișteanu în *Magazin istoric* (partea a II-a, nr. 9, septembrie 1991) menționează în ultimul alineat: „Pătrășcanu a fost arestat la 28 aprilie 1948, dar mandatul de arestare [a fost] eliberat la 24 august 1948 (decu după patru luni, măcar formal, ilegale de detenție)...” (pg. 52).

Din punct de vedere al „legalității socialiste”, deja destul de bine instalată în șa în anul 1948, în perioada care s-a scurs de la 28 aprilie 1948, data dispariției lui din viața publică și până la 24 august 1948, cînd este emis mandatul de arestare, Lucrețiu Pătrășcanu nu a fost sub stare de arest. El s-a aflat sechestrat de conducerea P.C.R. și pus la dispoziția unei „comisii de partid”, cu scopul declarat, chipurile, de a-i „clarifica” situația politică. Un demon al curiozității și al neastîmpărului spiritual, stimulat de anumite incidente, asupra cărora o să mai revin, m-a făcut să încep o timidă culegere de informații cu privire la cele întimplate unuia dintre cadrele de conducere ale P.C.R., pe care-l cunoșteam încă de prin anii 1935 sau 1936; care se născuse cu vreo zece ani înaintea mea în aceeași urbe — Bacău — și cu al cărui tată, scriitorul și avocatul D. D. Pătrășcanu, tatăl meu, procuror și apoi președinte de Tribunal în același oraș, întreținuse bune relații de prietenie. Primele cărți din biblioteca mea — 3-4

broșurile din colecția „Scriitorii români”, editată de Al. Vlahuță — mi-au fost dăruite de D. D. Pătrășcanu. Din cele adunate de-a lungul anilor, am putut să reconstitui unele jaloane mai puțin cunoscute ale oribilei ordalii a celui care a fost unul din puținele capete luminate și conștiințe integre în constelația politică a stîngii comuniste.

Din cele relatate de Al. Drăghici, fost membru al Biroului Politic și al Secretariatului C.C. P.C.R. și ministru al Afacerilor interne, între 1952 și 1968 sau 1969, notate de mine într-unul din caietele cu însemnări zilnice (Nr. LV, pg. 241-244), rezultă că în ziua de 28 aprilie 1948, Lucrețiu Pătrășcanu a fost convocat personal de Gh. Gheorghiu-Dej la sediul C.C. al P.C.R. De vreo trei luni deja, el fusese eliminat din B.P. și din C.C., iar la congresul de unificare al P.C.R. cu o fracțiune a P.S.D., din februarie 1948, nu luase parte decît în calitate de „invitat”. Am stat alături, în aceeași loajă din sala de festivități a Liceului „Mihai Viteazul”, unde s-a ținut congresul. Deoarece nu fusese încă demis din funcția de ministru al justiției, a venit pînă în Aleea Alexandru cu mașina oficială. A fost primit de Gheorghiu-Dej în prezența lui Al. Drăghici, pe atunci, cred, deja șef al Secției administrativ-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Gheorghiu-Dej i-a, fi spus:

„Uite, Lucrețiu, tu știi că în legătură cu activitatea ta din perioada ilegalității există anumite

semne de întrebare. Conducerea partidului a hotărît să facă totul pentru a le lămuri. În acest scop, a numit o comisie care vrea să stea de vorbă cu tine. O să mergem împreună pînă la locul unde lucrează această comisie, iar tu ai să rămîi la dispoziția ei cît va fi nevoie...” Drăghici nu a înregistrat replica lui Pătrășcanu, care trebuia să fi fost de acord, în absența oricărei alternative.

Cei trei au ieșit din sediu, iar apoi cu o mașină au mers pînă la una din casele tainice de detenție și cercetare ale Secției administrativ-politice, din zona Băneasa. Acolo aștepta — transcriu aproape cuvînt cu cuvînt însemnările mele — o comisie formată din Teohari Georgescu, pe atunci membru al B.P., și Secretariatului C.C. al P.C.R., ministrul Afacerilor interne în guvernul Dr. Petru Groza, Iosif Rangheț, membru supleant al B.P., responsabil cu cadrele (și pare-se cu contraspiionajul) la C.C. P.C.R. Al treilea membru al comisiei era însuși Al. Drăghici. Gheorghiu-Dej l-a dat în primire comisiei, după care s-a retras. Comisia și-a început lucrările cu întrebări privitoare la presupusa intenție sau încercare a lui Lucrețiu Pătrășcanu de a fugi din țară, la care s-a referit probabil prof. Georgescu-Roegen, în ziarul *Azi* (numerele din 3-5 iunie 1990). Lucrețiu Pătrășcanu a negat cîteva zile în șir că ar fi avut această intenție. Părea foarte dezorientat și speriat. După cîteva

zile de interogatorii sterile, interminabile, Al. Drăghici afirmă că Pătrășcanu ar fi cerut să se întrunească în plen comisia deoarece intenționa să facă anumite declarații importante. În scurt timp, s-au adunat tustrei membrii comisiei și au avut o deliberare în jurul problemei dacă Lucrețiu Pătrășcanu să fie chemat imediat în fața plenului comisiei sau numai după o discuție prealabilă cu președintele ei, Teohari Georgescu. I. Rangheț și Al. Drăghici ar fi cerut să fie adus în fața întregii comisii, în timp ce Teohari Georgescu insistă să aibă în prealabil o discuție între patru ochi cu dînsul. A prevalat, firește, punctul de vedere al lui Teohari Georgescu, care avea cel mai înalt rang în ierarhia politică. Teohari Georgescu ar fi avut apoi o întrevvedere cu Lucrețiu Pătrășcanu, după care, în fața plenului comisiei, acesta a declarat că nu are nimic deosebit de spus. Al. Drăghici bănuie că sechestratul era dispus să facă mărturisiri complete cu privire la uneltirile lui împotriva conducerii P.C.R. și a regimului din România, dar că Teohari Georgescu, de conivență cu dînsul — Teohari Georgescu avea să fie maziilit din conducerea supremă a P.C.R. și din funcția de ministru al afacerilor interne patru ani mai tîrziu, în vara anului 1952 — l-ar fi convins că nu era cazul. După acea discuție, Pătrășcanu a apărut la interogatoriile conduse în mod curent de unul din cei doi inchișitori, încă mai dezorientat decît înainte și a continuat să negă că ar fi avut vreodată intenția să fugă din țară. Și tot într-o negație a ținut-o pînă la capăt în legătură cu toate acuzațiile ce i-au fost aduse, pînă cînd comisia a ajuns la concluzia că nu poate scoate nimic de la dînsul și a prezentat concluziile sale lui Gheorghiu-Dej, apreciind că era inutil să se continue cercetările „pe linie de partid”.

Din cele relatate la 23 ianuarie 1974 de Elena Pătrășcanu, văduva lui Lucrețiu (Caiet Nr. XXVII, pg. 92 passim) rezultă că dînsa a aflat despre seches-

trarea soțului puțin timp după producerea acestuia, de la șoferul mașinii oficiale care-l transportase la sediul C.C. P.C.R. Șoferul a venit să-i povestească cum a observat de la distanță că Lucrețiu Pătrășcanu ieșise din sediu încadrat de doi civili; el luase drept agenți în civil pe Gheorghiu-Dej și pe Al. Drăghici. Urmarise apoi mașina pînă la Băneasa, unde a văzut-o intrînd în curtea unei vile. La curent, pesemne, cu anumite practici ale conducerii P.C.R., a făcut stinggă-mprejur la prima intersecție și a venit s-o informeze pe Elena Pătrășcanu despre soarta soțului ei. Puțin timp după aceasta, la locuința lor din str. Vasile Lascăr — un apartament modest, la etajul II, pe cit îmi amintesc — s-a prezentat Al. Drăghici, care a invitat-o să-l însoțească, după ce a informat-o că timp de cîteva zile soțul ei avea să lipsească de acasă. Al. Drăghici a condus-o într-o mașină cu perdelele laterale trase, pînă la o altă casă specială de detenție din patrimoniul Secției administrativ-politice. În timpul transportului, el și-a exprimat în cîteva rînduri mirarea că Elena Pătrășcanu arăta îngrijorată sau chiar speriată. I-a dat asigurări că conducerea P.C.R. încerca numai să clarifice anumite probleme politice din activitatea trecută a lui Lucrețiu Pătrășcanu, recomandîndu-i „să aibă încredere în partid” și celelalte, „toată vorbăria infectă folosită în astfel de împrejurări de zbîrbi și călăii cunoscuți”, cum sună nota din caietul meu. După cîteva luni de anchetă în casa specială de detenție a C.C. P.C.R., comisia și-a încheiat lucrările și a prezentat raportul ei lui Gheorghiu-Dej. Aceasta s-a produs în august 1948, cînd a fost emis mandatul de arestare de care se pomeneste în fragmentul deja citat, Lucrețiu Pătrășcanu a fost transferat acum la vila lui de la Snagov, unde s-a reintîlnit cu soția lui. Acolo li s-a fixat domiciliu obligatoriu ambilor, sub paza unei subunități de securitate. În această vilă — o căsuță, pe malul dimpotrivă al lacului, cam vis-à-vis de fostul palat al prințului Nicolae, devenit, după re construcția de rigoare, una din nenumăratele reședințe de vară ale lui N. Ceaușescu — soții Pătrășcanu au rămas complet izolați de lumea exterioară, fără nici o legătură omească alta decît gradații din unitatea de pază, pînă în ziua de 19 ianuarie 1949. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **JOURNAL OF THE AMERICAN ROMANIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES** (editor: Ion Manea) nr. 15, 1991, 306 pp. Include contribuții ale unor membri și nemembri ai Academiei româno-americane de arte și științe, prezentate la cel de al XVI-lea Congres Internațional, ținut la București, între 27 iunie-2 iulie 1991 și dedicat „intelectualilor din țara noastră natală, care au luptat pentru libertate de expresie și drepturile omului, care au reușit să creeze opere științifice și artistice valoroase, în pofida presiunilor politice la care i-a supus regimul anti-intelectual comunist, și care continuă să lupte pentru autonomie academică, pentru dreptul de a gîndi și crea într-un climat democratic în care efortul lor să fie prețuit și recunoscut de către o societate civilă mai bună și mai dreaptă”.

● **HOMO RELIGIOSUS. TO HONOR MIRCEA ELIADE** (editori: L.M. Arcade, Ion Manea, Elena Stamatescu).

Davis, 1990: lucrare, tipărită de Institutul de cercetări „Mircea Eliade”, sub egida Academiei româno-americane de arte și științe, reunește comunicări, prezentate la cel de al XII-lea Congres, ținut la Universitatea Paris-Sorbona, 24-27 iunie 1987.

● **Nicolae Timiș — ANII TINEREȚEI.**

Berkeley, 1991: cel care a întemeiat, în 1975, împreună cu monseniorul Octavian Bărlău și profesorul Alphonse Juillaud, Academia româno-americană de arte și științe, la Berkeley, își povestește amintirile, începînd cu anii copilăriei, în contextul primului război mondial, și pînă în 1939.

● **Dionisie Ghermani — RUMĂNIEN. MARXISMUS-LENINISMUS IN THEORIE UND PRAXIS EHRENGABE FÜR DIONISIE GHERMANI ZUM 65 GEBURSTAG.**

München, 1990, 400 pp.: volum omagial, îngrijit de Dieter Blumenwitz, Horst Glassl și Edgar Mösch, în colecția **Contribuții la cunoașterea sud-estului Europei și a Orientului Apropiat**, cu titlul **Dionisie Ghermani: România. Marxism-leninismul în teorie și practică**; cuprinde studii datorate politologului român stabilit de mai multă vreme în Germania.

* Amintesc că în anii 1945-1946, Ștefan Foris, fostul secretar general al C.C. P.C.R. în perioada războiului, a fost sechestrat, anchetat și asasinat numai pe „linie de partid”. În cadrul strict al Secției administrativ-politice, fără să se recurgă la vreo instanță judecătorească constituită conform legii. Lichidarea lui L. Pătrășcanu marchează deci un fel de progres pe linia „legalității socialiste”.

1900: AFACEREA HALLIER

MARIAN ȘTEFAN

În prima parte a acestui articol am prezentat condițiile în care statul român a încredințat antreprenorului Adrien Hallier lucrările de extindere și modernizare a portului Constanța, precum și starea conflictuală în care s-a ajuns ca urmare a nerespectării de către antreprenor a prevederilor convenției încheiate cu guvernul român. Să vedem în continuare ce soluționare au căpătat divergențele dintre cele două părți intrate în conflict și mai ales ce factori din culisele politice au imprimat un anume curs evenimentelor.

Răbufnirea

După votarea legii care înființa tribunalul arbitral (presa îl spunea *arbitrar*) a trecut un timp destul de îndelungat fără a se întâmpla ceva. Există impresia că guvernul ezită să treacă la crearea tribunalului. Dar la începutul anului 1900, presa a înregistrat știrea că tribunalul arbitral s-a format cu Mihail Suțu, ca delegat al guvernului român, îndeplinind și funcția de președinte, cu H. Manfre, ca reprezentant al lui Hallier, iar al treilea, care devenea superarbitru, la sugestia lui Manfre și fără nici un fel de opoziție din partea reprezentantului român, a fost desemnat inginerul belgian Selmans. Ceva părea în neregulă: delegatul român — în loc să provoace o divergență cu cel francez, caz în care, potrivit legii, automat ar fi fost desemnat ca membru al tribunalului primul președinte al Curții de apel — căzuse foarte ușor de acord cu propunerea avansată de H. Manfre. Dar destul de repede s-a aflat ce era cu belgianul Selmans și de ce s-au oprit cei doi arbitri asupra lui. Cu puțin timp înainte de constituirea completului, Hallier îl vizitase pe Selmans, pe care îl cunoștea, discutate cu el situația diferendului și îl rugase să participe la proces ca apărător al său. Să-i fi su-

gerat tot el și varianta de a-l propune ca arbitru? Nimeni nu știa nimic precis, dar, date fiind relațiile dintre Hallier și Selmans, bănuiala opiniei publice românești că belgianul nu putea fi un arbitru neutru era pe deplin îndreptățită. Și, într-adevăr, imediat ce s-a aflat că delegatul român acceptase aducerea lui Selmans ca superarbitru, în loc să se fi recurs la primul președinte al Curții de apel, ideea că totul fusese aranjat cu premeditare a prins a neliști spiritele, dînd naștere unor puternice nemulțumiri.

Procesul a fost fixat pentru ziua de 1 martie 1900. Sediul noului tribunal a fost fixat în localul Curții de conturi din Calea Griviței și, deși asemenea procese au neapărat un caracter public, accesul în sală a fost reglementat prin invitații!

Și dacă pînă în acel moment, deși afacerea devenise publică prin intermediul presei, confruntările pe marginea ei se limitaseră la cadrele instituționale (guvern, parlament), de acum ea coboară în... stradă. Cu o zi înainte de începerea procesului, liberalii au convocat o mare adunare cetățenească în Sala Dacia, unde au fost invitați să vorbească toți cei care aveau ceva de spus în legătură cu procesul Hallier. Primii care au luat cuvîntul au fost D.A. Sturdza și I.I.C. Brătianu,

care au înfierat guvernul pentru ceea ce ei au numit „rușinea nedemnității naționale”. Adunarea și-a manifestat aprobarea față de cei doi vorbitori și a cerut să se organizeze o mare demonstrație de stradă pentru a se arăta străinilor că poporul român nu acceptă încălcarea suveranității pentru satisfacerea condițiilor puse de bancherii creditori.

A doua zi, dis-de-dimineață, în fața clădirii Curții de conturi, unde urma să se deschidă procesul, pîlcuri de cetățeni așteptau sosirea oficialităților pentru a-și manifesta protestul. În scurt timp, celor cîteva sute de oameni adunați inițial, li s-au alăturat alții și alții, astfel că, pe la ora 9, se ajunsese la cîteva mii de persoane care manifestau zgomotos. În grabă au fost chemate unități de jandarmi, iar prefectul Algiu a ordonat risipirea manifestanților. Cu baioneta la armă, jandarmii și-au croit drum spre mulțime, încercînd să degajeze strada. Cu mare greutate s-a reușit să se facă loc trăsurilor care aduceau principalele personaje ale procesului. Mulțimea scanda: „Jos trădătorii!”, „Jos ciocoi fanarioții!”, „În lături cu rușinea națională!”

Cînd a apărut trăsura cu delegatul român M. Suțu, mulțimea masată pe ambele

părți ale străzii a protestat violent. Indignarea a crescut și mai mult când și-a făcut apariția trăsura în care se afla însuși Hallier, însoțit de avocatul său Raymond Poincaré, viitorul om politic francez, prim-ministru și președinte al Republicii franceze. În celelalte trăsuri au sosit avocații români Gh. Panu, Barbu Păltineanu și I. Boambă, inginerii Saligny și Balaban, președinții înaltei curți de justiție și ai Curții de apel, numeroase alte persoane, între care C. Manu, reprezentantul lui Hallier în țara noastră, precum și Constantin Nacu, a cărui ipostază de avocat al antreprenorului francez stîrnise numeroase și justificate comentarii.

Profesor la Universitatea din București, de mai multe ori ministru în guvernele lui Ion C. Brătianu, odată cu venirea lui D.A. Sturdza în fruntea partidului, universitarul nu mai era decît un membru oarecare în Comitetul formațiunii liberale. Colegii de partid au interpretat gestul său ca izvorînd dintr-o stare de nemulțumire. Dar exprimînd-o astfel, adică prin acceptarea rolului de avocat într-un proces îndreptat împotriva intereselor statului și, într-un fel și împotriva partidului său, el și-a retezat orice șansă de a mai promova în viața politică viitoare ca liberal. Și pentru că Partidul Național-Liberal înțelegea să folosească afacerea Hallier ca un mijloc — la drept vorbind, pretext — pentru a reveni cu tot aplombul în prim-planul vieții politice, liberalii și-au exprimat cu virulență indignarea împotriva gestului colegului lor.

Sedinta din prima zi a procesului s-a deschis la ora 10, sub președinția lui M. Suțu. De afară se auzeau tot mai puternice strigătele de protest ale mulțimii care nu putea fi împrăștiată. După ce Suțu a citit procesul-verbal (redactat în limba franceză, limbă în care s-au desfășurat de altfel lucrările întregului proces) de constituire a tribunalului, imediat s-a dat cuvîntul avocatului R. Poincaré

și acesta și-a început apărarea. Se auzea tot mai greu din cauza zgomotului de afară. El a spus mai întîi că procesul nu era unul dintre acelea care să excite opinia publică, fiind vorba despre „un proces de lucrări publice”. Era „vorba aici — a continuat el — nu de răspunderea statului român, ci de aceea a unei părți a administrației lui”. Prezentîndu-l apoi pe clientul său, l-a socotit un om de răspundere și probitate. Dar vacarmul de afară l-a împiedicat să-și continue pledoaria și s-a hotărît suspendarea ședinței, pînă ce prefectul Capitalei va potoli strada. Lucrările au fost reluate într-un târziu, pentru a fi întrerupte din nou, pînă la ora 14.

„Sultan-mezat”?

În 1900, ziarul *Adevărul* apărea sub conducerea lui Constantin Mille. Era publicația cea mai citită, fiindcă era bine scrisă și neînfeudată politic nici unei grupări. După deschiderea procesului, pe prima pagină, cu litere mari, în rînduri pe toată lățimea ei, se putea citi: „Azi începe înaintea unui tribunal alcătuit din străini aducerea în ființă a celei mai infame și rușinoase legi pe care a votat-o vreedată Parlamentul țării, o lege prin care un antreprenor străin, deși nu și-a îndeplinit îndatoririle către stat, cere, susținut de cămătarii străini, 18 milioane lei și guvernul român s-a declarat gata a le da. Tranzacția este făcută. Tribunalul de arbitri este numai paravanul în dosul căruia averea țării se aruncă în punga nesățiosului străin. Cînd guvern și parlament sînt închinare străinilor, cînd nimeni nu mai poate opri infamia să se comită, la cine să apeleze țara decît la popor? Capitala, care de atîtea ori și-a făcut datoria, Capitala va rămîne ea nepăsătoare față de această rușine, față de acest sultan-mezat, care ne întoarce cu 50 de ani înapoi, cînd consuli străini ne porunceau și băteau din picioare domnului nostru?

Capitala și țara au cuvîntul”.

Pe aceeași pagină se scria că s-a acceptat umilirea țării „fiindcă statul s-a obligat să piardă procesul ca să poată lua împrumutul”. Două erau faptele care probau vinovăția guvernului: „numirea super-arbitrului Leemans și atitudinea bancherii francezi ce-au, după părerea ziarului, „al doilea fapt — cel mai grav — e că bancherii francezi ce-au subscris împrumutul de 175 milioane n-au contractat cu guvernul decît după ce i-a impus procesul Hallier și, spre mai mare siguranță, au oprit din împrumut suma fixată ca despăgubiri acestuia”.

Atitudinea drastică a ziarului a avut efecte asupra cetățenilor care, în cea de a doua zi a procesului, în ciuda intervenției poliției, au ocupat Calea Griviței, Calea Victoriei și străzile din jur. Jandarmii reușesc cu greu să asigure accesul trăsurilor spre localul în care se desfășoară lucrările. A pledat în continuare R. Poincaré, care făcînd abstracție de presiunea străzii, solicită despăgubiri de 18 milioane pentru clientul său.

În prima zi a procesului, opoziția din Camera deputaților a făcut și ea un proces guvernului pe aceeași chestiune. A vorbit întîi N.N. Săveanu, imputînd numirea lui M. Suțu ca delegat al statului, arătînd că acesta era numismat și nu inginer și, în plus, era singurul român care nu și scria niciodată articolele și studiile de specialitate în limba română. Deputatul liberal insinuează că acest Suțu nu ar fi urmașul celor care și-au vărsat sîngele la Rovine și amintește despre violențele comise de organele de ordine împotriva mulțimii strînsă în jurul clădirii din Calea Griviței. Din ordinul prefectului Algiu, arată el, mulțimea a fost brutalizată și multe persoane au fost arestate.

Ministrul de interne G. Manu i-a acuzat pe liberali că au incitat mulțimea; s-au luat unele măsuri, a spus el, deoarece grupuri de manifestați au spart geamurile la

Senat și s-au îndreptat spre Camera deputaților cu aceleași intenții.

A vorbit și I.I.C. Brătianu. El a atacat guvernul pentru că a subordonat demnitatea națională împrumutului; Hallier a fost incorect ca antreprenor și nu avea dreptul la nici un fel de despăgubiri; se știe doar că lucrarea i-a fost luată după ce îi scrisese, iar acesta, răspunzând la somația pe care i-o făcuse, se grăbise să dea dispoziții să înceteze lucrul în port...

I-a răspuns Take Ionescu, negându-i dreptul de a vorbi despre morală practicilor politice. A fost nemenajant, chiar violent, cu antevorbitorul său, amenințându-l cu o necrutătoare urmărire a vieții lui politice. În legătură cu cazul Hallier, Take Ionescu a vorbit despre o „inexorabilă fatalitate”. Lui Petre Carp, care s-a pronunțat împotriva violentului atac la adresa lui Brătianu, Take Ionescu i-a declarat că îi stă la dispoziție cu un voluminos dosar care explică acea „inexorabilă fatalitate”.

În anii ce au urmat, șeful liberal se pare că nu i-a putut ierta niciodată lui T. Ionescu înverșunarea din acea sesiune din 1 martie 1900 și de câte ori regele l-a chemat mai aproape de putere, Brătianu l-a torpilat fațis, tocmai pentru a-i da de înțeles că nu a uitat.

Replică la infatuare

Procesul Hallier a durat pînă la 26 martie. În primele șapte zile, atmosfera din jurul clădirii a rămas tensionată, pledoaria lui Poincaré abia auzindu-se din cauza strigătelor din stradă. La un moment dat, geamurile clădirii au fost sparte de pietrele aruncate de mulțimea indignată. Avocatul francez, iritat, exclamase: „Nous sommes aux portes de l'Orient, où tout est pris à la légère” (Sîntem la porțile Orientului, unde totul e privit cu ușurință). G. Panu protestase, considerînd cuvintele lui Poincaré jignitoare, cum și erau de altfel. Vinovatul în-

cercase să se explice, iar Panu intervenise: „Iau act cu plăcere de retractările și scuzele d-lui Poincaré”, dar nici replica francezului infatuit nu întîrziase: „Un francez nu cere niciodată scuze”. Vorbele sale fuseseră însă imediat amendate de mulțimea care scanda „Fashoda! Fashoda!”, amintindu-i incidentul din 1898, cînd francezul Marchand fusese silit să se retragă din fața englezului Kitchener, iar guvernul de la Paris ceruse scuze diplomatice celui englez.

Însuși M. Suțu trebuie să intervină, întrerupîndu-l pe Poincaré și atrăgîndu-i atenția că asemenea ieșiri și „neglijențe” de limbaj ar fi putut stîmni reacții similare și din partea avocaților statului român. Mulțimea, excitată de aceste dueluri din timpul procesului, dar și abil pilotată de opoziția liberală, preocupată să revină în prim-plan, a manifestat zgomotos în după-amiază acele zile pe Calea Victoriei și Bulevardul Elisabeta, purtînd drapele indoliolate. La statuia lui Mihai Viteazul s-au ținut discursuri incitante. Jandarmii au intervenit din nou pentru împrăștierea mulțimii, mulți tineri și studenți, ieșind de la cursuri și alăturîndu-se demonstranților, fiind brutalizați. Adevărul din 7 aprilie arată că fuseseră agresați și unii ziariști, între care C. Mille, C. Bacalbașa și Artur Gorovei. A doua zi, Mille scria cu indignare: „Guvernul bandiților și-a pierdut capul. Ieri, aceia care căutau scandalul erau bandiții polițieniști ai lui Algiu și bandele agenților comunali ai lui Delavrancea [scriitorul era primar al Capitalei]. Fără provocare, fără nici un strigăt sedicios, la colțul Bulevardului cu strada Colței, funcționarii comunali, înarmați cu ciomege, au început să lovească mai întîi în trăsăturile ziariștilor și apoi să atace o lume neînarmată, care voia să se risipească, manifestația fiind isprăvită... Toate drepturile sînt suspendate. Cetățenii să vegheze singuri și cu arma în mînă la neatingerea drepturi-

lor lor”.

Mille a adresat și o scrisoare deschisă lui Delavrancea, cerîndu-i să pedepsească pe funcționarii polițiști ai comunei care îl loviseră. Și primarul s-a executat: o informație trimisă ziarelor anunța că funcționarii identificați de C. Mille ca agresori împotriva ziariștilor fuseseră licențiați. La 8 martie, Adevărul scria: „Sîntem în plină anarhie. Contra lupilor turbați, orice mijloc este permis. Cetățeni, armați-vă și zdrobiți capul bandiților care vă atacă!”

Pretextînd atmosfera incendiară din Capitală, Poincaré a cerut strămutarea procesului la Constanța, dar delegatul român s-a opus. S-a dat o suspendare de trei zile pentru ca avocatul francez, împreună cu o serie de experți, să se poată deplasa la Constanța pentru a constata la fața locului ce și cît lucrase Hallier și cît se făcuse sub regie. La redeschiderea procesului, și-a început pledoaria primul avocat al statului, G. Panu, care, vorbind în franțuzește a spus că Poincaré a depășit moderațiunea cuvenită față de statul român și națiunea română. Președintele M. Suțu a intervenit, rugîndu-l să nu mai pună astfel de chestiuni. „Sînt dator — a spus Panu — să apar cu energie demnitatea noastră. D. Poincaré a afirmat că i s-au făcut șicane lui Hallier pentru a ajunge la punerea în regie, aceasta din motive bugetare, pentru a echilibra bugetul statului. Aceasta este o ofensă. A mai amenințat dl. Poincaré cu oarecari destăinuiri. Îl somăm să le facă”. Poincaré declară că s-au înțeles greșit cele spuse de el. Panu continuă, afirmînd că desele proteste scrise ale lui Hallier sînt pură literatură. „Dacă în loc să se fi apucat de arhitectură, Hallier s-ar fi apucat de scris, Franța ar fi

(Continuare în p. 76)

Elena Lupescu și serviciul ei de informații

„VĂ INFORMĂM, ÎNALTĂ DOAMNĂ“

Dictatura comunistă nu și-a ascuns doar tainele mecanismului propriu. Prin interzicerea unui acces legal și normal la documente, ca și prin distrugerea sau mistificarea altora, ea răpea numeroase surse de informare a cercetătorului. Viața politică din perioada interbelică se vedește — acum după înlesnirea accesului în arhive pînă nu de mult ferecate — a avea încă multe fațete necunoscute, surprinzătoare, ce se cuvin investigate printr-o abordare nepărtinitoare și în spiritul obiectivității științifice.

O elocventă ilustrare a acestei constatări ni se pare a fi și documentul — sub multe raporturi revelator — pe care îl punem la îndemina cititorilor noștri în cele ce urmează. El a fost doar parțial citat și comentat în lucrarea *Fapte din umbră de C. Neagu și D. Marinescu* (vol. III, București, 1980). Sursa lui pare să fi fost Serviciul Secret de Informații, sau un alt serviciu de informații rival celui al Elenei Lupescu, iar buna lui înțelegere reclamă măcar cîteva precizări.

Documentul provine din actele rămase după precipitata plecare din țară a lui Carol II (Magazin istoric, nr. 9/1990) și se află în păstrare la Arhivele Statului din București. Existența unui serviciu personal de informații al Elenei Lupescu este indubitabil confirmată de mărturia autorizată a lui Armand Călinescu, cel care — prin funcția deținută la Ministerul de Interne în timpul guvernărilor național-tărăniste dintre 1928-1932 și prin relațiile personale menționate cu serviciile de informații ale statului — cunoștea ca puținii alții dedesubturile vieții politice a țării. Mai mult, din Memoriile lui știm acum și că acest serviciu privat de informații și de control al convorbirilor telefonice și interceptarea corespondenței funcționa în casa avocatului C. Cernălanu (însurat cu o verișoară a Elenei Lupescu), din strada Simonide 13 și că era dirijat de Stănescu, director al Siguranței Generale a Statului, și de Pitulescu, director general al

Postelor, care prestau acolo „ore suplimentare“, probabil copios remunerate.

O altă explicație comportă, poate, și afirmația din raport în legătură cu „apropierea“, la prima vedere total neașteptată, dintre Garda de fier și Elena Lupescu. Din fericire, tot din testimoniul lui Armand Călinescu știm că, după asasinarea lui I.G. Duca — nici pînă astăzi total elucidată —, șeful Gărzii de fier a fost adăpostit o vreme în aceeași casă a verișoarei Elenei Lupescu, ceea ce lămurește și de ce el n-a putut fi atunci descoperit de poliție.

„Măsurile excepționale ce trăim astăzi“, invocate într-un alt pasaj al raportului, se referă, evident, la regimul stărilor de asediu și al cenzurii introdus de guvern după asasinarea primului ministru liberal.

Iată acum documentul, cu precizarea că el reprezintă de fapt sinteza întocmită de serviciul care interceptase documentul original redactat de către Pitulescu și Cernălanu, din care, la rîndul nostru, date fiind dimensiunile ei, am omis un mic pasaj marcat prin trei puncte. Cel doi informatori făceau o amănunțită trecere în revistă a personalităților și partidelor politice în funcție de atitudinea pe care acestea o aveau față de Elena Lupescu, redînd stări de spirit și, uneori, propunînd soluții pentru înlăturarea opoziției manifestate de anumite cercuri și persoane față de relațiile Carol II-Elena Lupescu.

Dumitru HARALAMB

1 decembrie 1934

Strict confidențial

La București există un birou de informații, sub direcțiunea d-lui Pitulescu, directorul general al P.T.T.-ului, care informează la diferite epoci pe d-na Elena Lupescu despre tot ceea ce se petrece în țară.

În zilele de 22, 23 și 24 noiembrie 1934, dl. Pitulescu, în unire cu dl. C. Cernăianu, au redactat un raport informativ, din care redăm spicuiri și pasaje.

1. Pasajul întâi a acestui raport cuprinde impresiile culese în opinia publică, relativ la d-na Lupescu, în legătură cu puterea pe care d-sa o exercită în conglomeratul conducerii de stat, prin influența ce are asupra M.S. Regelui, cit și relațiunile asupra persoanelor care luptă pentru înfrângerea d-sale din viața regelui și a țării.

Iată câteva pasaje în sensul arătării de mai sus:

„În popor s-a înrădăcinat ideea că M.S. Regele are intențiunea francă de a se despărți de dv., dar că nu poate realiza acest lucru pe cale directă, din cauza amenințării ce dv. exercitați asupra M. Sale, bazate pe acte ale trecutului, care n-ar conveni suveranului să fie cunoscute, fiindcă atunci s-ar periclita existența tronului său.

Totuși se spune de către opinia publică că M.S. va ajunge la realizarea acestui fapt pe o cale indirectă, prin intențiunea ce are de a vă arunca în brațele locot. col. adjutant Urdăreanu.

Asupra acestui lucru opinia publică vine cu date și spune că dv. l-ați vizita pe acest ofițer acasă și că legătura d-voastră cu acest ofițer ar avea ca rezultat o căsătorie, pe care suveranul o încurajează și o dorește.

b) În afară de acest fapt, asupra distrugerii legăturii dintre dv., și M.S. Regele lucrează asiduă dușmanii dv. Redăm mai jos din activitatea lor, în sensul arătării de mai sus:

Dl. N. Titulescu se dovedește din zi în zi că devine un element tot mai periculos Majestații Sale, după cum vom arăta în altă parte a raportului nostru și că d-sa continuă să constituie și pentru dvs. dușmanul de moarte. Pe o cale surdă și prin mijloace subtile, lucrează la distrugerea dv. atât în țară cât și în străinătate. În țară încurajează direct și indirect pe acei care duc campanii contra dv. Întreține spiritul cleveitor și prin oameni devotați d-sale, pe care căutăm să-i descoperim, lansează știrile defăimătoare la adresa dv.

Prin biroul de informații din țară, care e sub direcția conducerii a d-lui Savel Rădulescu, cit și prin intermediul altor birouri de informații, despre [care] ne vom ocupa în altă parte a raportului, spionează orice acțiune a dv., iar prin Intelligence Service of Roumania controlează toate legăturile dv. cu străinătatea.

În ceea ce privește relațiunile intime între dv. și M.S. Regele, ele îi sînt făcute cunoscute de către însuși Mareșalul Palatului, așa cum s-a putut constata din filajul telefonic făcut de noi.

În străinătate, dl. Titulescu finanțează toate știrile ce apar în legătură cu dv. Avem indicațiuni precise, de la persoanele care sînt în legătură cu d-sa și cu dl. Puiu Dumitrescu, că apariția romanului despre care a vorbit ziarul *Daily Mail* că se va face în *Peuple* va fi subvenționat de dl. Titulescu, în care scop d-sa a și luat contact cu scriitorul Maurice Levis și cu d-nii Barbu Ionescu și Puiu Dumitrescu.

În plus de cele mai sus arătate, vă mai aducem la cunoștință, înaltă Doamnă, că atât din convorbirile telefonice, pe care dl. Titulescu le are, atât din străinătate cit și din țară, cu M.S. Regele, cit și din informațiunile culese de noi, reiese că ori de câte ori d-sa la contact cu M.S. Regele nu pierde din vedere de a-i atrage atenția asupra dezastruoaselor consecințe ce ar constitui pentru M. Sa

continuarea legăturilor cu dv.

Dl. Iuliu Maniu continuă și d-sa, ca și dl. Titulescu, să constituie unul din cei mai înverșunați dușmani ai dv. Activitatea sa e limitată însă numai în țară.

Ca și dl. Titulescu, își are constituit un birou de informații din care fac parte — în mod absolut secret — mai mulți ziariști, printre care vă dăm numele lui Fermo de la *Universul*, cit și cîțiva devotați, puși în legătură cu comandantul gărzilor maniste din București, d-rul Tempea, și cu secretarul său particular Petrușca, care stă în mod continuu în București în vederea acestui scop.

Atît din filajul telefonic, cit și din informațiunile culese din filajul scrisorilor — dintre care v-am înaintat copii fotografice — rezultă că d-sa se interesează în modul cel mai amănunțit despre tot ceea ce faceți. Vă relatăm o convorbire telefonică dintre d-sa și dl. Madgearu, avută în ziua de 23 noiembrie 1934:

— Ce mai e nou cu șeful de stat major? Am auzit că ar fi în străinătate?

— Nu, e încă aici și e încă tare pe poziție; a fost răspunsul la care dl. Maniu a răspuns:

— Se va isprăvi odată și cu asta.

Din activitatea sa rezultă că încearcă, atît personal, cit și prin persoane înregimentate în gărzile maniste, să revolte spiritele contra dv., pregătind astfel drumul spre un atentat, pe care d-sa dorește ca poporul să-l săvîrșească asupra dv.

Dl. Trancu-Iași, deși și-a încetat deocamdată activitatea, dusă în comun cu dr. Gerota, d-rul Gomoliu și g-ral Rădescu, prin sistemul manifestelor subsidiare, nu încetează totuși dușmănia contra dv.

A adoptat însă un alt mijloc de defăimare. La întrunirile partidului, la sediile comitetului Capitalei, în familie, la Academia de înalte studii, unde își are catedra, în mijlocul prietenilor și al cunoscuților, nu pierde ocazia de a face anumite aluzii la «Dom-

nița», «Duduia» sau «Femeia nefastă». În d-sa dăcotește în surdina dușmănia ce v-o poartă de atita timp și contribuie la dezvoltarea spiritului de atentat contra vieții dv.

Generalul N. Rădescu, pe lângă faptul că e dușman neîmpăcat al M.S. Regelui, continuă să constituie și pentru dv. un adversar, gata oricând să-și pună viața în joc, pentru a vă înlătura, ajungând chiar pînă la atentat. La intrunirea averescană de la Iași, din 18 noiembrie 1934, v-a atacat sub titlul de «femeie galantă» care influențează pe conducătorul ce iroșește o moștenire atît de frumoasă, lăsată de marele rege Ferdinand, iar în ședința comitetului intim al Partidului Poporului din 13 noiembrie a.c. a propus marelui Averescu ca să se prezinte M.S. Regelui și să-i ceară categoric ca să se despartă de dv.

Dl. Gr. Filipescu și Virgil Madgearu au devenit dușmani ai dv. prin dl. Iuliu Maniu. Constituie doi noi pivoți puternici pe care dl. Maniu se sprijină în țară pentru distrugerea dv.

În ceea ce-l privește întîi pe dl. Grigore Filipescu, d-sa se deosebește de ceilalți dușmani ai dv. prin felul de luptă deschisă ce o duce cu toate ocaziunile. D-sa a înstituit la Palatul Telefoanelor un serviciu de filaj, cu ajutorul căruia urmărește orice activitate a dv. și a M.S. Regelui, activitate ce o comunică imediat d-lui Iuliu Maniu și d-lui Titulescu. E un dușman periculos, care poate însă a fi carat, datorită luptei deschise ce o practică.

Dl. Nae Ionescu, sosit de abia de cîteva zile în țară, din călătoria întreprinsă în Germania și Elveția, și-a reluat relațiunile cu Garda de fier și în special cu acei fruntași care și-au manifestat întotdeauna sentimentele lor de antipatie pentru dv. Din filajul telefonic, cit și din informațiunile culese, rezultă că d-sa caută să cazeze apropierea pe care ați reușit să o faceți cu unele căpetenii ale gardiștilor, împingînd acest lucru

pînă la nașterea ideii de a suprima acele căpetenii care mențin încă contactul cu dv., în mod direct sau indirect.

Se observă la dl. Nae Ionescu o vie tendință de a se reapropia de M.S. Regele. Sub acest raport, salariatul Nestor, unul din intîmii colaboratori ai ziarului *Cuvîntul* și ai d-lui Nae Ionescu, spune categoric că această apropiere se va efectua prin ajutorul dat chiar de M.S. Regina Maria și de prințul Nicolae.

Sîntem de asemenea informați că, odată cu vizita sa în străinătate, a luat contactul cu dl. Puiu Dumitrescu, punînd la cale editarea în țară a unei broșuri care să trateze felul dv. de viață, atît anterior cunoașterii prințului Carol, cit și după aceea.

Și dl. Nae Ionescu continuă să constituie pentru dv. dușmanul care conlucrează la opera de asasinat ce se pregătește în țară contra d-voastră.

Dl. Jean Zaharov, cu toate că și-a atenuat din manifestările de antipatie ce vă poartă, rezultă totuși, dintr-o convorbire telefonică avută cu ziaristul Maurice Levis, că d-sa ar fi pe punctul de a preda ziarului *Peuple* materialul strîns, încă de acum un an, în unire cu dl. George Dungulescu și Fermo, relativ la viața dv. anterioară, cit și la legăturile dv. actuale cu M.S. Regele.

Dl. Eugen Cristescu, deși a plecat de la Siguranța Generală în urma energiei dv. intervențiuni, d-sa continuă să constituie unul din elementele periculoase. Din filajul telefonic, cit și din supravegherea ce exercităm asupra activității sale, rezultă că și continuă opera de spionaj ce o exercita cînd era la Siguranța Generală. Are o mulțime de legături cu diverși ziariști și foști informatori ai Siguranței care îi procură o serie de informațiuni. Redăm numele d-lor: L. Calustian de la *Curentul*, Horia Soreanu de la *Dimineața*, Soldan de la *Universul*. Deși de atita vreme nu mai e în Direcția Generală a Siguranței, totuși

prietenii și devotații pe care a știut să și-i formeze în direcție îi sînt instrumente informative de mare valoare.

Dl. Cristescu a realizat un adevărat birou de spionaj relativ la dv. și M.S. Regele, în favoarea Partidului Național-Tărănesc, cu care ține cea mai strînsă legătură prin dl. Armand Călinescu și în favoarea d-lui Titulescu, în speranța că prin acest dușman al dv. și prin Part. Naț.-Tărănesc va putea să revină cel puțin în postul avut înainte în Siguranță.

Sîntem de asemenea informați că d-sa caută ca, prin dl. Titulescu, să schimbe părerea M.S. Regelui că ar fi lucrul vreodată potrivnic M. Sale. În acest scop strînge tot felul de date cu privire la dv., care sînt făcute cunoscute M.S. Regelui prin dl. Titulescu.

c) În afară de persoanele mai sus arătate, în popor mai există și altele care întrețin acest spirit de dușmănie contra dv. Ceea ce trebuie luat în considerațiune este faptul că și anumite instituțiuni de stat, cit și cîteva asociațiuni luptă pentru înlăturarea dv. din viața regelui și a țării.

Astfel, *Siguranța Generală a Statului* se ocupă în mod deosebit cu stringerea tuturor informațiunilor la felul dv. de comportare; informațiuni care sînt aduse la cunoștința M.S. Regelui prin rapoarte săptămînale.

Aici este cazul să vă aducem la cunoștință, înaltă Doamnă, că ați fost înșelată prin felul cum a fost schimbată conducerea Direcției Generale a Siguranței. Dl. Stăncescu, actualul director general al acestei instituțiuni, e departe de a fi omul cerințelor și al obligațiunilor ce i se impun de către această instituție. În afară de aceasta, d-sa nu va putea niciodată să vă fie unul dintre acei devotați necesari dv. la o asemenea instituție. În plus, nici pînă astăzi Siguranța Generală n-a fost curățită de pigmeii național-tărăniști. Vă aducem la cunoștință că deși dl. Vintilă Ionescu, inspector

Carol II și principele Nicolae

intermediul legațiilor italiene și engleze.

Asociația dreptul mamei, de sub conducerea d-nei Beiu Palade, se limitează în prezent la o activitate de control asupra tuturor acțiunilor dv. În Capitală, d-na Beiu Palade și-a încetat aproape orice campanie contra dv.

Ținem să arătăm prin prezentul raport lăudabila comportare față de dv. a d-lui prefect al Poliției Capitalei, Gabriel Marinescu, care v-a rămas până în prezent unul din acei devotați care se străduiește din răzputeri să vă păzească viața, ce vă e periclitată de atîta dușmani și să vă asigure înaltul rol cel aveți în viața țării.

2. În partea a II-a a raportului său, dl. Pitulescu se ocupă de guvern și de diferitele partide politice din țară.

a. Începînd cu guvernul, d-sa analizează situația în care se găsește actualul cabinet, cît și felul său de comportare față de M.S. Regele și d-na Lupescu, spunînd, printre altele, următoarele:

„Guvernul Tătărescu, născut prin voința dv., după asasinarea celui temut dușman al dv. I.G. Duca, are o comportare, mai ales în ultimul timp, stranie și care se deapartează de așteptările ce v-ați manifestat. În documentarea acestei informațiuni, vă aducem la cunoștință că se observă că între partid și guvernul Tătărescu continuă să existe un complet dezacord, născut din divergența de principii politice, cît și din cauza anumitor obligațiuni pe care, oricît s-ar strădui dl. Tătărescu să le realizeze față de dv. și de Maiestatea Sa Regele, nu-i va fi cu putință din cauza d-lui Dinu Brătianu.

Problema vechii practici constituționale, pe care vechii liberali vor să o reintroduce pentru așa-zisul prestigiu al Partidului Liberal [adică aceea ca șeful partidului, respectiv Dinu Brătianu, să fie și șeful guvernului — n.r.], constituie pentru dv. și pentru M.S. Regele o armă periculoasă, care trebuiește

înlăturată imediat. În ceea ce privește comportarea personală a d-lui Tătărescu, d-sa a ajuns în fața talerului cu două fețe. Una spune și vă promite dv. și M.S. Regelui și alta e nevoit să facă. Nu se poate pune bază pe sinceritatea afirmațiunilor și obligațiunilor ce și le ia față de dv. și față de M.S. Regele.

În ceea ce privește pe ceilalți domni miniștri, din informațiunile ce le avem putem afirma că în afară de activitatea d-lui ministru Franasovici, nici unul dintre d-lor nu exprimă sinceritate față de dv. Pînă cînd și dl. Inculeț, în care dv. v-ați pus atîta încredere, se comportă într-o situațiune falsă. Deși are posibilitatea ca să vă informeze asupra tuturor uneltirilor și clevețirilor ce se fac pe socoteala dv., n-o face. D-sa rămîne mai departe devotat M.S. Regelui, purtînd în suflet aceeași dorință a majorității membrilor guvernului, de a vă înlătura din viața regelui și a țării.

Cel care întreține însă spiritul actualei comportări a guvernului față de dv. este dușmanul dv. de moarte dl. Titulescu.

Cu toată strădania d-lui Franasovici de a-l înlătura pe acest om din viața politică a țării și a Partidului Liberal, totuși el rămîne tare pe pozi-

Marele voievod de Alba Iulia Mihai, împreună cu mama sa Elena și principesa Olga a Iugoslaviei

general, continuă să fie același abil polițist, foarte necesar Siguranței Generale, totuși din sufletul acestuia n-a pierit încă sentimentul celui are pentru național-țărăniști.

Cultul Patriei, care de la venirea Partidului Liberal la putere își încetase aproape orice activitate de defăimare a dv., prin generalii Dragu, Gearăm, Rădescu, Diaconescu etc., caută în surdina să renască spiritul de dușmănie contra dv. Sintem informați că imediat după sărbători vor întreprinde un turneu în țară, avînd ca scop fațis propaganda patriotică, iar ca scop subsidiar ațîțarea maseilor contra dv.

Uniunea ofițerilor de rezervă. Conduasă de dr. Gomoiu, acel devotat exaltat al principesei mamă Elena, se agită și ea din nou, printr-un sistem surd pînă în prezent. Avem informațiuni precise că la dr. Gomoiu acasă au loc sedințe secrete, la care participă mai rar și dr. Gerota și în mod constant d-nii dr. Bobancu, dr. Paulian, avocat Costăchel Sturza, lt. col. Săgulescu, colonel D. Rădulescu și alții, care discută asupra planului de înlăturare a dv.

Tot în casa d-rului Gomoiu se întocmesc și diferite rapoarte informative relativ la starea de lucruri între dv. și M.S. Regele, care sînt trimise principesei mamă Elena, prin

ția politică, dată fiind preponderența politică externă ce și-a câștigat-o prin concursul Franței, pe care o servește mai mult decât pe țara sa, nu mai ca să se poată menține pe această poziție politică.

M.S. Regele e convins că acest om a devenit un pericol pentru M. Sa, și deși se străduiește ca să diminueze cel puțin din puterea acestui om, totul este zadarnic, fiindcă forța politică din țara românească este prizonieră d-lui Titulescu.

Partidul Poporului, din punct de vedere politic, constituie pentru dv. și pentru M.S. Regele același dușman din trecut. Acest partid încearcă să realizeze criteriile politice preconizate de marelui Averescu printr-o apropiată mișcare violentă, care să ducă la instaurarea unui regim dictatorial. *Partidul Poporului* nu prezintă un pericol prin numărul său de membri, ci prin ideile revoluționare ce le propagă în popor în contra dv. și a M.S. Regelui. Trebuie pășit imediat la o apropiere a marelui Averescu, atât din partea dv., cât și din partea M.S. Regelui, avându-se în vedere faptul principal că acest partid constituie un dușman neîmpăcat al d-lui Tătărescu, pe care îl veți putea întâlni din calea dv. mult mai ușor prin acest partid. Vă facem cunoscut că *Partidul Poporului* dezlănțuie în țară o campanie aparte contra d-lui Titulescu. Toate organizațiile au ordin special de a căuta să depopularizeze pe acest om, devenit aproape idolul poporului. Un guvern mareșal Averescu, după ce s-ar înfăptui o apropiere față de d-sa, ar fi o oportunitate pentru dv. și ar constitui pentru dv. o nouă garanție pentru viitor.

Bineînțeles că trebuie să se aibă în vedere ca, la realizarea acestei apropieri să se păsească la îndepărtarea d-lui Trancu-Iași și a generalului Rădescu, lucru ce n-ar fi greu de înfăptuit din cauza dușmăniei ce există între aceștia doi și dl. Petre Păpăcoștea pe tema inutilității încrederii mareșalului Ave-

rescu.

Partidul Național-Tărănesc continuă și astăzi să fie divizat în aceleași trei grupări distincte, datorită constituționalismului d-lui Maniu, ideilor de stat țărănesc ale d-lui Mihalache, cât și sentimentelor preconizate pentru Co-roană de grupul Vaida.

Vă aducem la cunoștință, Înalta Doamnă, că dintre devotații grupului Vaida nu mai puteți conta decât numai pe d-nii Mirto, Potîrcă și Gusti. În ceea ce-l privește pe dl. Vaida-Voievod, și d-sa, ca și toți fruntașii *Partidului Național-Tărănesc*, e gata oricând să se alăture dușmanilor care vă vor pieirea...

Biroul de informațiuni al partidului, condus de către dl. Armand Călinescu are una dintre cele mai rodnice activități. Nu există departament, instituție de stat sau om politic în jurul căruia să nu se facă cele mai subtile informațiuni. Toate aceste informațiuni, întocmite în rapoarte săptămânale, sînt discutate de către conducerea partidului și în același timp ele sînt comunicate d-lor Titulescu și Maniu.

Relativ la legăturile dintre *Part. Naț.-Tărănesc* și dl. Titulescu, vă facem cunoscut că ele sînt atât de înaintate, încît ne dau dreptul să afirmăm că dușmanul dv. de moarte face parte integrantă din *Partidul Național-Tărănesc*.

Acest partid constituie în adevăr un pivot politic intern al d-lui Titulescu, care face uz de el în toate mașinațiile sale politice în țară. Datorită acestui fapt, *Partidul Național-Tărănesc* devine din zi în zi un pericol pentru dv. și pentru sistemul de conducere al M.S. Regelui.

În ceea ce privește celelalte grupări și partide politice, putem afirma că, deși nu și manifestă o atitudine față de dv. în legătură cu activitatea dv., totuși, în surdina ele sînt contra dv. În special *Partidul Conservator* de sub președinția d-lui Grigore Filipescu s-a raliat completamente tezei susținute de dl. Maniu și vă putem aduce la

cunoștință că această grupare devine din zi în zi tot mai primejdioasă persoanei dv.

L.A.N.C. [Liga apărării național-creștine], prin șeful ei dl. Cuza, continuă să rămână pe vechiul plan.

Blocul cetățenesc, de sub conducerea d-lui profesor Forțu, datorită măsurilor excepționale ce le trăim astăzi și în special energicei măsuri a d-lui colonel Gabriel Marinescu, și-a încetat aproape complet activitatea. Micile excepții ce se fac la reuniunile familiare, în casele membrilor acestei grupări, sînt inofensive.

Faptul principal însă care se produce în zilele de astăzi îl constituie mișcarea surdă însă eficientă din rîndurile Gărzii de fier. Cu toată apropierea ce ați reușit să o realizați pe lângă Corneliu Codreanu, vă aducem la cunoștință că Moța, preotul Dumitrescu și Voien luptă pentru ca să renască în mijlocul Gărzii de fier acel spirit de dușmănie pentru dv. La acest fapt contribuie foarte mult două cauze:

1) Dl. Codreanu, în dorința de a-și refăce Garda de fier, caută un pedestal politic și se pare că e pe punctul de a-l găsi în *Partidul Poporului* sau cel Agrar;

2) Dl. Mihail Stelescu caută recucerirea terenului pierdut și în acest scop sădește în rîndurile gardiștilor ideea că despărțirea sa de Corneliu Codreanu s-a realizat numai datorită mașinațiilor dv., care ați avut tot interesul ca să destrămați această forță naționalistă din țară.

Datorită acestor lucruri studențimea a început să se agite din orice contra dv., spiritele lor clocotesc și ele sînt cultivate de către teoriile dușmanilor dv.: Titulescu, Maniu, Trancu-Iași și alții. În plus, vă aducem la cunoștință că Înalta Prea Sfinția Sa Patriarhul Miron Cristea contribuie la menținerea și cultivarea acestui spirit de dușmănie contra dv.

Asupra problemei Gărzii de fier, vă vom înainta un raport amănunțit". ■

LUDOVIC SPIESS:

la Nove Mesto nad Vahom;

în amintirea ostașilor români

Întors dintr-o scurtă vizită în Republica Slovacă, vizită cu conotații istorice, domnul Ludovic Spiess, ministrul Culturii, a avut amabilitatea să acorde un interviu revistei Magazin istoric.

— În ce scop ați fost în Slovacia?

— La invitația domnului ministru al Culturii al Republicii Slovacă, Ladislav Snopko, am fost în vizită în această țară între 6-8 aprilie 1992. Am participat, în localitatea Nove Mesto nad Vahom... la ceremonia dezvelirii monumentului dedicat soldaților români căzuți în luptele purtate cu 47 ani în urmă (aprilie 1945), pentru eliberarea localității respective. Monumentul este format din șase plăci trapezoidale din gresie, așezate orizontal, în semicerc, iar pe placa centrală este scris „În memoria ostașilor români căzuți în aprilie 1945, în luptele pentru eliberarea orașului nostru”.

În dreapta plăcilor este amplasată statuia unei mame îndurerate. Monumentul a fost ridicat la inițiativa actualului ambasador al Republicii Federative Cehă și Slovacă la București, dl. Milan Resutik. Întregul ansamblu a fost realizat de sculptorul Milan Struharyk. La ceremonia dezvelirii monumentului, amplasat în parcul central al orașului, au participat președintele guvernului Republicii Slovacă, dl. Jan Čarnogurski, precum și ministrul Culturii Republicii Slovacă, dl. Ladislav Snopko, numeroase personalități, între care primarul orașului Nove Mesto nad Vahom.

Din partea țării noastre, pe lângă delegația sosită de la București, în care figura și

doamna Angela Martin, director general al Direcției Dialog Cultural Internațional, au fost de față ambasadorul României, consilierul și consulul general al României la Bratislava.

În aceeași zi, au fost depuse coroane de flori la monumentele ostașilor români din orașele Piešťany, Stara Tura și Trenčanská Teplá, delegația și diplomații români fiind primiți la sedile primărilor din localitățile respective. Partea slovacă a onorat aceste ceremonii cu tot ritualul impus unor asemenea evenimente: gardă militară cu onorul respectiv, fanfară militară. Au fost momente emoționante. La dezvelirea monumentului de la Nove Mesto nad Vahom, au fost rostite

În timpul vizitei, la monumentul ostașilor români din orașul Piešťany

alocuțiuni de către președintele guvernului Republicii Slovacie și de mine. După ceremonie, am avut două runde de convorbiri, alături de președintele, cit și cu ministrul Culturii, în problemele colaborării și posibilităților de schimburi culturale între cele două țări. Cu aceeași ocazie, am făcut și o vizită la atelierul sculptorului Milan Struharyk, căruia i-am adresat o invitație pentru a deschide, într-un viitor apropiat, o expoziție la București. A fost o vizită fructuoasă, cu multiple schimburi de idei, păreri și formule asupra problemelor cu care sînt confruntate ambele țări.

Sîntem convinși că putem pune bazele unor schimburi cultural-artistice, pentru că avem multiple afinități și aceste schimburi sînt întotdeauna benefice.

Am semnat și am lăsat cîteva cuvinte în fiecare „Carte memorială” a primăriilor respective.

— V-ați oprit și la Budapesta. Ce ne puteți spune?

— În drum spre casă, datorită turneului Teatrului Național din Cluj, care a început pe data de 9 aprilie, am ținut să fiu prezent la prima reprezentație care a avut loc la Budapesta și care a debutat cu prezentarea piesei „Lecția” de Eugen Ionescu. Am fost profund impresionat de căldura cu care mesagerii artei românești au fost primiți de publicul maghiar. Am fost onorați, la primul spectacol, de prezența președintelui țării, dl. Gőncz Árpád, precum și a ministrului Culturii, Andrásfalvy Bertalan, însoțit de dl. Fekete, secretar de stat al aceluiași minister. După spectacol, oficialitățile prezente, actorii și directorii celor două colective teatrale, ziariști și alți oameni de cultură au luat parte la un cocktail oferit de partea ungară. Am continuat discuții și comentarii pe marginea

spectacolelor, dezbateri începute în cadrul conferinței de presă care a avut loc în dimineața zilei spectacolului. Am discutat cu omologul meu ungur despre organizarea celor două centre culturale de la Budapesta și București, căutînd de ambele părți ca în cadrul acestui eveniment să fie prezente personalități marcante din partea ambelor țări.

Am vizitat și târgul național de carte, la care au fost invitate edituri din toate colțurile lumii.

Consider că prezența delegației Ministerului Culturii la Budapesta, la spectacolul Teatrului Național din Cluj, ca, de altfel, turneul teatrului în sine, precum și convorbirile avute cu conducerea Ungariei și la Ministerul Culturii și învățămîntului Public, se înscriu ca momente pozitive în cadrul relațiilor româno-ungare.

**A consemnat
Florentina DOLGHIN**

OMUL DE LA SIMILAU

În a doua jumătate a lui septembrie 1991, nu a fost prea frig: + 8°C. În Tirol, la 3.200 m, lîngă o mică băltoacă de apă obținută din topire, au ieșit din gheață un cap și un umăr. La fata locului au venit specialiștii, menționează recent revistele germane *Bunte* și *Stern*. Cadavrul mumificat a fost apreciat ca avînd o vechime de aproximativ 4000 de ani. Chiar de la primele cercetări s-a stabilit că omul conservat de ghețarul Similaun din Otztal era un vînat de 25—30 de ani, înalt de 1,53-1,60 m, puternic, cu barba pînă la piept, cu părul de la subțiori și din zona organelor genitale ras și cu chelie. În viață avea greutatea postcalculată de 43 kg. Corpul mumificat cîntărește 20 kg. Vînatul era blond, avea ochi albaștri și 7 dinți din 32.

Această remarcabilă descoperire oferă importante cunoștințe despre viața de toate zilele a oamenilor epocii bronzului. Cînd a urcat din vale, tirolezul purta ghetă cu șireturi (mărimea 38), făcute din piele de căprioară. Înainte de a merge în regiunea ghețurilor vesnice, a îndesat fin pentru încălzire în „ciorapii” lui din coajă de mesteacăn. Împotriva vîntului și apei, și-a „capitonat”, cu această veche termocaptușeală, chiar haina și pantalonul, făcute amîndouă din piele. Miinile lui, asemănătoare cu ale noastre, care chiar în moarte strîngeau un topor de bronz, erau protejate de mănuși de piele, căptușite în interior cu păr de capră neagră. Pe umărul stîng, purta un arc din lemn de cîreș, avînd înălțimea unui om; pe cel drept, avea o tolbă de piele (lungă de 50 cm), conținînd 14 săgeți cu pene (lungime 75 cm).

La cordon omul ghețarului purta o geantă din lemn de mesteacăn. Conținutul: o amuleță și două pietre de mărimea unui pumn de copil. Vînatul purta și o „aprinzătoare”: o cremene pentru producerea scintilei. Proviile lui erau constituite din carne uscată, lipie din orz sau ovăz și fructe uscate. Pînă acum enigmatice rămîn tatuările de pe trupul mortului: dungi la nivelul rinichilor și o cruce la genunchi.

Pe lîngă toporul de bronz o altă descoperire importantă este un cuțit cu lamă de piatră. Acest cuțit demonstrează că vînatul a trăit în perioada de tranziție dintre epoca pietrei și epoca bronzului. Același lucru este dovedit și de samarul purtat, un schelet de lemn pe care probabil ca el voia să transporte minereuri. În epoca timpurie a bronzului, Tirolul era un mic centru de prelucrare a minereului de cupru și de cositor. Dar cositorul era rar, de aceea era căutat chiar în cele mai depărtate regiuni.

Probabil că „omul de la Similaun”, cum este numit din cauza locului unde a fost găsit, a înghețat într-o astfel de expediție în munți. Trebuie să fi fost o zi de toamnă, căci numai în acest anotimp suflă vîntul Föhn, extrem de uscat. Acesta l-a mumificat înainte de a fi căzut zăpadă.

Trei zile după descoperire, cadavrul, într-un sicriu de lemn agățat de un heliicopter, a fost transportat la Institutul de medicină legală de la Innsbruck. O greșală de neiertat, așa cum se constată acum. Căci, din cauza decongelării, el a trebuit din nou conservat prin aburire cu fenol, la -6°C.

A. SPIEGLER

RECURGerea LA DOCUMENTUL DE ARHIVĂ

Dr. LIVIU ROTMAN,

directorul Centrului de Istorie al Evreilor din România din Universitatea Tel Aviv

În general, începuturile cercetării științifice a istoriei evreilor din România sînt legate de activitatea Societății de istorie „Iuliu Barasch” care, în programul său, enunțat în 1886, își propunea adunarea și publicarea de mărturii privind trecutul acestei populații. Această etapă, pe care as numi-o romantică, este legată de activitatea fraților Schwarzfeld și a lui Brociner, o generație de entuziaști, care îmbina cercetarea istorică cu lupta pentru emanciparea politică. De aici și principalele limite ale acestora, căci militantisul și-a pus pecetea pe scrierile lor.

De altfel, și în continuare, studiarea istoriei populației evreiești din România s-a desfășurat sub impactul diverselor pasiuni, situație în care s-au aflat chiar nume prestigioase ale frontului istoric, ceea ce a dus la o diminuare a caracterului științific al diverselor lucrări. Cei 50 ani de totalitarism au însemnat, în general, ocolirea sistematică a oricărui subiect legat de viața acestei minorități cu istorie seculară pe pămîntul României. Dar în această perioadă au apărut contribuții însemnate în afara României, din care am aminti cărțile lui Cornel Lancu în Franța, despre statutul populației evreiești din România în a doua jumătate a secolului XIX, sau seria de volume de discursuri a cercetătorului Jean Ancel din Ierusalim. Meritorii sînt și cele trei volume de documente *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, apărute începînd din 1986, sub îngrijirea Centrului de istorie a Comunităților Evreiești din Româ-

nia și la care au contribuit cu acribie istorici ca Victor Eskenasy, M. Spielmann sau Lya Benjamin. Puțin, mult prea puțin pentru o problematică deosebit de vastă.

Considerat ani de zile subiect „tabu” de cei ce dirijau, din cenușa clădire a Comitetului Central al fostului P.C.R., destinele istoriografiei românești, trecutul populației evreiești a fost, ca și alte multe subiecte, condamnat la uitare. În același timp, în Israel, în primul rînd, datorită neputinței de a ajunge la documentul de arhivă, cercetările au fost sporadice și au rămas, în ciuda unor laudabile realizări, la nivelul publicisticii.

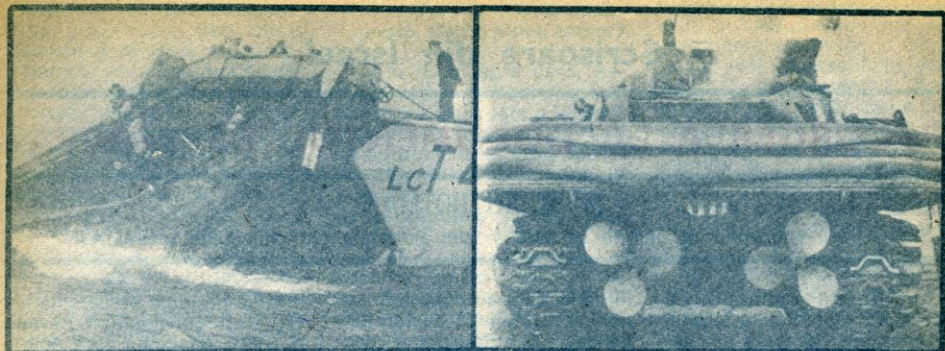
În 1988, la Universitatea Tel Aviv ia ființă în urma unei generoase donații a unui fiu al unui tîrg moldovean — Podul Turcului —, omul de afaceri A. Goldstein-Goren, un Centru pentru studierea istoriei evreilor din România. Acest centru își desfășoară activitatea în cadrul importantului Institut de Cercetare a Diasporei. Pentru prima oară, cercetarea istoriei evreo-române dispune atît de o bază materială, cît și de auspicii academice. Dar adevăratul început de drum al acestui centru a avut loc după victoria Revoluției române din decembrie 1989, cînd s-au creat condiții cercetării sistematice a fondului arhivistice din România.

Telurile centrului tel-avian sînt ambițioase: realizarea unei bibliografii lucrate pe computer, care să cuprîndă tot ce este referință la istoria evreilor din România; întocmirea unei sinteze de 5 volume a acestei istorii, ca și

diverse proiecte de cercetare. Un efort considerabil ce nu poate fi conceput fără colaborarea interacademică. Un început al acesteia a fost organizarea, în decembrie 1991, la Tel Aviv, a unui congres internațional, primul de acest gen. Au participat cercetători din România, Israel, dar și din Europa Occidentală și S.U.A. Înainte de toate, congresul a fost un apel la profesionalism în abordarea acestei istorii. Ceea ce înainte de toate înseamnă recurgerea la documentul de arhivă, abordarea interdisciplinară și, firește, axiomatic, tratarea de pe pozițiile olimpiene ale universitarului, departe de pasiunile agoriei. Dezbaterile au dovedit, înainte de toate, că nu există o ruptură între diversele tipuri de abordare a subiectului, că în știința istoriei nu există *noi* și *voi*, ci numai profesionalism autentic sau amatorism.

Cercetarea unei populații minoritare, inclusiv a celei evreiești — și așa zice, în primul rînd a celei evreiești, care a fost dispersată pe aproape întreg teritoriul României — nu poate fi făcută decît prin surprinderea elementelor de confluență. Confluența care include și momente de confruntare.

Credem că un astfel de tip de cercetare va permite o radiografiere reală a obștei evreiești din România, așa cum a fost ea, dar, în același timp, ea va permite adîncirea unor aspecte proprii ale istoriei României.

6 Iunie 1944. DEBARCAREA

ALAN D. WIENER

S-au scris multe pagini despre ziua de 6 iunie 1944, cînd Aliații au debarcat pe plajele din Vestul Franței (Magazin istoric, nr. 9/1968; 3-5/1984; 7/1991). Dar, așa cum o dovedesc și articolele pe care le veți citi în continuare (preluate, în forme condensate, primul din revista American Heritage, al doilea din publicația franceză Historia), au rămas încă multe aspecte necunoscute. Uneori, ele au fost în mod voit ascunse publicului. Alan D. Wiener, avocat de profesie, s-a ocupat cîteva ani de dezgroparea unui asemenea episod, iar Eddy Florentin, reputat specialist în culisele celui de-al doilea război mondial, ne spulberă și ultimele rămășițe de „factivism” cu care am fost obișnuiți de unele lecturi consacrate marilor conflagrații.

Titlurile și substituirile aparțin redacției noastre.

Primul val

Oamenii despre care este vorba în această poveste s-au aflat în primul val al invaziei din 6 iunie. Ei nu au fost uciși de focul artileriei germane, ci de propria lor armă, un dispozitiv ultrasecret care primise toate aprobările. Generalul englez Frederick Morgan, care a pregătit planurile preliminare de invazie, era atît de încîntat de noua armă, încît a spus: „Am găsit în sfîrșit ceea ce orice armată din lume caută de ani în șir”. Nicholas Straussler, un mecanic-minune din Ungaria, care devenise cetățean britanic, găsisese o soluție pentru a face să plutească tancul Sherman de 32 tone. Un „guler” din pînză de vele — un soi de „burduf” plutitor atașat pe toate laturile tancului — ri-

dica turela deasupra apei, restul tancului rămînînd scufundat. Se adăugau periscoape, circa și două elice în spate care îl propulsau prin apă. Aceste elice gemene au servit de asemenea ca sursă de inspirație pentru numele noii arme miracol: tancul cu conducere dublă (double-drive), cunoscut mai bine ca tancul DD. Numele era destinat să-i înșele pe nemici: nimănui nu-i era permis să-l numească tanc plutitor.

De pe țarm, tancul DD arăta ca o mică barcă din pînză, oferind o țintă redusă pentru focul inamic. Dar odată ce atîngea țărîmul, își cobora gulerul și țîșnea din apă deschizînd focul.

Comandantul suprem, al forțelor expediționare aliate,

generalul Dwight D. Eisenhower (Magazin istoric, nr. 1-6/1974), a mers la prima călătorie de inspecție după sosirea la Londra să vadă noul dispozitiv britanic. Demonstrația s-a făcut pe un lac. Eisenhower a condus personal un astfel de vehicul amfibiu.

Dar noua armă nu a plăcut tuturor. Amiralitatea britanică a argumentat că DD era inapropiat pentru navigație. Generalul-maior american Charles Corlett — poreclit Pete cowboy-ul — l-a avertizat pe Eisenhower și pe comandantul Armatei I-a americane, generalul-locotenent Omar Bradley, despre instabilitatea acestor tancuri. Recomandările lui Corlett au fost ignorate. Generalul Joseph Col-

lins — poreclit Joe Fulgerul —, care urma să conducă atacul pe plaja Utah, a primit 32 tancuri plutitoare. Și el era îngrijorat de noile arme-mine. Când, în timpul unui exercițiu, a văzut tancurile lansate de pe navele de desant, a conchis că „există o marjă prea mică de siguranță”, în cazul unei mări foarte agitate. Drept urmare, a cerut ca tancurile DD să fie lansate la apă cât mai aproape de țărm. Nu s-a ținut seama de cererea lui.

Generalul-maior Leonard Gerow, un vechi prieten al lui Eisenhower, comanda unitățile care urmau să invadeze plaja Omaha, cel mai dur sector al coastei fortificate. Gerow avea puțină experiență de luptă și cele 64 de tancuri DD care îi fuseseră repartizate aveau echipaje insuficient antrenate. Spre deosebire de Collins, Gerow nu a protestat împotriva folosirii noilor arme, deși atunci când el și locțiitorul șefului de stat major pentru planificare, colonelul Benjamin B. Talley, au plecat să le inspecteze, aplicația a fost anulată, cu explicația că și o vreme moderată era prea periculoasă. Talley l-a avertizat pe Gerow că o armă atât de delicată și sensibilă nu va fi de mare folos într-o invazie. Dar atât Eisenhower cât și Bradley erau prea entuziasmați ca să poată fi contraziși. Așa că

Gerow a acceptat tancurile DD fără comentarii.

Alți doi ofițeri au ridicat serioase obiecții. Colonelul William Duncan, comandantul Școlii de instruire DD, și locotenentul Dean Rockwell, ofițerul naval ce avea în subordine flotila de nave de desant tancuri, au întocmit rapoarte oficiale în care au arătat că tancurile nu pot rezista pe o mare foarte agitată și că sînt foarte vulnerabile în caz de vreme rea. Fiecărui membru al echipajului unui tanc i s-a dat o vestă de salvare, un tub conținînd oxigen pentru șapte minute, o mică barcă de salvare din cauciuc similară celor folosite de aviatori și un cuțit uriaș pentru a tăia gulerul de pînă înalt de șapte picioare. În teorie, dacă tancul se scufunda, oamenii din interior aveau șapte minute pentru a ieși în exterior prin pînza umedă, turtită, în apele înghețate ale Canalului Minecii.

Conflict între armată și marină

Soldații repartizați la noua armă au mai puțin de o lună pentru antrenament. Ziua Z a fost programată pentru 5 iunie 1944, dar vremea rea a făcut să fie amînată. Eisenhower a simțit că nu poate să mai întirzie și, cînd meteoro-

logii au prevăzut o scurtă perioadă de calm, s-a hotărît să profite de ocazie. Vremea era totuși atît de proastă, încît nemții anulaseră aplicațiile lor cu trupele de uscat și o alarmă programată. Cerul era senin și permitea zborul avioanelor, dar apa își menținea agitația frenetică provocată de furtuna din ziua precedentă. Atît forțele maritime cît și propriul stat major îl avertizează pe Bradley că vremea periclita tancurile DD, dar el nu a luat nici o măsură. Bradley insistase ca ofițerii din trupele de uscat, și nu cei de marină, să hotărască momentul lansării tancurilor de pe navele de desant. Soarta multor oameni a fost hotărîtă în acea zi de căpitani foarte tineri din forțele de uscat. Ofițerii comandanți ai batalioanelor de tancuri solicitaseră permisiunea de a-și însoți oamenii, astfel încît să poată lua ei hotărârile cruciale în locul unor tineri lipsiți de experiență. Marina i-a refuzat. Plaja Utah era adăpostită de peninsula Cotentin și, spre deosebire de plaja Omaha, deși vremea era nefavorabilă, situația era ceva mai bună. Tînărul locotenent al Companiei B din Batalionul 70 de tancuri, Francis Songer, care luptase în Africa și Sicilia, avea atît de puțină încredere în tancurile DD încît în timpul antrenamentelor ordonase oamenilor

În p. 70: tancul DD lansat la apă (imaginea din stînga) în timpul unui exercițiu (văzut din spate)

Numai că la 6 iunie 1944 foarte puține au reușit să ajungă la țărm, provocînd una dintre tragediile cele mai stupide din timpul celui de al doilea război mondial

săi să întărească toate cusăturile gulerelor de pinză ale tancurilor, cu catgut și ace cumpărate din banii săi. În ziua Z apa era cu mult mai agitată decât înlăturaseră oamenii la antrenamente. Experiența de luptă a lui Songer l-a determinat să refuze lansarea la o distanță prea mare de țarm. Cind navele de desant erau la 4,5 km, ofițerul de marină a început să coboare rampa de lansare a tancurilor DD. Songer a protestat că marea era agitată și că erau încă foarte departe. Cel de la marină a urlat că dacă mergeau mai departe, puteau fi aruncați în aer cu toții. Songer i-a ordonat să înainteze. Cu cât se apropiau, cu atât apa era mai liniștită, dar creștea pericolul de a lovi mine. Și într-adevăr, una dintre nave a lovit o mină și s-a scufundat, trăgând la fund cele patru tancuri.

Batalionul 743, destinat jumătății vestice a plajei Omaha, era condus de căpitanul Ned Elder, de la școala de instruire, care nu mai participase la vreo bătălie pînă atunci. Comandantul flotei de debarcare era locotenentul Rockwell, care trimisese raportul ce avertiza despre posibilele riscuri datorate vremii. Cei doi au văzut că apele care loveau cu putere erau mult mai agitate decât se prevăzuse pentru tancurile DD. În ciuda tuturor presiunilor, Elder și Rockwell au hotărît să nu lanseze tancurile. Astfel, nu numai că au salvat viața propriilor soldați, dar au asigurat tancuri care să lupte pe plaja Omaha mai târziu, în aceeași zi.

În jumătatea estică a plajei Omaha, lucrurile se prezentau diferit. Batalionul 741 era condus de un tip din sud, scund, vinjos, căpitanul James Thornton jr., și de un iancheu înalt, aristocratic, căpitanul Charles Young. Pe măsură ce se apropiau de Omaha, Thornton a discutat situația cu cei de pe nava desant. Era clar că apa era mult mai agitată decât înlăturaseră pînă atunci, vîntul avea în acel moment forța trei — dar oamenii doreau să execute

misiunea. Thornton l-a chemat pe Young prin radio și cei doi au hotărît să continue, asumîndu-și riscul lansării. Ei nu l-au consultat pe ofițerul de marină care comanda flota și a cărui navă de desant fusese despărțită de celelalte de marea agitată. Acesta a aflat de hotărîre cînd a văzut nava desant a lui Young aruncînd deodată ancora și începînd să lanseze tancurile, deși se afla la circa 5 km de țarm. Ordinul de lansare fusese dat tuturor navelor de desant. Cei din marină au putut urmări, disperați, cum unul după altul, tancurile s-au scufundat rapid. 29 tancuri și circa 135 oameni din Batalionul 741 au fost aruncați în apele înghețate ale Canalului Minecii. Datorită unui accident fericit, o navă desant nu a putut să lanseze tancurile și le-a debarcat în siguranță pe țarm. Dar, din cele 29 tancuri care au fost lansate, numai două au reușit să plutească și să atingă sectorul estic al plajei Omaha.

La cîțiva kilometri de obiectiv

Unele dintre tancuri s-au scufundat imediat, nedînd posibilitatea oamenilor din interior să scape din sicriele de oțel. Cum apa s-a revărsat peste gurile de pinză și cusăturile au plesnit, totul s-a întîmplat în fracțiuni de secundă. Cei care stăteau pe punte, pentru a se elibera, aveau de luptat cu perețele de pinză care îi înconjurau. Chiar dacă un soldat reușea să scape de acest prim obstacol, cele 32 tone de metal ce se scufundau creau o aspră pirare care putea să-l tragă la fund.

Bombardamentul aerian aliat nu a nimerit Omaha iar focul de artilerie al marinei a fost prea scurt. Sistemul de apărare german a rămas intact. Cu puține tancuri care să le susțină, trupele au fost nimicite la debarcarea pe mal, sau blocate de focul de artilerie. În unele companii mai mult de 80% dintre cei

ajunși pe plajă nu au putut să deschidă focul. Colonelul George A. Taylor și-a împins soldații cu cuvintele: „Sînt două feluri de oameni care stau pe țarm, cei morți și cei care urmează să moară. Și acum să ieșim dracului de aici!” A fost o victorie costisitoare.

În 1989, primarul din Saint-Laurent-sur-Mer a scris o scrisoare pentru a informa armata Statelor Unite că niște pescari din satul său localizaseră tancuri scufundate în largul plajei Omaha. Primarul s-a întîlnit cu reprezentanții armatei și a explicat că dorea „să înapoieze rămășițele soldaților-eroi familiilor acestora pentru o înmormîntare definitivă și decentă”.

Un singur scufundător al armatei cu aparat de respirat autonom închiriat și fără alt echipament a petrecut mai puțin de două zile căutînd tancurile. Din cauza curentului rapid și a vizibilității reduse, el nu le-a găsit. Pescarii francezi l-au asigurat pe scufundător că ei găsiseră tancurile, dar ofițerul responsabil cu funerariile în cadrul Programului de activități privind problemele comemorative pentru Europa, John G. Rogers, a întrerupt cercetările. Mai târziu, directorul programului din Washington i-a spus să nu mai facă alte eforturi pentru că nu poate debarca fonduri pentru funerarii ca să finanțeze salvarea tancurilor. „Responsabilitatea armatei începe atunci cînd tancurile sînt afară din apă”.

Astfel încît, o duzină de tancuri și oameni care s-au dus la fund cu ele au rămas unde s-au scufundat, la cîțiva kilometri de cimitirul militar al Statelor Unite din Saint-Laurent-sur-Mer. Sînt soldați cărora li s-a cerut să constituie primul val al debarcării aliate pe continentul european. Ei și-au dat viața încercînd să ajungă pe țărîmul Franței, dar se pare că au fost sortii să rămînă pentru totdeauna la cîțiva kilometri de obiectivul lor. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

CELE 33 ZILE ALE CAENULUI

EDDY FLORENTIN

Cum au arătat ulterior toți istoricii și memorialiștii, Aliații au pregătit până în cele mai mici amănunte „Ziua Z”, ziua debarcării în Normandia, din urmă cu 48 de ani: 6 iunie 1944. Totul a fost stabilit riguros, chiar minut cu minut. Potrivit planului, prima așezare importantă curățată de inamic trebuia să fie orașul Caen. Trupele britanice debarcate urmau să ajungă acolo chiar în aceeași „Zi Z”, înainte de căderea nopții. Eliberarea bătrânului oraș normand se estima a avea loc fără prea mari pierderi de vieți omenești în rindurile atacanților și fără mari distrugerii de imobile și suferințe provocate populației civile.

Dar lucrurile au decurs cu totul altfel decât se prevăzuse. În loc de o zi, Aliații au avut nevoie de peste o lună pentru a elibera doar partea de pe malul stîng al riului ce trece prin oraș. Cît despre suferințe și distrugerile...

Un ceai „istoric”

Primul ceai preparat la 6 iunie 1944 de către o unitate britanică pe malul francez al Canalului Minciei este revendicat, în dimineața „Zilei Z”, de către o companie a Batalionului 1 South Lancashire. Ostașii își savurează băutura preferată în parcul castelului din Hermanville, situat la extremitatea estică a celor cinci plaje de debarcare, unde li s-a dat un binemeritat repaus. Cel mai fericit dintre toți este soldatul John Gale. El a făcut parte din primul val debarcat. Înainte de a pune piciorul pe sol, îi spusese cineva fără menajamente că acest prim val de asalt va fi, probabil, în întregime nimicit. În fapt, primul val a scăpat.

Dar celelalte? Savoarea ceaiului „istoric” se va transforma în „gust amar, pe măsură ce vor sosi vești despre soarta altor companii din cadrul aceluiași batalion, aflate în luptă cu fortificațiile din „breșa de la Hermanville”. Trei tunuri, trei mortiere

grele și numeroase cuiburi de mitralieră provoacă acolo mari pagube ambarcațiunilor ce făceau naveta între transportoarele maritime și țărm și seamănă moartea în rîndul unităților pornite la asalt. Comandantul batalionului își găsește moartea. Alți cinci ofițeri sînt, și ei, uciși. Șase ofițeri răniți; în rîndurile trupe — 96 pușcași morți sau răniți.

Batalionul 2 East Yorkshire, debarcat pe aceeași plajă, dar care atacă în direcția estuarului riului Orne, suferă și el pierderi grele: 82 uciși, 141 răniți. Aceste două unități britanice — 1 South Lancashire și 2 East Yorkshire — constituie flancul celor 28 845 militari care — sub drapelul Diviziei 3, intrate în istorie ca „Divizia de asalt” (Assault Division) — încep de la orele 7.25 să pună piciorul pe plajele Colleville și Hermanville, avînd ca obiectiv parcurgerea, în a doua noapți, a celor 11 kilometri care despart aceste plaje de orașul Caen.

Locuitorii Caenului ies pe

stradă către ora două noaptea, trezindu-se de zgomotul surd și îndepărtat al unei canoade. Toți se reped la brutării, pe care le iau cu asalt. Dar în șirurile aliniate la coadă, oamenii surd încrezători: „Debarcarea mult așteptată” — se bucură Joseph Poirier, șeful apărării pasive. Și își exprimă convingerea că „totul se va petrece fără dureri”. Către șase dimineața, cîteva bombe cad lîngă gară, dar „prima parte a zilei se desfășoară în condiții de calm”. Un membru al echipei de intervenție ale apărării pasive ridică din umeri atunci cînd trece un automobil care transmite prin difuzor celor aproximativ 35 000 de locuitori ai Caenului ordinul de a evacua orașul. „De ce să se plece pe șosele, pentru a risca mitralierea? Amintirea exodului din 1940 este încă atît de apropiată... Și apoi un lucru este cert, că eliberarea Caenului va avea loc foarte repede.

Foarte repede? Răspunsul se află pe plaja Hermanville, unde Brigada 8 se dă de cea-

sul morții să debarce 40 de blindate „Duplex Drive”, cărora trebuie să le deschidă drum prin cimpurile de mine pionierii Regimentului 22 dragoni, sprijiniți de artileria marinei regale.

Batalionul 1 South Lancashire intră în Hermanville la orele 9 dimineața. Dar unitățile surorii? Este vorba despre trei batalioane aparținând Brigăzii 185, care au primit misiunea să cucerească orașul Caen. Pe plaja bătută de bateriile mobile intacte ale germanilor de la est de riul Orne și de 450 autotururi, instalate la Plumetot, vântul se pornește cu asemenea forță, încât împinge, valul de maree pînă la zece metri de linia dunelor. Astfel, în loc să dispună de o bandă de nisip de 30 metri lărgime — avută în vedere la întocmirea planurilor de luptă — pentru a se regrupea vehiculele și tehnica debarcate, atacanții nu au decît o panglică de cițiva metri, pe care trebuie să manevreze spre ieșirile de pe plajă. În această situație, coordonatorul șef al mișcării pe plajă, așa-numitul „Beach Master”, nu vede altă soluție decît aceea de a interzice noi debarcări pentru o jumătate de oră. Toate prevederile orare sînt, în consecință, compromise din start. Și — culmea! — o recunoaștere pe care Royal Air Force o efectuează la orele 9.45 repezează, la sud de Caen, 60 blindate, care, pentru moment, nu par gata să se pună în mișcare. Să fie, oare, Divizia 21 Panzer?

21 Panzer este obsesia generalului maior T.G. Rennie, comandantul lui Assault Division. Evaluată la circa 16 000 oameni, 240 blindate, 40 tunuri de asalt, dar în realitate redusă la 127 blindate „Mark IV” și dispunînd de 40 tunuri de asalt, Divizia 21 Panzer a nazistilor se află, după cum au fost informați Aliații, la sud de Caen. Comandantul ei, generalul Edgar Feuchtinger, este prevenit, încă de la 5.30 dimineața, de operațiile de desant ale britanicilor în zona de la est de riul Orne. O oră mai tîrziu, trimite două

batalioane de grenadieri, ca să-i atace pe purtătorii beretelor roșii. În schimb, Feuchtinger nu primește încă așteptata autorizare de a interveni la vest de Orne, acolo unde au debarcat de pe nave alte trupe britanice.

Între timp, generalul maior britanic T.G. Rennie își face singe rău. Ce s-ar întîmpla dacă redutabilele blindate germane ar țîșni la nord de Caen, înainte de sosirea acolo a pușcașilor și blindatelor Diviziei 3 britanice? La rîndul său, generalul K.S. Smith, comandantul Brigăzii 185, își pierde și el răbdarea, în livezile de la Hermanville, căci — deși s-a făcut 11 dimineața — nu a primit încă ordin să treacă la aplicarea planului de luptă.

Și totuși, acest plan este gata. Potrivit lui, soldații unității de infanterie ușoară King's Shropshire, transportați de carele blindate ale Regimentului Staffordshire Yeomanry, vor porni pe șoseaua principală care urcă de la Hermanville la colinele ce adăpostesc orașul Caen. În dreapta, vor avea Batalionul 2 Warwickshire, iar în stînga Batalionul 1 Norfolkshire. Dar nu se întîmplă nimic. Căci, mai întîi, trebuie ca ostașii Batalionului 1 Suffolk să termine neutralizarea a două puternice rețele de fortificații germane implantate la liziera zonei înclinate, care conduce spre Caen și poartă, în planurile aliate, numele de cod „Morris” și „Hillmann”. Totodată, trebuie așteptat ca blindatele lui Staffordshire Yeomanry, înțepenate în blocajele de circulație de pe plajă, să se degajeze. Or, acolo nu există decît o singură ieșire spre șoseaua de coastă și marea urcă necontenit, îngustînd tot mai mult panglica de nisip pe care pot manevra blindatele. Așa încît, resemnați și pragmatici, ca bătrînele cătane, ostașii brigăzii lui Smith folosesc pauza inoportun intervenită în acțiunea lor, pentru a se instala în livezile de lîngă Lion-sur-Mer și a-și încălzi o reconfortantă rație de cacao.

Prețul eliberării

În spatele zidurilor închisorii din Caen, luptătorii din Rezistență închiși de Gestapo, sînt treziți de „un uruit caracteristic urmării unei canonade”. Din celulă în celulă începe să se transmită: „E debarcarea!” Mai tîrziu, cei ce s-au salvat vor povesti: „o imensă speranță ne-a inundat inimile”. Luptătoarea Amélie Lechevalier „aude un murmur, în momentul cînd blidul cu supă îi este strecurat printre gratii: sperați, spune vocea, englezii au debarcat!”

Sînt 110 încarcerăți. 110 oameni care speră, surd, numără minutele, calculează distanța care-i separă de plajă. „Dar, vai, brusc, închisoarea răsună de ordine gurtale. Soldați germani tropăie pe săli, cărînd dosarele arhivei. Se pregătește și o eventuală bătălie. În zidul exterior al închisorii se fac găuri, prin care se strecoară țevi de mitralieră. Un gardian năvălește în celule și ne ordonă să ne îmbrăcăm. Presupunem că vom fi evacuați, dar orele trec și neliniștea sporește”.

Timpu! se scurge greu și pentru locotenent-colonelul englez F.J. Maurice, comandantul lui King's Shropshire, unitate destinată a fi cap de coloană în înaintarea spre Caen. Sătul să tot plece urechea pentru a percepe eventuala apropiere a blindatelor lui Staffordshire Yeomanry, acest ofițer face rost de o bicicletă și pleacă spre plajă, ca să vadă cu ochii săi ce se întîmplă. Observă numeroase baloane antiaeriene înălțate de britanici, dar și îngheșuiala de blindate, înaintînd bară-n bară pe unicul și strîmtul drum ce iese din breșa de la Hermanville, mîrginit pe ambele laturi de cîmpuri de mine intacte. Scribit, locotenent-colonelul întoarce bicicleta și pleacă să discute situația cu generalul de brigadă Smith.

Exasperat de încetineala și aminările prea flegmaticului general Cass, comandantul Brigăzii 8, care, potrivit pla-

nului de luptă, ar fi trebuit să-i deschidă trambulina dealului de la Périers, „pragul” oraşului Caen, dar care nu se mişcă nici cu un centimetru, generalul Smith, comandantul Brigăzii 185, dă ordin să se înceapă înaintarea spre obiectiv... pe jos. Adio blindatelor mult aşteptate! S-a făcut prea târziu! E ceasul amiezii. La fel de târziu este şi pentru nefericii încarcerati, aflaţi la 11 kilometri mai spre sud, în închisoarea din Caen.

urmează o scurtă pauză. Apoi împuşcăturile reîncep, ţin parcă o veşnicie, întrerupte de pauze, pentru a fi iar şi iar reluate”. De fapt, aşa cum avea să se afle apoi, a început masacrarea a 87 luptători din Rezistenţă, adunaţi în două curţi interioare, puşi la zid şi împuşcaţi.

La mai puţin de zece kilometri nord de zidurile înşingeratei închisori, generalul K.S. Smith este din ce în ce mai îngrijorat. Se face ora

paraşutiştii britanici. În această situaţie, blindatele inamice îşi schimbă drumul, în speranţa de a-şi tăia o trecere chiar prin oraş, pentru a se îndrepta apoi spre frontul Diviziei 3 britanice.

Pentru a asigura înaintarea Brigăzii 185, trebuie să fie neutralizate lucrările de fortificaţii care barează drumul. Este vorba, în primul rând, de „Morris”, fort constituit din cazemate situate la ieşirea din satul Colleville şi care, potrivit informaţiilor culese, ar dispune de patru tunuri de 105. Compania „B” din Batalionul 1 Suffolk, căreia i s-a încredinţat misiunea, este intrigată de tăcerea totală ce domneşte în fortificaţie. Comandantul se întreabă dacă nu cumva ocupanţii au luat-o, deja, la sănătoasa. Sau, îşi spune el, poate nu este decît o şiretenie. Deci, trebuie pornit atacul.

Comandantul ordonă, ca primă măsură, aruncarea în aer a centurii exterioare de sîrmă ghimpată, urmînd ca, după aceea, să facă apel la artilerie. Dar abia apucă soldaţii să pună în poziţie de tragere tuburile Bengalore pentru a distruge sîrma ghimpată, că un drapel alb se ridică din cazemată şi artileria inamică ies afară cu mîinile ridicate. Mulţi sînt răniţi, toţi sînt epuizaţi de bombardamentele aeriene din cursul nopţii. Majoritatea sînt polonezi. Este aproape ora unu. Tîrziu!

Şi pentru locuitorii oraşului este tîrziu. Cu urechea lipită de casca aparatului de radio cu galenă (singurele aparate pe care şi le-au pîdut încropi, deoarece, încă din luna martie, autorităţile de ocupaţie le-au confiscat pe celelalte), oamenii continuă să spere, deşi acum încep să se gîndească plini de îngrijorare la preţul pe care îl vor plăti pentru eliberarea lor. Un locuitor va povesti: „Cu 30 minute înainte, un nor de bombardiere apare la orizont, ve-

În p. 73: orice mijloc este bun pentru a scăpa de dezastrul produs de...
...eliberatorii care debarcă pe plajele Normandiei (p. 75)

„Către opt dimineaţa, avea să povestească mai tîrziu unul dintre cei salvaţi, ne-au ajuns la ureche zgomote de paşi grăbiţi şi de uşi trîntite, urmate de împuşcături. Ce să fie? Să fi atacat închisoarea trupele aliate? Sau se încearcă o salvare a noastră de vreun comando din Rezistenţă?

Din păcate, nici una dintre ipoteze nu se adevăreşte. După seria de împuşcături,

12.15 şi aviaţia britanică semnalează alte blindate inamice. Unde? La nord de Caen. Între englezii care mărşăluiesc pe jos şi blindatele germane începe o adevărată cursă de viteză. Nemţii vor să treacă la vest de riul Orne, folosind podurile peste riul şi peste canalul din apropiere. Sînt două poduri intrate în istorie sub numele de „Pegasus Bridges”. Din fericire însă, ele au fost cucerite deja de

nind dinspre mare și îndreptându-se spre oraș. După trecerea norului, cartiere întregi din Caen rămân în flăcări și ruine. Un fum acru, plin de praf, se înalță din zonele lovite. Mari magazine ard. Incendiile sînt atît de numeroase, încît pompierii nu reușesc să le facă față". Iată și alte imagini descrise ulterior de către localnici: „Un om, înnebunit de groază, plin de praf, cu capul albit de praf și l-ar fi băgat în faină, aleargă de colo-colo printre rămășițele de imobile, strigîndu-și nevasta și copiii"... „După trecerea norului, cînd cerul redevine, în sfîrșit, senin, fugim pe o terasă ce domină orașul. De acolo se oferă ochilor un spectacol înrozitor, halucinant: uriașe flăcări galbene și roșii. În cîteva minute, orașul a fost parcă ras de pe suprafața pămîntului. Panorama este infernală!"

Evident, nu populația locală reprezintă obiectivul lui Royal Air Force, deși aviația britanică nu se complică cu sentimentele. Ceea ce îi interesează pe piloți este distrugerea nodului rutier pe care îl constituie cartierele centrale ale Caenului. De acolo se desprind drumuri spre sud, adică drumuri pe care le-ar putea folosi inamicul pentru a trimite întăriri, ca și drumuri ce duc spre Mare, adică drumuri pe care ar putea țîșni temutele unități de blindate germane. ■

**În românește de
Leon SĂRĂTEANU**

Odiseea eliberării Caenului continuă. În nr. 7/1992 veți putea citi cum au fost aruncate asupra orașului 10 000 tone bombe, cum au fost distruse 9 000 imobile și alte 5 000 grav avariate.

AFACEREA HALLIER

(Urmare din p. 61)

avut un antreprenor mai puțin, spre binele nostru".

Al doilea avocat al statului, Barbu Păltineanu, vrînd să dovedească reaua credință a antreprenorului francez, a fost oprit de președintele care l-a întrerupt și a suspendat ședința. Toate afirmațiile lui Păltineanu privitoare la incorectitudinea lui Hallier au fost însă confirmate pe loc de către inginerii-experti prezenți — Balaban și Zahariade. Cel de-al treilea avocat, Boambă, a cerut tribunalului să citeze o serie de martori, pe baza declarațiilor lor vrînd să dovedească un act de înșelăciune comis de Hallier la Banca Generală, de ale cărei urmări fusese salvat de către fostul său avocat Constantin Nacu. Tribunalul n-a admis martorii propuși de Boambă. La rîndul său, Păltineanu a adus dovezi că în Belgia, unde Hallier avusese lucrări de executat, nu era considerat un om cinstit.

După pledoaria în replică a lui Poincaré, tribunalul și-a luat un răgaz de cîteva zile după care a pronunțat sentința: statul român va plăti lui Hallier suma de 6 223 000 lei, eșalonați în trei rate; de asemenea, va achita și suma de 72 000 lei reprezentînd onorariile cuvenite arbitrilor!

O sentință împotriva tuturor evidențelor, dar care nu mai mira pe nimeni. În urma procesului rămînea doar indignarea, deși lucrurile se limpeziseră. Chiar înainte de pronunțarea sentinței, ziarul conservator *Epoca*, reproducîndu-l pe ministrul de externe Ion Lahovari, recunoștea că, într-adevăr, între procesul Hallier și împrumutul obținut de guvern la Paris fusese mai mult decît o simplă legătură...■

DINTRE SUTE DE ENIGME

Credința despre „blestemul faraonilor", ce cade asupra celui ce cutează să pătrundă în mormintele lor, a ajuns pînă la noi. Discuțiile pe această temă au căpatat alte conotații odată cu dezvoltarea egiptologiei moderne. După cum se știe, mulți arheologi care au cercetat piramidele au murit într-adevăr destul de repede de maladii inexplicabile. A făcut vilvă de pildă cazul lordului Carnarvon, cel ce a deschis în noiembrie 1922, împreună cu Howard Carter, cunoscutul mormint al lui Tutankhamon. Carnarvon a decedat la mai puțin de cinci luni după acest moment, aparent de o infecție a singelui, provocată de întepătura în gît a unei insecte misterioase.

Recent, profesorul în medicină Seyid Muhammad Sabet, de la Universitatea din Cairo, a făcut o descoperire neașteptată, care ar putea arunca lumină asupra acestui mister atît de vechi, anunță cotidianul londonez *Times*. Trecînd întîmplător cu un aparat de măsurat radioactivitatea prin Galeria mumiiilor de la Muzeul egiptean din Cairo, el a constatat că aparatul a început să înregistreze creșterea nivelului de radiații. Cercetarea ulterioară a șaptesprezece mumii a relevat că, într-adevăr, ele sînt surse de radioactivitate.

Conform ipotezei profesorului Sabet, s-ar putea ca materia radioactivă să fie conținută în așa-numitul „scarabeu al inimii", o cutiută ce există în fiecare mumie. „Cred că radioactivitatea s-a acumulat în spațiul închis al piramidelor și că, în cursul multor secole, nivelul ei a putut atinge chiar cote foarte periculoase, opinează Sabet. Ceea ce nu au înțeles egiptologii dinaintea noastră. În general, pentru noi, procesul de mumificare prezintă încă multe necunoscute".

În sprijinul ipotezei sale, profesorul Sabet aduce faptul că atunci cînd au încercat să cerceteze mumiiile cu ajutorul razelor Roentgen, cercetătorii nu au reușit: pelicula se comporta exact ca în prezența unei surse intensive de radioactivitate. Deși ipoteza profesorului Sabet a fost primită cu scepticism de cercurile academice — care întodeauna au avut o atitudine ironică față de legenda despre „blestemul faraonilor" —, egiptologul din Cairo insistă în căutările sale. În fond, este vorba despre sănătatea personalului și a vizitatorilor muzeelor și chiar a arheologilor ce scot la iveală noi morminte.

F.D.

ASA VA PLACE ISTORIA?

ITALIA, 1944.

REZERVE DE CURAJ LA SAN VITTORE

INDRO MONTANELLI

Povestea mea începe într-o zi de martie a anului 1944¹, când Excelența Sa generalul Della Rovere, prieten intim al mareșalului Badoglio² și consilier tehnic al generalului Alexander³, a fost adus la închisoarea San Vittore și plasat într-o celulă care se afla în fața celei mele. În perioada respectivă, rezistența italiană se străduia să împiedice deplasarea trupelor de rezervă germane către

frontul de luptă din sud. După cum am aflat, generalul fusese capturat de nemți într-o provincie din nordul țării, în momentul când debarcase dintr-un submarin aliat, pentru a prelua comanda operațiilor de partizani din zonă. M-a impresionat ținuta lui aristocratică. Chiar și Franz, gardianul-șef al închisorii, un neamț extrem de brutal, stătea în poziție de drept în fața lui.

Dintre toate „fabricile” de smuls mărturisiri ale nemților în Italia, San Vittore era cea mai cumplită. Luptătorii din rezistența italiană, care treceau peste interogatoriile „de rutină” erau aduși acolo. Müller și SS-iștii lui, aleși pe sprinceană, folosind mijloace devenite apoi celebre în analele torturilor rafinate, reușeau, de obicei, la San Vittore, să obțină informațiile dorite, chiar de la cei mai îndărătnici combatanți.

¹ Reproducem acest text din volumul II al lucrării *Secrets and Stories of the War*. Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin Istoric*.

² După debarcarea anglo-americană din Sicilia (10 iulie 1943), la 25 iulie 1943 regimul lui Mussolini a fost răsturnat, iar la 13 octombrie Italia a declarat război Germaniei. Pietro Badoglio fusese chemat la conducerea Consiliului de Miniștri, de către regele Victor Emmanuel, în ziua de 25 iulie 1943.

³ Generalul Harold Alexander a contribuit în mod decisiv la cucerirea Tunisiei și Siciliei, în 1943, de către anglo-americani.

„Un singur nume — numele meu“

Eram deja de șase luni în închisoare. Fusesem „interogat“ de mai multe ori. Mă simțeam epuizat și descurajat. Uneori îmi puneam întrebarea cât voi mai putea rezista. Într-o zi, spre marea mea uimire, Ceraso, unul dintre gardienii italieni, a deschis ușa celei mele și mi-a spus că generalul Della Rovere dorește să mă vadă.

Ușa celei generalului era descuiată, ca de obicei. Mai mult, el dispunea de un pat, în vreme ce noi, ceilalți, trebuia să dormim pe scindura goală. Într-o ținută impecabilă, purtând un monoclu la ochiul drept, generalul m-a salutat cu amabilitate.

— Căpitanul Montanelli? Știam că vă aflați aici încă înainte de a debarca. Guvernul Majestății Sale se interesează activ de soarta dumneavoastră. Avem încrederea că vă veți face datoria, datorită cea mai elementară de ofiter, chiar dacă veți cădea în fața unui pluton de execuție german. Dar, vă rog, luați poziția de voie.

Abia atunci mi-am dat seama că stăteam în poziție de drept, cu călciele lipite și palmele întinse pe cusătura pantalonilor.

— Noi, ofițerii, a continuat el, avem o viață cam nesigură, nu-i așa? Un ofițer este, ca să spunem așa, logodit cu zeita morții, *novio de la muerte*, cum spun spaniolii.

S-a oprit, lustruindu-și monoclu cu o batistă albă, și atunci mi-a venit în gând că numele reflectă adesea personalitatea celui care îl poartă. Della Rovere înseamnă „din stejar“. Aveam în față, fără îndoială, un bărbat cioplit din lemn de esență tare.

— Eu am fost condamnat deja, a adăugat el apoi. Dar dumneavoastră?

— Încă nu, Excelență, i-am răspuns, aproape cerindu-mi scuze.

— Veți fi condamnat, a spus el. Germanii sînt duri

cînd vor să scoată mărturisiri, dar au și un anumit cavalerism, îi stimează pe cei care refuză să vorbească. Dumneavoastră nu ați vorbit. Felicitări! Aceasta înseamnă că vi se va face onoarea să fiți împuscat în piept, nu pe la spate. Vă îndemn să tăceți în continuare. Dar dacă veți fi torturat — nu vă pun la îndoială forța morală, dar există o limită a rezistenței fizice —, v-aș recomanda să dați un singur nume: numele meu. Spuneți-le că tot ce-ați făcut a fost executat din ordinul meu... Apropo, care sînt acuzațiile ce vi se aduc?

I-am spus totul, fără rezerve. Excelența Sa m-a ascultat ca un preot la spovedanie, dînd din cap în semn de aprobare.

— Cazul dumneavoastră este la fel de limpede ca și al meu, mi-a spus el cînd am terminat. Amîndoi am fost prinși în misiune, în cursul îndeplinirii unor ordine oficiale. Singura noastră datorie este să murim luptînd pe cîmpul de onoare. Cred că nu este greu să mori frumos.

Cînd Ceraso m-a închis în celulă, l-am implorat să-mi trimită bărbierul în ziua următoare. În noaptea aceea, mi-am împăturit cu grijă pantalonii și le-am făcut dungă pe zăbrelele de la fereastră, înainte de a mă culca pe lavița de lemn. În următoarele zile am văzut mulți deținuți care l-au vizitat pe general în celulă sa. Cînd ieșeau de acolo, mergeau parcă mai drept, nu mai arătau la fel de abătuți.

Ineficiența „fabricii“ de smuls mărturisiri

Zgomotul și dezordinea din sectorul nostru izolat s-au mai redus. Cel din celula 215, care umplea coridoarele cu țipetele lui sfîșietoare după soție și copii, a devenit tăcut și a pășit cu demnitate cînd a fost chemat la interogatoriu. Ceraso mi-a spus că, după ce stăteau de vorbă cu generalul, aproape toți deținuții cereau să fie bărbierii și rugau să li se aducă pieptene și

săpun. Gardienii închisorii au început să se bărbierească în fiecare zi și chiar încercau acum, pe cît puteau, să vorbească italiană literară, în locul jargonului napolitan sau sicilian. Pînă și Müller, cînd a inspectat sectorul, a lăudat mai în silă, îmbunătățirea generală a situației.

Dar cea mai mare realizare era faptul că „fabrica“ de smuls mărturisiri nu mai dădea rezultate. Deținuții se încapăținau să tacă. Marile rezerve de curaj ale lui Della Rovere le insufiau și lor tărie.

Din propria lui experiență de deținut, generalul dădea tuturor sfaturi prețioase.

— Cele mai periculoase ore sînt cele de la începutul după-amiezii, le atrăgea atenția. Atunci cînd n-are nimic de făcut, omul e mai predispus să facă mărturisiri.

Altora le spunea:

— Să nu rămîneți cu privirea ațintită la ziduri. Închideți ochii din timp și atunci zidurile își vor pierde capacitatea de a vă înăbuși voința.

Pe unii îi mustra pentru că își neglijau ținuta:

— Un aspect îngrijit contribuie la ridicarea moralului.

El își dădea seama că respectarea etichetei militare în raporturile cu el le întărea mîndria. Și nu ostenea niciodată să le amintească de datoria pe care o aveau față de Italia.

Unii dintre noi s-au interesat cu prudență de propria reacție a Excelenței Sale la interogatorii. Generalul a ris.

— Am fost interogat de vechiul meu prieten, feldmareșalul Kesselring¹. Am avut o sarcină ușoară, căci Kesselring știa deja tot ce era de știut, cu excepția motivelor pentru care mă aflasem pe un submarin britanic înainte de a fi arestat. „Chiar aveți încredere în englezi?“ m-a întrebat Kesselring. „De ce nu? i-am răspuns. Am avut noi încredere și în germanii!“

Se părea că generalului îi făcea mare plăcere să-și amintească de această întîlnire.

¹ Albert Kesselring comanda, începînd din 1943, grupul de armate „C“ care lupta împotriva Aliaților în Italia.

După un timp, prin închi-soare a început să circule zvonul că generalul era, de fapt, un agent de contraspionaj, un turnător angajat de nemți. Gardienii italieni, deși fuseseră recrutați din drojdia regimului lui Mussolini, s-au înțeles între ei să fie permanent cu ochii pe general; dacă se dovedea că este spion, l-ar fi strîns de gît.

În dimineața următoare, Della Rovere l-a primit pe deținutul de la nr. 203, un maior despre care se bănuia că deține neobișnuit de multe informații și care pînă atunci nu vorbise. Ceraso a rămas la pîndă lîngă ușa celei, alți gardieni italieni se aflau și ei în apropiere.

— Veți avea de îndurat torturi îngrozitoare, au auzit ei glasul generalului. Să nu mărturisiți nimic. Încercați să nu vă gîndiți la nimic, forțați-vă să credeți că nu știți nimic. Pînă și gîndul la secretele pe care le păstrați ar putea să vi le aducă pe buze.

Maiorul a ascultat, alb la față, în timp ce generalul îi rostea cuvintele pe care mi le spusese și mie.

— Dacă sînteți siliți să vorbiți, spuneți-le că tot ce ați făcut a fost din ordinul meu.

În după-amiaza aceea Ceraso i-a adus rușinat Excelenței Sale cîțiva trandafiri, un dar din partea gardienilor italieni. Generalul a primit florile cu bunăvoință, se părea că nici nu-i trecuse prin mînte gîndul că s-ar putea ca cineva să nu aibă încredere în el.

Într-o dimineață, germanii au venit să-i ridice pe colonelii P. și F. Înainte de a fi scoși în curtea închisorii, ofițerilor li s-a îndeplinit o ultimă dorință: să-și ia rămas bun de la general. I-am văzut la ușa celei lui, în poziție de drept. N-am putut auzi ce le-a spus generalul, dar i-am văzut pe ambii ofițeri zîmbind. Apoi le-a strîns mîinile, gest pe care nu-l văzusem să-l fi făcut vreodată. După aceea, ca și cum abia atunci și-ar fi dat seama de prezența germanilor, s-a crispat și i-a salutat reglementar. Ofițerii i-au răspuns la salut, au făcut

În pp. 77, 79: generalul Della Rovere, în interpretarea celebrului actor și regizor italian Vittorio de Sica (scene de film)

stînga-mprejur și au pornit să-și primească moartea.

Eroii de la Fossoli

În după-amiaza aceea am fost supus unui nou interogatoriu. Müller mi-a spus că soarta mea va depinde de rezultatele acestui interogatoriu. Dacă mă încapățînez să tac... Mă uitam la el cu ochii larg deschiși, dar nu mai auzeam nimic, nici măcar nu-l vedeam. Vedeam în schimb chipurile palide, calme ale colonelilor P. și F. și fața zîmbitoare a Excelenței Sale. Mi-a răsunat în mînte glasul lui domol, liniștit: *novio de la muerte...* datorită elementară de ofițer... să mori luptînd pe cîmpul de onoare. După ce am fost chestionat în van timp de două ore, interogatoriul a luat sfîrșit. Nu am fost torturat, dar chiar dacă aș fi

fost, cred că aș fi fost în stare să rezist. La întoarcere l-am rugat pe Ceraso să mă lase să mă opresc în dreptul celei Excelenței Sale.

Generalul a pus deoparte cartea pe care o citea, apoi s-a uitat scrutător la mine, care stăteam în poziție de drept. Înainte ca eu să apuc să spun ceva, mi-a zis:

— Da, exact la asta m-am așteptat din partea dumneavoastră; nu ați fi putut proceda altfel, a adăugat el, rîdîndu-se în picioare. Nu găsesc cuvinte ca să spun tot ce gîndesc, căpitan Montanelli, însă întrucît nu mai este nimeni care să povestească cîndva despre noi, fie ca acest destoinic gardian italian să fie martor la ceea ce avem de spus în aceste ultime zile pe care le mai avem de trăit. Să ia aminte la ceea ce vorbă. Sînt mulțumit, domnule căpitan, sînt, într-

adevăr, pe deplin satisfăcut. Bravo!

În noaptea aceea m-am simțit cu adevărat singur pe lume. Dar țara mea iubită îmi era mai apropiată, mai dragă și mai reală decât oricând înainte. Pe general nu l-am mai revăzut. Abia după eliberare am aflat despre sfârșitul lui. Unul dintre supraviețuitorii de la Fossoli mi-a relatat cum s-au petrecut lucrurile.

Fossoli era un lagăr de exterminare odios, în care se murea extrem de complex și variat. Generalul Della Rovere a fost transportat acolo cu un tren blindat, împreună cu sute de alți deținuți. Pe tot parcursul drumului a stat pe o grămadă de ranite pe care le adunaseră ceilalți, ca să-i facă un culcuș. A refuzat să se ridice atunci când un ofițer al Gestapoului a controlat trenul. Chiar atunci când ofițerul l-a palmuit, tipind la el „Te cunosc, Bertoni, porcule!”, el a rămas impasibil. Pentru ce trebuia el să-i explice acestui zevzec de neam, că numele lui nu era Bertoni, ci Della Rovere, că era general de corp de armată, prieten intim cu Badoglio și consilier tehnic al lui Alexander? Imperturbabil, a luat de jos monoculul și l-a pus iar la ochi. Germanul a plecat injurând.

La Fossoli generalul nu s-a mai bucurat de privilegiile care i se acordaseră la San Vittore. A fost cazat alături de ceilalți, într-o baracă, și tot la fel ca ceilalți a fost pus la muncă. Deținuții căutau să-l scutească de muncile cele mai umilitoare, făcând cu rindul ca să-l înlocuiască. Dar el nu a încercat niciodată să se eschiveze de la sarcinile ce-i reveneau.

În ziua de 22 iunie 1944, în urma ordinelor primite de la Milano, SS-istii s-au oprit asupra a 65 nume din totalul de 400 deținuți de la Fossoli. Pe măsură ce locotenentul Tito citea lista, condamnații trebuiau să facă un pas înainte. Când a strigat numele de Bertoni, nu a ieșit nimeni din rând. „Bertoni!”, a urlat el, cu ochii la Della Rovere. Excelența Sa nu s-a mișcat.

— Bine, bine... Della Rovere, dacă dorești.

Toți și-au ținut răsufăarea, cu ochii la general.

— General Della Rovere, vă rog, a rostit el liniștit, alăturându-se grupului celor care-și așteptau soarta.

Celor 65 li s-au pus cătușe și au fost duși la zid. Toți au fost legați la ochi, cu excepția Excelenței Sale, care a refuzat cu tărie, iar călăii i-au satisfăcut această ultimă dorință. În momentul în care cele patru mitraliere au fost puse în bătaie, Excelența Sa a făcut un pas înainte, păstrând o atitudine mindră și hotărâtă.

— Domnilor ofițeri, a strigat el cu voce fermă. Acum, în fața ultimului sacrificiu, să ne îndreptăm gândurile cu credință către iubita noastră țară.

Tito a strigat „Foc!”, mitralierele au deschis focul. Când a fost depus în sicriu, generalul avea încă monoculul la ochi.

Bertoni, alias Della Rovere

Adevărate poveste a generalului Della Rovere, pe care am aflat-o după moartea lui, este un episod de eroism și prefăcătorie dincolo de închipuire. Căci idolul închisorii de la San Vittore nu era deloc general. Nici Badoglio și nici Alexander nu auziseră vreodată despre el. Și nici numele său nu era Della Rovere¹. Era un anume Bertoni, din Genova, hoț și escroc cu un cazier bogat. Germanii îl arestaseră pentru un delict mărunț, iar în timpul interogatoriului și-au dat seama că el este un actor înnăscut, de mare clasă. Atunci ei au crezut că firea lui lipsită de scrupule și talentul lui actoricesc l-ar putea transforma într-un agent excelent, menit să scoată prin înșelăciune informații de la partizanii încercăți.

Bertoni a acceptat tîrgul. A

spus că va face ceea ce i se cerea în schimbul unui tratament privilegiat în închisoare și al eliberării înainte de termen. Germanii au inventat povestea cu Della Rovere și l-au pregătit pentru interpretarea rolului.

Cînd a fost trimis la San Vittore, Bertoni a cerut și i s-a acordat o scurtă perioadă în care să poată câștiga încrederea celor pe care urma să-i trădeze. Însă Bertoni era mai inteligent decât au crezut ei; el s-a hotărît să nu păcălească pe nimeni altcineva decât pe germani.

Atunci s-a produs acea uimitoare transformare. Jucînd rolul generalului Della Rovere, Bertoni a devenit el însuși Della Rovere. Și și-a propus un obiectiv supraomnesc: să prevină orice fel de mărturisiri la San Vittore și să-i îmbărbăteze pe deținuți, făcîndu-i capabili să-și înfrunte soarta. Prin prezența sa impresionantă, ținuta sa impecabilă, prin curajul și credința sa, el a insuflat demnitate și un sentiment de valoare personală sărmanilor închiși acolo.

Pînă la urmă însă, și-a dat seama că nu mai are mult de trăit. Müller devenise nerăbdător. De ce nu-i soseau mărturisirile făgăduite? Cînd „Della Rovere” mi-a vorbit în acea ultimă zi în celula lui, el știa că jocul luase sfîrșit, că acesta era singurul mod în care lumea dinafară putea afla povestea lui adevărată, singurul mod în care Italia putea ști că el și-a păstrat credința.

La 22 iunie 1945, la prima aniversare a masacrului de la Fossoli, am stat în catedrala din Milano, privindu-l pe cardinalul-arhiepiscop cum sfințește sicriile eroilor de la Fossoli. Cardinalul știa ale cui sînt rămășițele din sicrii care purta numele Della Rovere. El știa, de asemenea, că nimeni nu era mai îndreptățit să poarte titlul de general decât cel care zăcea în sicriu, fostul hoț și puscăriaș Bertoni. ■

¹ Della Rovere este o veche familie nobiliară italiană, datînd din sec. XV.

IUBIRI CELEBRE LAURA ȘI PETRARCA

DOMINIQUE SAINT-ALBAN

În urmă cu peste șase secole, în noaptea de 18 spre 19 iulie 1374, se stingea din viață, în localitatea Arquà, un mare poet italian: Petrarca. Creator al Cantionierului, o suită de 367 poeme, în cea mai mare parte sonete, Petrarca a influențat decisiv — prin opera sa — curentele Renașterii. Dragostea sa pentru Laura de Noves, prototipul iubirii platonice, a străbătut secolele.

Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată și cu titlul și subtilurile redacției noastre, din revista franceză *Historia*.

O moarte așteptată

Sintem în dimineața zilei de 19 mai 1348. Francesco Petrarca se află la Parma. S-a trezit devreme. A coborât în grădină. Sub o boltă de verdeată, citește câteva pagini din *Eneida*. Dintotdeauna Vergiliu a fost poetul său preferat. Este vreme frumoasă.

Francesco ar vrea să se simtă fericit. Dar așteaptă scrisori de la Avignon. Cînd a părăsit acest oraș, în noiembrie trecut, apăruse pericolul unei epidemii de ciumă neagră. În ajunul plecării își luase rămas bun de la femeia pe care o iubea, dar aproape că îi fusese greu să o recunoască. Părea gravă și visătoare, de parcă se temea de un rău. Cînd se îndepărtase, ea îl urmărise mult timp cu privirea, o privire tandră, cum Francesco nu mai văzuse pînă atunci.

Se împlineau în curînd cinci luni de la despărțirea lor. Francesco nu mai primise nici o veste. Ar fi vrut să nu se neliniștească. Papa îi încredințase o misiune foarte delicată, ce îi absorbea toate gândurile.

Noaptea mai ales, cînd era singur, dimineața, cînd cobora în grădină, se lăsa copleșit de neli-

niste. În acea dimineață, un servitor traversează grădina, se apropie și îi întinde o scrisoare. Francesco o ia. Recunoaște scrisul prietenului său Ludovico di Campinia.

Servitorul se îndepărtează. Francesco își pune scrisoarea pe genunchi. Nu are puterea să o deschidă. Știe ce conține. Se gîndește la Laura. Urcă în cameră, se așază la masă, deschide plicul și nu se miră deloc: Laura a murit de ciumă neagră, la 6 aprilie 1348.

Ia o pană. Pe pagina de gardă a *Eneidei* scrie: „Laura, pe care virtuțile sale au făcut-o celebră și pe care am cîntat-o atîta vreme în versurile mele, mi-a apărut pentru prima oară în dimineața celei de-a șasea zile din aprilie. Anul Domnului 1327 în Biserica Santa Chiara din Avignon. Eram atunci în prima tinerete. Și, în aceeași lună aprilie, în aceeași a șasea zi, dar a anului 1348, această lumină s-a stins. Mă aflam atunci, din întîmplare, la Verona, fără să bănuiesc nenorocirea ce mă lovise. Căci tristă veste nu mi-a fost adusă decît în dimineața de 19 mai, la Parma. Acest corp atît de frumos, atît de cast, a fost înmormîntat în aceeași zi după vecernie. Nu mă în-

doiesc că sufletul ei s-a reintors în Ceruri, de unde venise.

Pentru a păstra tristă amintire a unei atît de mari pierderi, încerc un fel de plăcere amestecată cu amarăciune cînd aștern aceste rînduri. Și le scriu de preferință pe această carte, ce îmi revine adesea sub ochi”.

Francesco pune jos pana, lasă să se usuce cerneala, apoi închide *Eneida* și începe să-și aștepte moartea. O va aștepta timp de 26 de ani, pînă în anul 1374, cînd într-o zi de vară va fi găsit în biblioteca sa, cu capul cazut pe un volum din atît de îndrăgitul său Vergiliu.

O dragoste imaginară?

Iată și povestea. O femeia zăriță la liturghie, într-o dimineață de aprilie. O femeie care moare 21 de ani mai tîrziu. Între aceste două date Francesco Petrarca scrie 300 de sonete, ce cîntă frumusețea acelei femei și o fac nemuritoare. Dar noi nu știm nimic despre ea. Numai un prenume, Petrarca însuși în prima dimineață cînd o văzuse nu știa nimic despre ea. O remarcase de

departe în biserică. Fulgerător, se îndrăgostise. Era începutul săptămânii sfinte. Pentru a asista la slujbe, femeile își ascundeau chipul sub un văl negru. Petrarca încercase să străpungă secretul acestui văl. În zadar. Descoperise doar că era blondă, că avea talia fină, mersul ușor, gîtul marmorean, mîini ca de fildeş și că era însoțită de un om cu o figură severă, probabil soțul ei. O căutase zi de zi. Sîrșise prin a o recunoaște într-o seară, lîngă prietenele sale, rîzînd. Aflase că o chema Laura.

De 600 ani s-a încercat — așa cum, a făcut-o și Petrarca — să i se cunoască chipul. S-au emis tot felul de ipoteze. Dar nici una nu este certă. S-a ajuns pînă la a se pretinde că Laura nu a existat. Prietenii lui Petrarca înșiși au sfîrșit prin a crede acest lucru. Giacomo Colonna, fiul cardinalului, care îl iubea pe poet ca pe un frate, îi spusese chiar într-o bună zi: „Este un nume pe care l-ai născocit. Pentru că ești poet. Și ai nevoie de o muză. Dar nu ești văzut niciodată cu ea. Te pîngi, suspini, te vaiți, spui că te face nefericit. Dar dacă îți cer să mi-o arăți, nu răspunzi nimic. Nu, Francesco, asta s-o spui altora, nu mie!”

Dar Laura a existat. A trăit. Fie că era născută la Noves, la Caumont sau la Cabrières, ce contează! Ceea ce contează este că această femeie l-a inspirat pe Petrarca timp de 21 de ani și că opera lui, astfel elaborată, ne mai tulbură încă, după șase secole. Ceea ce contează nu este Laura aceea de toate zilele, ci aceea care a trăit în inima poetului. Și dacă trebuie o opțiune, o fac: accept o Laura născută la Noves în 1307, mărîtă în 1325 cu Ugo de Sade, cu care a avut nouă copii. Accept o Laura credincioasă soțului ei, virtuoasă, mereu înconjurată de alte femei, pentru a se feri de iubire, o Laura care nu se plimbă niciodată singură, refuzînd să lase pe cineva să se apropie de ea, ne-cunoscîndu-și iubitul decît de departe, nevorbindu-i decît cu greu, întorcîndu-se sau ascunzîndu-și chipul cu o mînă, dacă ei își permitea să o privească cu prea multă insistență. 21 ani de dragoste, 21 ani de tăcere.

Ani cu incidente ce azi ne par neînsemnate: o mînușă căzută, pe care Francesco o ridică; ar vrea să o păstreze, dar trebuie să o dea înapoi; o fîntînă la care Laura își udă fața, într-o dimineață însoțită, iar Francesco, ascuns după un copac, îi surprinde gestul; o plimbare cu barca pe Rhône, Laura cîntă pentru prie-

tenele sale și Francesco de pe mal o ascultă cu incîntare...

De asemenea, „călătoriile pe care le face Francesco, multe și lungi, pînă la Paris, în Germania, în Anglia, cu certitudinea că distanța îl va vindeca. Zadarnic.

Azi, această dragoste ne pare ireală. Și totuși...

Sonetele au rămas. Atunci?

Regele Francisc I are inspirație

Petrarca este un exilat încă de la naștere. Tatăl său, notar al Colegiului Priorilor la Florența, era gulf (partizan al papei). Este obligat să se refugieze cu tinăra sa soție, într-o dimineață a anului 1302, la Arezzo. Acolo soția sa, Eletta Canigiani, îl aduce pe lume, la 20 iulie 1304, pe Francesco. Toată viața copilul va suferi de deznădăcinare. Cînd întîlnește dragostea, la 23 de ani, ea nu putea fi decît imposibilă. O dragoste de care totul îl separă, o dragoste îngrădită, ce nu i se va deschide decît dincolo de moarte.

Laura era căsătorită. Avea copii. Petrarca, la rîndul său, avea iubite. Între ei, vorbea doar inima. Legătura lor de inimă era cunoscută în oraș. Cavalerii și poezii nu păstrau în secret numele doamnei lor. Ei voiau ca întreaga lume să o cunoască. La Avignon toată lumea știa că Petrarca o iubea pe Laura. În primul rînd soțul ei. Care nu se amăra din cauza asta. Niciodată n-ar fi deschis ușa casei sale unui tînăr italian, chipeș, bine făcut. Pentru că era gelos. Dar era flatat că un poet cînta în public frumusețea soției sale. Sonetele lui Petrarca se citeau pretutindeni. Poetul era adulat. Și, odată cu el, Laura. Au început pelerinaje la Avignon pentru a fi cunoscută muza inspiratoare a poeziilor. „Turistii” erau adesea decepționați. Se așteptau la mai multă strălucire. Laura îmbătrînea. Nu se jenau să i-o spună lui Petrarca. El refuza să o admită:

„Ce contează anii? Iubesc și voi iubi mereu. Dacă odată cu trecerea timpului arcul are mai puțină forță, el reușește întotdeauna să rănească inima”. Francesco îmbătrînea mai repede decît Laura. La 40 ani avea părul alb. Prietenii îi spuneau că era fermecat. O pasiune atît de îndelungată, ce producea ravagii atît de mari, trebuia să fie efectul vreunei vrăji. Ei nu știau că dragostea, atunci cînd atinge ființe de excepție, le conduce deopotrivă spre moarte și spre nemurie.

Să revenim la Laura cea care moare. Este 3 aprilie 1348. Ea descoperă primele simptome ale ciumei negre, faimoasa ciumă descrisă de Boccaccio în *Decameroul*. Știe că nu mai are decît trei zile de trăit. Își dictează testamentul. Aduce un preot și primește ultima împărtășanie. Se stinge încet, ca o lampă. Ca o persoană obosită, ce își găsește odihna.

Francesco va continua să o cînte în sonetele sale încă 26 ani, pînă în ultima zi de viață. Cele două suflete vor fi unite definitiv în iulie 1374, luna morții lui Francesco, luna cînd împlinea 70 de ani.

Mormîntul Laurei este descoperit două secole mai tîrziu, în 1533, în biserica Cordelierilor din Avignon. Îl deschid. Se găsește acolo un pergament, pe care se află scris un sonet dedicat frumuseții Laurei. Apartine oare lui Petrarca? Se discută pînă astăzi. Descoperirea mormîntului face senzație în toată Europa. Regele Francisc I, în drum spre Marsilia, se oprește la Avignon să îl vadă. Emoția sa este atît de mare, încît îi vine inspirație poetică. Scrie două catrene pe care le închide într-o cutie de plumb de lîngă misteriosul pergament. Se spune că i le-a suflat Clément Marot. Ce contează? O femeie frumoasă și virtuoasă ca Laura de Noves își va păstra misterul pentru totdeauna. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

CRONOGRAM

CETITORULE, ÎN CE AN A FOST MAZILIT ȘI ÎNCHIS LA CONSTANTINOPOL BRÎNCOVEANU?

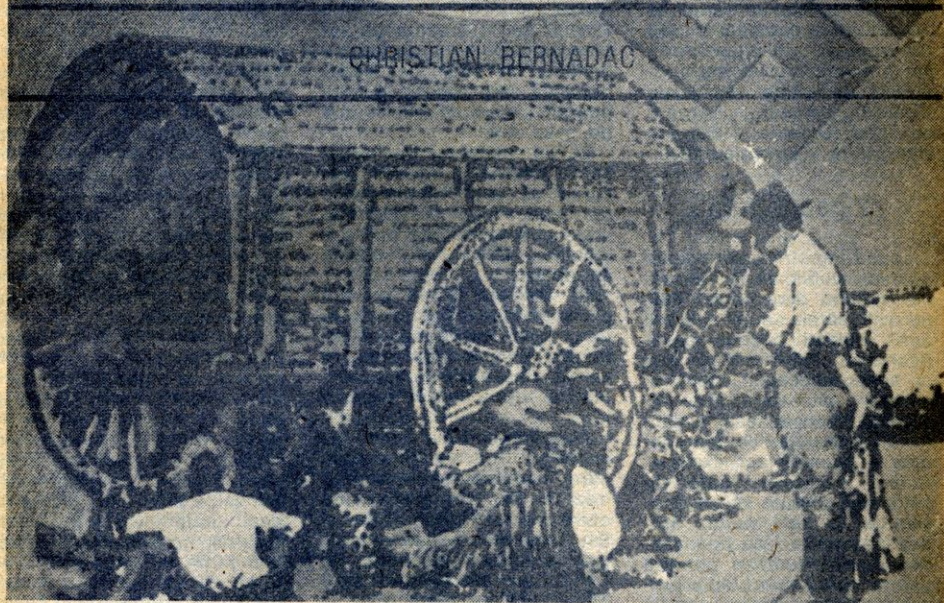
Pentru a putea răspunde la întrebare, adunați valorile literelor ce corespund cifrelor romane.

Gheorghe BRAȘOVEANU

HITLER ȘI HOLOCAUSTUL

ȚIGANILOR

CHRISTIAN BERNADAC

● A fi contra = a fi cu legea ● La Dachau 500 țigani ● Pină la al optulea străbunic ● 19 000 dosare ● Dr. Ritter și organizația sa

Dacă Germania nazistă a tratat în mod radical problema țiganilor, fără să provoace nici cel mai mic protest, atât pe teritoriul ei cât și în Europa ocupată, e foarte greu de înțeles tăcerea națiunilor libere¹. Cunoaștem uriașa mișcare de protest care s-a născut în lumea întreagă împotriva exterminării evreilor. S-au constituit adevărate rețele de ajutor, însărcinate să înlesnească clandestinitatea; cel puțin două state, care totuși nu mai erau suverane, au refuzat să-și predea „evreii lor”.

În desfășurarea acțiunii de

persecuție a țiganilor, pină la realizarea ei, nu există nimic comparabil sau asemănător. Doar câteva revolte regionale, care au încetat foarte repede, și tentative izolate de „prietenie” manifestate în rîndul preoților, al personalului sanitar aflat în contact cu țiganii în centrele de regroupare.

Pentru țiganii care, azi se întreabă, în lumea întreagă, asupra motivelor acestei indiferențe, ea e evidentă. Evreii, de secole, chiar combătuți și disprețuiți, erau integrați în viața orașelor și a națiunilor. Țiganii, în marea lor majoritate, au respins orice modificare, mai mult încă, orice alterare a originii lor etnice. Desigur, orice european cunoștea personal una sau mai multe familii evreiești. Cine

ar putea spune azi că cunoaște un țigan sau măcar numele unui țigan? Dar această explicație nu e de ajuns. Prejudicata, întreținută de neîncetate represii „oficiale” a dus la acest îngrijorător paradox; a fi împotriva țiganilor însemna a ține cu legea.

Terenul propice al „soluției finale” era deschis cînd naștii au pus mîna pe putere, în 1933. Toate chinurile imaginabile — cu excepția camerelor de gazare — fuseseră prevăzute, descrise, aplicate de alte guverne: deportarea masivă în Louisiana (Franța, 1802), luarea copiilor țigani de la părinții lor (Germania, 1830), expulzări înarmate (Anglia, 1912), interzicerea limbii sau a veșmintelor țigă-

¹ Continuăm publicarea altor fragmente din lucrarea istoricului Christian Bernadac *L'Holocauste* publică. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

nești (în mai multe regiuni din Franța, Spania, Portugalia), interdicerea căsătoriei între țigani, nomadismul, robia automat aplicată (România), destrămarea căsătoriilor între țigani și nețigani (Ungaria), confiscarea bunurilor, interzicerea de a avea un cal, o ruhotă, de a exercita anumite meserii, de a cumpăra o casă (Portugalia), obligația de a prezenta un carnet antropometric la orice rechiziție (Franța), proiectul marcării cu fierul (Ungaria, 1909) sau sterilizarea (Norvegia, 1930).

Zigeunertum

Legea împotriva pericolului țiganilor, publicată în Germania în luna decembrie 1939, potrivit căreia doar „țigani puri” puteau poseda pașapoarte cu coperte cafenii (cei cu sînge amestecat, albastru, nomazii sau vagabonzii — copertă cenușie) este un act rasial. Instrucțiunile de aplicare a acestei legi explică: scopul măsurilor luate de către stat trebuie să fie deosebirile, o dată pentru totdeauna, dintre rasa țigănească (*Zigeunertum*) și poporul german (*Volkstum*), apoi prevenirea încrucișărilor rasiale și în sfîrșit reglementarea modului de viață al țiganilor puri, din punct de vedere rasial, și al țiganilor metiși.

Aceste ordonanțe nu vor servi doar ca referințe tuturor autorităților polițienești germane, ci și serviciilor de ordine din teritoriile ocupate.

1. Experiența dobîndită în lupta împotriva pericolului țiganilor și cunoașterea rezultată în urma cercetărilor în domeniul biologiei rasiale au dovedit că problema țiganilor trebuie tratată ca o problema rasială.

2. În acest scop, e necesar să se stabilească afinitățile rasiale ale oricărui țigan trăind în Germania și de asemenea a oricărui vagabond care duce o viață în genul țiganilor.

3. Ordon deci ca toți țiganii, sedentari sau nu, ca și toți vagabonzii care trăiesc în felul țiganilor să fie înregis-

trați de către Oficiul central pentru lupta împotriva pericolului țigan.

4. Autoritățile polițienești vor semnaliza toate persoanele care prin înfățișarea lor sau aparența lor, prin costumele sau obiceiurile lor trebuie considerate țigani sau țigani metiși.

11. 1. Se va efectua un recensămînt oficial al tuturor țiganilor, metișilor sau vagabonzilor care trăiesc în felul țiganilor care au depășit vîrsta de șase ani.

2. Naționalitatea va trebui să fie trecută în fișier. În cazurile că nici naționalitatea germană, nici o altă naționalitate străină nu vor putea fi stabilite, indivizii vor fi clasati ca apatrizi.

III. Decizia finală privind clasarea unui individ ca țigan, țigan metis sau vagabond trăind în felul țiganilor va fi luată de către poliția criminală, după avizul experților.

Acești experți se vor aduna împreună cu doi țiganologi care, înscriindu-se în partidul nazist, au pierdut orice obiectivitate: Robert Ritter și Eva Justin, pe care țiganii ce-i studiasse, începînd din 1933, au poreclit-o Loli Tshai, fata cu părul roșu, în limba romilor (socotiți un fel de aristocrați ai țiganilor — n.n.).

Sinti și Lalleri

Problema fundamentală a studiilor și rapoartelor acestor experți — și aici ajungem la fondul „gîndirii” naziste — era de a dovedi că în pofida originii lor ariene, țiganii de rasă pură și-au pierdut puritatea lor rasială originară. Ritter și Justin nu fac altceva decît să reia raționamentul profesorului Gunther, dezvoltat în *Antropologia Europei*, considerată ca Biblia antropologiei naziste.

„Țiganii au păstrat desigur cîteva elemente ale vieții lor nordice, dar ei descind din straturile cele mai de jos ale populației din această regiune. În cursul migrațiilor lor, ei au absorbit sîngele po-

oarelor înconjurătoare și au devenit astfel un amestec rasial de orientali și afro-asiatici cu adaosuri de sînge indian, oriental mijlociu și european. Viața lor nomadă e rezultatul acestui amestec. Țiganii apar în mod general străini Europei”.

Doar două grupuri „pure” trebuiau să fie menținute: Sinti și Lalleri. Această explicație are trei motive: ei și-au păstrat puritatea lor rasială, respingînd orice amalgam, orice compromis în cursul vieții lor nomade și îndeosebi căsătoriile mixte; ei s-au fixat de multă vreme pe teritoriul german și pot fi considerați ca „germanizați”; în sfîrșit, studiile antropometrice și medicale dovedesc că ei sînt „cei mai apropiați” de rasa ariană nordică.

Cei din grupul Sinti¹, veniți încă din secolul XV, puteau fi socotiți ca autohtoni în Germania. În 1939 erau 13 000 și mulți dintre ei erau muzicanți. Numele lor provine probabil de la provincia Sind, din India. Cei din grupul Lalleri sau Lalleri-Sinti (adică țigani „muți”), vorbind un alt dialect), constituiau un grup mai puțin numeros, 1 017 în 1942. Ei se bucurau de un tratament preferențial, deoarece se credea că ei reprezentau o ramură a Sintilor „germani”, de fapt, ei reprezentau, din punct de vedere lingvistic, un subgrup al romilor.

Himmeler a mers pînă într-acolo încît a organizat preparativele necesare organizării celor două grupuri. Nouă reprezentanți au fost desemnați la I.S.X de către Oficiul securității centrale, opt pentru Sinti și unul pentru Lalleri. Cei opt Sinti urmau să colaboreze cu serviciile poliției locale, în timp ce

¹ Una dintre ramurile grupului de țigani Gond, cunoscut în Nepal și Birmania. După unele legende, ei au emigrat spre vest, depășind granițele Indiei. Membrii ei îmblînzeau caii, înainte de a se îndrepta spre Chal-dea, unde au predat yoga, salturile periculoase, trecerea prin foc și multe alte exerciții, care figurează și azi în programul multor circuri. Ei au fost primiți cu simpatie, căci cizelau cu multă pricepere plumbul și aurul (n. tr.).

purtătorul de cuvânt al Lallerilor răspundea doar în fața poliției din Berlin. Autorizați să se deplaseze în mod liber, ei aveau sarcina de a stabili listele celor care urmau a fi salvați.

Să nu se aștepte la nici o milă

Goebbels, Bormann și Rosenberg, autorul *Mitului secolului XX*, care se socotea paznicul gândirii național-socialiste, șocați de această „deviere”, încearcă în zadar să-l facă pe Himmler să revină asupra deciziei sale, alertându-l pe Hitler. La 3 decembrie, Bormann scria comandantului SS-ului:

— „În urma unei discuții cu expertul meu Nebe, am fost informat că tratamentul celor care sînt numiți „țigani puri” va constitui obiectul unei noi reglementări. Ei își păstrează limba și obiceiurile lor tradiționale și vor fi autorizați să umble nomazi în mod liber. Într-unele cazuri, își vor efectua serviciul militar în unități speciale ale armatei. Toate acestea, deoarece n-au avut un comportament asocial și

pentru că au salvat obiceiuri germane, care trebuie studiate în religia lor. Sînt de părere că concluziile expertului dv. sînt exagerate. Un astfel de tratament special va căpăta sensul unei devieri fundamentale față de măsurile simultane pentru lupta împotriva pericolului țiganilor, și nu vor fi deloc înțelese de populație, nici de conducătorii subalterni ai partidului. Și, de asemenea, Führerul nu va fi de acord să se acorde unei părți a țiganilor o parte din vechile lor libertăți. N-am cunoscut pînă acum aceste fapte, și ele îmi apar foarte improbabile. Aș dori să am informații asupra acestei probleme”.

Răspunsul lui Himmler adresat lui Bormann nu figurează în arhivele Reichsführerului S.S. E cert că el a fost făcut oral, personal și că Himmler s-a dovedit destul de convingător spre a readuce argumentele opoziționarilor săi. Trebuie notat că mai multe sute de Sinti și Lalleri figurează în registrele matricole ale lagărelor de concentrare. În 1943 și 1944, Himmler avea alte preocupări decît protecția „țiganilor puri” și funcționarii Gestapoului sau ai poliției nu se descurcau deloc ușor în clasificările stabilite de Ritter:
Z = țigan pur (Zigeuner)

ZM +, ZM(+) = mai mult de jumătate țigan

ZM = semitigan (Zigeunermischling)

ZM1 primul rang = jumătate țigan, jumătate german

ZM2 al doilea rang = jumătate ZM1, jumătate german

ZM —, ZM (—) = mai mult de jumătate german

NZ = nu este țigan (Nicht-Zigeuner).

Oricum, 5 000-6 000 de țigani din Germania și din Austria au scăpat de exterminare, în virtutea legii „protecției monumentelor istorice” (sic!). Această ciudățenie juridico-administrativă subînțelegea, de asemenea, că Sinti și Lalleri scăpau de rigorile legilor rasiale, dar erau amenințați cu sterilizarea, căci „un monument istoric este unic și nu se poate concepe că poate fi multiplicat”. Decizia sterilizării a fost luată mult înaintea conferinței de la Wansee, care, în 1942, dădea mîna liberă lui Eichmann să reglementeze soluția finală a problemei evreiești și țigănești.

Confrații poliției criminale din Copenhaga nu au fost deloc mirați oînd responsabilitatea din 1935 al poliției germane. Boder, le-a declarat: „Gitanii, care constituie un element străin, nu vor deveni niciodată membri pe de-a-ntregul ai populației autohtone. Oricine, ca gitan, tulbură ordinea publică și în-

Munca de ocnă la care erau supuși deținuții în lagăre nu făcea distincție între femei și bărbați

calcă legile nu trebuie să se aștepte la nici o milă. Soluția acestei probleme trebuie căutată în posibilitatea acordată tuturor gitanilor și semigitanilor care vor să se asimileze și dovedesc că vor s-o face. Toți ceilalți trebuie urmăriți cu o necruțătoare severitate și închiși sau expulzați. Ar fi poate bine să ne gândim să includem pe acești gitani în categoria persoanelor supuse legii sterilizării".

În anul următor, 1936, peste 500 de țigani au fost expediați la Dachau, spre a fi reeducați și poate sterilizați. În 1938, Gauleiterul Stiriei, Portschy, scria ministrului Justiției Reichului: „Din motive de sănătate publică și, în special, pentru că țiganii au o ereditate notoriu împovărată, că sînt criminali inveterați, constituind paraziți în sinul poporului nostru și nu vor putea decît să producă pagube imense, punînd în mare pericol puritatea singelui țărănimii germane, felului său de viață și legislației sale, trebuie în primul rînd să veghem de a-i împiedica să se reproducă și să-i supunem obligații muncii obligatorii în lagăre de muncă, fără să-i împiedicăm de a alege emigrația voluntară în străinătate.

Nu e posibil să atingem acest scop complet, dacă vrem să considerăm sau să aplicăm doar legile actualmente în vigoare. Dacă le interpretăm în mod conștiințios, în sensul strict al termenului, nu vom ajunge decît să luăm jumătăți de măsură în ce privește problema țiganilor. Sau legile vor fi interpretate într-un sens atît de larg, încît va trebui să hotărîm *a priori*, să intrăm în contradicție cu termenii lor, sau se va stabili o lege de excepție, soluție care ni se pare din punct de vedere politic inoportună.

Argumentele în favoarea unei sterilizări a țiganilor pot fi, într-adevăr, *a priori* dezvoltate în mod tacit, încît să se poată ajunge, doar prin legea asupra profilaxiei împotriva progenerării purtătoare de boli ereditare, la o luptă eficace

împotriva creșterii poluării țigane. Ar trebui să ne servim cu mult curaj și fără reticențe de această lege. Cel puțin presa străină nu va putea avea pretextul să protesteze sus și tare, doar pentru acest simplu motiv, că se poate totdeauna susține, cu drept cuvînt, că această lege asupra profilaxiei împotriva progenerării purtătoare de boli ereditare e de asemenea valabilă pentru cetățenii Reichului german. De asemenea, principiul țărilor democratice, potrivit căruia toți trebuie să fie egali în fața legii, este pe deplin respectat.

În conformitate cu principiul că într-un stat cu moravuri superioare, și îndeosebi în cel de-al treilea Reich, nu poate trăi decît acela care muncește și care produce, țiganii ar trebui supuși unei munci obligatorii constante, corespunderii naturii lor".

Dr. Ritter și dosarele lui genealogice

Originea cercetărilor germane consacrate țiganilor datează din 1899, cînd Alfred Dillman, un funcționar, a întemeiat la München un Serviciu de informație al țiganilor, care a fost denumit apoi „Oficiul central pentru lupta împotriva pericolului țigan". Naziștii au început să se intereseze de țigani ca rasă chiar în anul cînd au preluat puterea. Doctorul Sigmund Wolf, specialist în problema țigănească, primea în mod constant liste lungi de persoane, cărora era rugat să le stabilească genealogia, ajungînd pînă la al optulea lor străbunic. Aceste cereri porneau de la Serviciul de informație al partidului sau direct de la oficiul central din München.

Doctorul Achim Gercke, expert în genealogie, funcționînd în cadrul Ministerului de Interne, i-a solicitat doctorului Wolf să-i vîndă toți arborii genealogici ai țiganilor și să lucreze cu el. Doctorul Wolf a refuzat. Aproape în aceeași epocă, doctorul Gercke a în-

temeiat la Berlin Centrul național pentru cercetarea genealogică, continuînd să trimită cereri de informații doctorului Wolf. În sfîrșit, în 1936, centrul Gestapoului din Magdeburg a ajuns să opereze o descendere în casa deținută de doctorul Wolf în acest oraș, ridicînd toată documentația sa. Doctorul Wolf va afla mai tîrziu că documentația sa era folosită de un anume doctor Ritter și a fost înștiințat că va fi trimis într-un lagăr de concentrare dacă nu va pune capăt protestelor lui privind această problemă.

Organizația principală a nazismului pentru studii țiganilor a fost fondată în 1936 de doctorul Robert Ritter, pentru un an acest organ căpătînd numele de Unitatea de cercetare asupra igienei rasiale și biologia populației, de pe lîngă Ministerul Igieniei din Berlin — Dahlem.

Cînd Ritter și-a început activitatea, Organizația, care exista deja la München, dispunea de 19 000 dosare ale țiganilor. El proiectase să fie interogați toți țiganii trăind în Germania, astfel încît să poată stabili lista altor membri ai familiilor lor și să întocmească în modul acesta tablouri genealogice complete.

Anchetele genealogice sistematice n-au început decît în decembrie 1938, după promulgarea decretului pentru lupta împotriva pericolului țiganilor. În februarie 1941, Ritter clasase 20 000 persoane ca țigani puri sau mețiși. În primăvara anului 1941, existau 30 000 de dosare, ceea ce corespunde aproape cu totalitatea populației țigănești din Marele Reich. ■

Traducere de
Paul B. MARIAN

În nr. 7/1992, un nou episod: ● Crematoriile ● Sterilizare cu... consimțămînt ● Cea mai îngrozitoare operație de la Auschwitz ● Disecția gemenilor

DUELURI CU... FUSTE

Dreptul la duel pare un privilegiu eminent masculin. Dar, de-a lungul istoriei, și l-au arogat și femeile. Cu grație și chiar cu un plus de patimă față de inamicii lor numărul 1, bărbații, afirmă revista franceză *Historia*.

În *Memoriile* sale, ducele de Richelieu (1696-1788), strănepot al cardinalului, cunoscut pentru aventurile sale galante, relatează povestea unui duel între marchiza de Nesle și contesa de Polignac, care își disputau favorurile ducelui: „În zağar o părăsisem pe doamna de Polignac. Ea era îndrăgostită nebunește de mine. Infidelitățile mele nu o răneau defel. Ni-

mai ironiile o afectau, când se întorcea periodic la mine, cel ce fugeam de ea din 1715, pentru că atunci o iubisem, pe când aveam numai 19 ani. Geloasă pe toate femeile ce o urmaseră — în număr mare de altfel și nu una după alta, ci în același timp — ea s-a agățat într-o bună zi de doamna de Nesle, pe care a chemat-o în Bois de Boulogne, pentru a afla căreia dintre ele i-aș rămâne eu, dacă n-ar fi fost ucise amândouă”.

Marchiza de Nesle nu a așteptat de două ori „convocarea”. Ea a propus revolverul, armă de altfel familiară contesei. Doamna de Polignac a rănit-o la piept pe marchiză, duelul lor făcând mare vîlvă în epocă.

Dincolo de „calibrul” celor două protagoniste, duelul între femei rămîne un fapt excepțional, pentru că la originile acestui fel de luptă femeile fuseseră excluse. În Franța sexul slab trebuia reprezentat prin intermediari. În cazul cînd erau învinși, acestora li se tăia pumnul, pentru ca nimeni altcineva să nu mai apeleze la serviciile unui neîndemînic.

În Scandinavia, dimpotrivă, nu exista dreptul de a te bate prin intermediari. O femeie chemată la luptă de un bărbat trebuia să lupte personal. În schimb, se acordau avantaje sexului slab, pentru a echilibra șansele. Bărbatul, înarmat cu un ciomag, se așeza într-o groapă, rămînînd afară doar de la centură în

În imagine: duel feminin lângă Fontainebleau, în 1900 (pentru fotograf).

sus. Femeia, liberă în mișcări, îl domina în felul acesta: se putea învîrți în jurul lui și îl putea lovi cu un soi de praștie, avînd o piatră în vîrf. Dacă bărbatul, încercînd să o nimerească, lăsa ciomagul să atingă de trei ori pămîntul, fără să-și lovească adversara, el era declarat învins. Începînd din sec. XIV, această „probă de dragoste” este interzisă în Franța. Apoi treptat devine desuetă.

Totuși, duelurile persistă, cu diferite mobiluri: spălau injurii, răz bunau onoarea jiginită sau rezolvau alte diferențe personale. Pentru Philippe Rémi Beaumanoir, juriscult din evul mediu (cca 1250-1296), autor al unei lucrări de drept cutumiar, ce oferă un bun tablou al instituțiilor societății feudale, „o femeie nu se poate bate”. Dar epoca se schimbă, moravurile evoluează. Duelul „întră pe mîinile femeilor”.

O celebră duelistă a sec. XVII a fost actrița La Maupin. Ea a luat lecții de scrimă de la al doilea ei soț, un ofițer de jandarmi, pe nume Sé-sane. Moravurile ușoare și purtarea bizară i-au atras ridiculizarea de către un camarad de teatru, Dumesnil. Ceea ce La Maupin nu a putut ierta. Într-o seară și-a așteptat colegul într-o piață și, arătîndu-i virful spadei, i-a strigat să-și scoată sabia din teacă. Dumesnil, deloc în dispoziție belicoasă, a trecut mai departe, fără să o ia în seamă. La Maupin i-a luat atunci cu forța bietului actor ceasul și tabachera. Iar a doua zi, cînd Dumesnil s-a plîns la Operă că a fost atacat de o bandă de hoți, La Maupin l-a demascat, returnîndu-i cu dispreț cele două obiecte.

Într-o altă seară, cînd trei cavaleri ce însoțeau la un bal o tină (pe care o plăcuse în mod deosebit La Maupin) au încercat să o apere pe

aceasta de „insistențele” actriței. La Maupin i-a ucis în duel pe toți trei, întorcîndu-se surizătoare în sala de bal. Dar abia societatea permisivă și libertină a Regenței (1715-1723) a încurajat într-adevăr curtezanele să iasă la luptă „în teren”. La Maupin a fost un caz izolat.

La începutul veacului XIX a făcut vîlvă o luptă acerbă, desfășurată în împrejurimile Strabourgului, între o franțuzoaică și o nemțoaică. Amîndouă iubeau un tînăr pictor. Rivalele s-au întîlnit pe teren cu martori de același sex, satisfacîndu-și geloziile cu... pistolul. Nemțoaica a cerut cu obstinație să schimbe focurile de armă de la o foarte mică distanță. Dar tînăra franțuzoaică, mai înțeleaptă și sfătuiindu-se cu martorii, nu a consimțit să lupte decît de la 25 pași de adversara ei. În ciuda urii ce le anima, — sau tocmai de aceea — cele două nu s-au nimerit una pe cealaltă. Nemțoaica a insistat să schimbe noi focuri și, de data asta, să fie un duel pe moarte. Dar martorii s-au opus și au dezarmat adversarele, care, contrar tradiției, au refuzat obișnuita reconciliere.

Și în afara Franței femeile se înfruntau în duel. După ce se evitaseră multă vreme, două locuitoare din Dublin, geloase una pe cealaltă, s-au întîlnit în decembrie 1833 în piața orașului. Doamna Crauby și văduva Sylvian s-au retras într-un colț al pieței, conversația s-a animat și... a doua zi adversarele s-au întîlnit pe cîmpul „Doi Stilpi”.

Cîteva zile mai tîrziu, un polișt chemat să vadă un cadavru descoperit sub sînul stîng al unei tînere femei o rană adîncă pînă la inimă, lată de trei degete și jumătate. Văduva Sylvian murise lovită de sabie. În procesul ce a urmat, acuzatorul public

a demonstrat că era un asasinat, acuzata și-a recunoscut fapta și premeditarea, apărătorul a insistat pe circumstanțe, iar judecătorul, în strigătele de ura ale mulțimii... a achitat-o pe Jessie Rosa Crauby.

1868. Provincia Gironde. Două femei „orizontale” — cum le numeau pe atunci zia-rele — își disputau inima și... banii unui tînăr proprietar din Bordeaux. A urmat o înfruntare cu revolverul (două gloanțe) la 4 mai 1868, ora 2.00 după-amiază, de la 20 de pași, în pădurea Pessac. La primul glonț una dintre „combatante” a fost atinsă în sold. Martorii au pus capăt luptei. Impresionat, parchetul de judecată a condamnat și pe martori și pe „luptătoare” la 15 zile închisoare.

Uneori, femeile și-au chemat în duel proprii amanți. Un autor din sec. XVIII evocă o anume domnișoară Durieux care s-a dueltat în plină stradă cu amantul său, Antinotti. Sau, în 1828, o domnișoară, amantă trădată și abandonată, trimite provocarea la duel unui bărbat, fixînd totodată ziua și ora pentru rendez-vous și armele alese. Cei doi schimbă două focuri de revolver fără rezultat, grație precauțiilor luate de martori la încărcarea pistoalelor. Femeia, care nu bănuiește șiretlicul operat de martori, trage prima, cu talent, dar nu își nimereste adversarul. Încrămenită de emoție, își așteaptă soarta. Amantul său ia țintă și... trage în aer, în semn de reconciliere.

Duelurile feminine — susțin Jean-Marc Bruguère și Gérard Ducrey în revista *Historia* — aveau o mult mai mare doză de patimă decît cele masculine. Nu se desfașurau cu detașare, cu gust pentru joc. Cele două parteneri erau hotărîte să se ucidă una pe cealaltă. ■

F. DOLGHIN

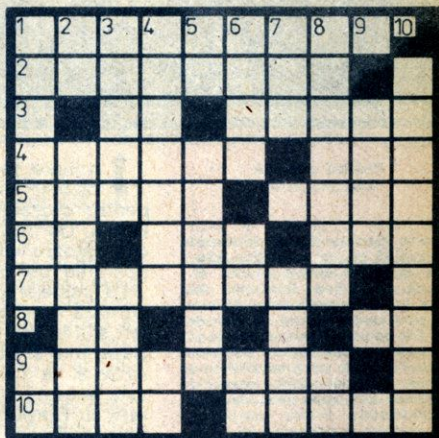

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

MUZA CLIO

ORIZONTAL: 1) Important istoric și critic literar român (Eugen, 1881-1943), cel care în *Istoria civilizației române moderne* definea trecutul drept un „element necesar de solidaritate națională, care nu trebuie să devină însă un dușman al prezentului”. 2) Luceafărul poeziei românești (Mihai, 1850-1889), în a cărui poezie *O-nțelepciune, ai aripi de ceață* găsim următoarea caracterizare a istoriei: „Cu lungile ei ere / Un vis a fost amar, amăgitor”. 3) În fața — „Civilizația? Conștiința colectivă! Iar istoria? Ceva mai mult decât un etern plagiat”, scria acest sociolog, psiholog, estetician, eseist și om politic român (Mihai, 1896-1964). 4) Filosof, scriitor și om de stat roman (Lucius Annaeus, 4 î.e.n.-65 e.n.) care îndemna: „Cei care au fost înaintea noastră au făcut mult, dar n-au făcut totul; cu toate acestea, să-i respectăm și să-i venerăm!” — Localitate în Anglia. 5) Noroaie — Marele poet, dramaturg și romancier francez (Victor, 1802-1885) care vedea în istorie „un recipient al realității”. 6) Neon (simb.) — Electrocardiogramă (abr.) — Revistă (abr.). 7) „Istoria este un imens ocean de...”, scria C.B. Beccaria, „în care înnoată la suprafață, răspindite la mari intervale, puține adevăruri” (sing.) 8) Sete... de istorie! — Un an... întors! 9) Proza-tori francezi din secolul trecut (frații Edmond-Louis și Jules-Alfred), în a căror culegere comună de *Ideii și percepții* istoria este definită drept „un roman a ceea ce a fost, romanul fiind o istorie a ceea ce ar fi putut să fie”. 10) Istoria este... și adevărata critică ce se poate exercita asupra faptelor omeniții, era de părere Benedetto Croce (neart. masc.) — „Istoria este povestea altor greșeli, oglinda altor...”, exclama Jules Michelet în a sa *Introducere în istoria universală* (sing.).

VERTICAL: 1) „Fără istorie rămii un copil fără experiență, iar fără istoria filosofiei lumii, care nu e altceva decât istoria erorii și adevărului, nicio-dată nu vei ajunge să prețuiești forța inteligenței omenești”, nota acest important dramaturg german (Gotthold Ephraim, 1729-1781) — Gheorghe Ursu. 2) „Așa cum mitologia este istoria zeilor, istoria este mitologia...”, scria Lucian Blaga în *Duhul eresului* (nom. sing.) — Filosof, publicist și poet american (Ralph Waldo, 1803-1882), în concepția căruia istoria umanității reprezenta „lupta dintre materie și gândire”. 3) „Istoria este păstrătoarea gloriei”, nota acest important estetician, istoric literar, filosof și scriitor român (Tuđor, 1897-1964) în *Istoria ideii de geniu* — Personaj mitologic. 4) „Istoria este o luptă veșnică între idei și...”, afirma scriitorul spaniol E. Castelar, adăugând: „Pentru moment înving cele din urmă, dar durată n-au decât ideile” (sing.) — Bice! 5) Nicolae Enescu — Mare orator, filosof, scriitor și om politic roman (Marcus Tullius, 106-48 î.e.n.) care se întreba: „Cine ar putea în adevăr să nu

cinstească un trecut ce ne-a fost păstrat și transmis prin dovezile cele mai mărețe”. 6) Codifica-torul iudaismului — Gabriela Adam — În cuvânt 7) Vir în munții Cumbrian — Zeii protectori ai fami-liei în mitologia romană. 8) „Istoria este obiectul cel mai interesant al cunoașterii și elementul fun-damental al...”, scria Tudor Vianu. „Este cult cu adevărat numai omul care știe de unde vine și în-cotro se îndreaptă” (nom.) — Traian Costescu. 9) Pisc în Scoția. 10) „Ceahlăul” literaturii române (Mihail, 1880-1961), cel care scria: „Nu sînt reali-tăți numai clădirile de piatră și peticele de hirtie. Mitul păstrează eternității flamura sufletului gene-rațiilor. Ceea ce au crezut bătrînii și ceea ce vor crede copiii noștri, desfățați de vis, e un adevăr pe care nu-l va putea înlătura nimeni”.

Dicționar: TID, ETNI, ESRA, SCA, LARI, EIGE.

Ovidiu ȘPERLEA
Cercul rebusist „Labirint” Brașov

Soluția careului *Religia la începuturile sale:*
ANIMISM — OD — TABU — CORBI — AC —
IAHVE — V — SAMANI — GOI — U — OT —
STERN — BRAHMA — TI — MIT — AA — MOT —
AVIAR — ZADA — NO — P — COYOT — AL-
TARE — AXE

Soluția jocului din nr. trecut:
p.51 — Penes Curcanul
(PE-NE-S-CU-R/CA-NUL)

Iunie
1942

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunta

• Tudor Mușatescu, în *Viața* despre George Vreca, sărbătorit pentru 25 ani de activitate: „Silueta decupată dintr-o revistă de modă masculină. Dintr-una de bun gust. Eleganță sobră și totdeauna contemporană cu vremea ei. Știe să poarte frumos pălăria și mai ales fularul. Statura statuară. Figură fină de cardinal XVII-eme siècle. Din cei nobili, intrați în «ordine» din cauza unei decepții sentimentale. Privire nostalgică de marinier în concediu. Voce de speaker reușit prin concurs. Mers de pelican».

• În revista *Mășterul Manole*, Vintilă Horia notează: „Viața generației noastre, tinerețea ei zburcumată, între chemarea politicului și focolul pur al artei, e o pagină sublimă, poate cea mai înaltă și mai simfonică dintre paginile scrise în urmă în șirurile oamenilor care nu mai sînt. Am crescut între două lupte uriașe și ne-am izolat totuși de multimele tremătoare pentru a crea din tot ceea ce avem mai bun și mai frumos în noi eternitatea frumoasă a României».

• „Un talent care se relevă din ce în ce mai frumos este cel al tinărului Marius (sic!) Preda. L-am ascultat într-un cenacul literar și i-am citit numele într-un cotidian de dimineață [Timpu]. Proza lui Marius [Marin] Preda promite multe lucruri bune. (Viața, 5 iunie).

• Nu avem — scrie *Viața* din 3 iunie — un dicționar al limbii române demn să stea pe masa cititorului, ca și pe cea a studentului. Un dicționar conștiințos, în spiritul larg și tolerant al limbii vorbite, care să cuprindă toată bogăția și originalitatea lexicală a graiului nostru.

• În sesiunea generală a Academiei Române este aleasă conducerea ei pentru anul 1942-1943: I. Simionescu, președinte; Al. Lapaduta, secretar general; C. Ra-

În iunie 1942¹ se împlineste un an de la intrarea României în război, alături de Germania, împotriva Uniunii Sovietice, pentru dezrobirea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herței. Un *Te-Deum* la Patriarhie, un concert la Ateneul Român, o sezoană literară la Teatrul Național, o emisiune specială la posturile de radio au aniversat-o.

La încheierea unui an de lupte, pierderile oastei românești se cifrează după comunicatele oficiale la 5 998 ofițeri, 2 633 subofițeri și 148 941 trupă. Ostașii români au luat parte la operațiile din Basarabia și Bucovina, pe Nistru și Bug, pe Nipru și la Marea de Azov și la cele de la Kerchi, Donet, Sevastopol.

În această lună iunie 1942, Corpul de munte român, în cooperare cu Corpurile 30 și 42 de armată germane, luptă pentru cucerirea pozițiilor fortificate de la Sevastopol.

Dintre alte evenimente ale războiului consumate în iunie 1942, să mai consemnăm: ca represalii pentru asasinarea Reichsprotektorului Boemiei, Reinhard Heydrich, naziiști declanșează o crincenă represiune, localitatea Lidice fiind distrusă și populația exterminată (*Magazin istoric*, nr. 10/1990). La Washington, în urma tratatelor sovieto-americane, este semnat la 11 iunie un acord privind principiile ajutorului reciproc în războiul împotriva nazismului, în care sînt reglementate relațiile economice și financiare dintre cele două state (*Magazin istoric*, nr. 8/1987). Între 19 și 25 iunie, în capitala S.U.A. au loc întreveneri între președintele Roosevelt și premierul Churchill, în cursul cărora se definitivează planurile strategice comune pentru 1942-1943. La 27 iunie, la Londra este semnat un acord financiar între Anglia și U.R.S.S. Pe teatrul de război din Pacific, la 6 iunie, se sfîrșește bătălia din atolul Midway, japonezii suferind o grea înfrîngere. S.U.A. și aliații lor preiau inițiativa strategică (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1984).

La poartă *Odessei* se intitulează cartea maiorului Corneliu Penescu în care sînt relatate unele momente din luptele desfășurate de trupele române pe acest teatru de operații.

„Lectura acestei cărți, notează C. Panăitescu în ziarul *Viața*, scrisă simplu, spontan, te face să treci printr-o gamă întreagă de sentimente, de la zîmbetul amuzat, pentru modul foarte bonom de a povesti unele scene nostime de viață, petrecute între două avalanșe de moarte, pînă la dureroase strîngerii de inimă, imbi-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Populara actriță
Ginger Rogers

Zi deară
în parcul
Castelului
Peș

nate, însă, cu un sentiment de mare mândrie românească, în fața capitolului în care povestitorul alunecă înaripat în istorisirea unor scene de jertfă istorică pentru păstrarea onoarei naționale".

Din materialul documentar cuprins în paginile cărții, se conturează imaginea de calvar a marii înclăștări. Iată cîmpul de bătălie de la Dalnik: „Mai încolo, chesoane din acelea care păstrau taina uciderii omului. Și lângă ele movile de gloanțe, obuze și grenade, așezate gramezi, să fie omului după voie. Apoi arme, înfipite în pămînt, așchiate, arătau locul unde moartea a prins omul. Și trebuia să te uiți bine la echipament ca să poți ști al cui e: al meu sau al rusului. Pămîntu-i pămînt peste tot.

Din loc în loc, cite un bocanc și în el mai rămăsese doar o bucată din ce-a fost odată. Era — ca și bocancul — negru tăciune. Apoi căști, curele, bidoane, măști stăteau împrăstiate ca bostanii rămași după culesul porumbului.

Desi războiul este în plină desfășurare, gîndurile se îndreaptă spre viitoarea pace. „Ideea de pace — scrie Ion Vinea, la 16 iunie în ziarul *Evenimentul zilei* — este singurul semn al unei nevăzute alianțe universale și ea singură, dincolo de oboseala brațelor și a armelor, dincolo de sleirea forțelor, strînge toate neamurile pămîntului la masa împăcării”.

Pacea cea mai dreaptă, continuă autorul, „ar fi aceea pe care nimeni n-ar avea nevoie să o scrie, o pace care s-ar înfăptui printr-o nemaipomenită recunoaștere reciprocă, o înțelegere a cărei definiție să concorde cu realizarea practică, o armonie a cărei abstractă noțiune să coincidă cu talmăcirea concretă. Cine își închipuie că o pace nedreaptă poate să dureze a mai nebul decât acela care crede că un cerc poate îndeplini condițiunile pătrătului”.

În finalul articolului său, I. Vinea arată: „Prea s-a crezut în epoca ce a precedat-o pe a noastră că toate problemele pot fi dezlegate cu puterea gestului, ca să nu cugetăm, fie măcar o clipă, la puterea pe care, dintre toate viețuitoarele, numai omul o are, de a se ridica deasupra meschinilor sale interese, pentru a străbate cu privirea eliberată orizonturile nobile ale nepieritoarelor sale idealuri. Împrejurările de astăzi ne-au, făcut să ne apropiem de aceste idealuri, care pînă mai ieri păreau a fi de domeniul utopiei. Conducătorii de popoare, biruitorii, vorbesc din ce în ce mai stăruitor despre ele”.

Presa îl evocă, la 30 ani de la moarte, pe I.L. Caragiale (*Magazin istoric*, nr. 4/1992).

Scriitorul s-a stins din viață în noaptea de 9 spre 10 iunie 1912 la Berlin. A fost înmormîntat provizoriu în cimitirul Schoenberg. La 19 noiembrie, același an, rămășițele sale pămîntești au

Cronică mărintă

dulescu-Motru, Dim. Gusti și N. Vasilescu-Karpen, vicepreședinți.

● Adevărată artă — spune Gala Galaction, laureat al premiului național pentru literatură — este aceea care, la ceasurile cele mai grele ale neamului tău și ale inimii tale, se dovedește sublimă ca samaritanul cel milostiv. Știe să toarne vin și undelemn peste rănilor celui ce căzuse între tilhari”.

● Se înființează Asociația culturală româno-spaniolă „Traian”, sub președinția lui Ion Lugojianu, fost ministru; în comitetul de conducere: C. Andreșescu, Gh. Brătianu, Em. Bucuți, Al. Busuioceanu, G. Enescu, H. Hulubei, I. Jalea, V.I. Popa, L. Rebreanu, J. Steriade, I. Teodorescu, ș.a.

● Prin înalt Decret Regal, se înființează insigna „Invalizilor din război pentru reintregirea neamului” și insigna „Amintirea eroilor căzuți în război pentru reintregirea neamului”.

● Floarea de tei — scrie Viața — a ajuns la mare preț, de cînd Consiliul de patronaj a hotărît să-l dea întrebunătă minunată pentru care a fost creată. Pînă acum, această nestemată a aleelor romantice trăia și se scutura, anonimă, în șanțuri, de unde călătorea spre hrubele canalurilor pe creștele puhoaielor dezlanțuite de ploaie. Milne aroma ei va învia privirile înțepate de durere ale rănilor din spitale și le va alina suferințele pricinuite de blestematul bețuguri. E așa de mare lucru să poți scoate din nepăsare și tăcere foloase de acest preț. Pentru că numai o nepăsare incalificabilă a făcut pînă acum să nu ne putem hotărî a trage toate foloasele din ceea ce Dumnezeu ne-a pus la îndemînă.

De bună seamă că ceea ce a știut face cu floarea de tei Consiliul de patronaj, va face și cu altele altele. Pentru că, ierte-ni-se, dar trebuie să fim, din cînd în

Iunie
1942

Moment
din timpul
turnării filmului
O noapte furtunoasă,
cu Iordănescu Bruno,
Al. Giugaru,
Marusica Maximilian,
Florica Demion
și Radu Beligan

Cronică mărunta

cind — și cit se poate mai des — imboldiți”.

● Camuflajul — notează Curențiu — trebuie să fie revizuit la fiecare casă. Mai există încă fanteziști cari, locuind la etaje superioare nivelului străzii, își permit să lase aprinse luminile în timp ce-și aerisesc apartamentele. Nu e un pericol, dar e o incurajare la indisciplina și acest lucru trebuie să fie reprimat. Ne aflăm în stare de război și e neconfortant pentru toată suflarea românească să se simtă comandată de oameni care sînt unanim ascultați, fără excepții consumite sau neconsumite, de organele de control”.

● Profesorul italian Berardo Sterpani de la Institutul tehnic regal este inventatorul unui aparat care poate preface o hartă topografică într-o hartă stereoscopică.

● Abia cînd tramvaiele nu vor purta umilitoare inscripții, despre „scuipatul” care este oprit, despre fumatul care e interzis, cînd cetățeanu nu se va imbulzi cu coatele la tramvai, la băcan, la percepție, abia atunci vom putea face și noi o invitație la cavalierism. Pînă atunci să fim mulțumiți dacă bucurăseam va trece, cu nota satisfăcătoare, examenul elementar polițesc cetățenești” (G. Stănescu invitație la cavalierism, în Viața, 21 iunie).

● Abuzul negustorilor, scriu zărele, nu se produce numai cu specularea alimentelor, ci adesea la forma unui adevărat furt. Așa, mulți cetățeni ni se plîng că, de cite ori trimit serviciile cu carțele la pine, carne etc. negustorii, respectiv, prindînd de ignoranța acestora, detașază din carțele un număr mai mare de bonuri decît este cu drept. Pentru ce fac toate acestea, e bine de înțeles: cu acele bonuri, ei obțin o cotă mai mare de alimente de urmează apoi a fi speculate la prețuri fantasmice în timp ce cetățenii trebuie să se restrîngă.

● Un inventator german a reali-

fost aduse în țară, unde i s-au organizat funeralii naționale. Iată o relatare a lui Em. Gîrleanu, reproducă de revista *Vremea* din 7 iunie 1942: „Peronul pustiu; în capătul din sus al gării, în fața comisariatului, un vagon roșu, lung, cu ușa plumbuită, cu inscripția Breslau pe ea, stă singur părăsit de mașina care-l adusese... Un funcționar scurt, gros, tipul funcționarului care-ți dă totdeauna să înțelegi că ți-ar mai putea pune încă o piedică numai să vrea, dă voie să se deschidă ușa vagonului. Doi oameni o sgîltie din răspuneri, plumbul se ține tare. Hotărîsc, în sfîrșit, să taie sirma plumbului, ușa e trasă la o parte și în mijlocul vagonului se deslușește sicriul mare cit un sarcofag, acoperit de florile vestede ale coroanelor — flori de care maestrul nu mai putuse scăpa de data aceasta. Ne descoperim fără să șoptim un cuvînt. În fața fiului marelui scriitor, un preot face o rugăciune scurtă, după care zece oameni de abia pot scoate și purta, pînă la carul funebru, sicriul lui Caragiale... Doi soldați vorbăria la spatele meu: — Cine-i? — Caragiale, scriitor român”.

Este înmormîntat la 23 noiembrie, la Bellu.

În iunie 1942, sub regia lui Jean Georgescu, în București, se filmează *O noapte furtunoasă*, film ce avea să devină una dintre creațiile reprezentative ale cinematografului național.

„Eroii lui Caragiale — scrie *Viața* — sînt de aceeași actualitate azi ca în vremea cînd au fost creați — și vor mai fi cine știe cîtă vreme”.

La Sibiu, sub auspiciile Universității din Cluj (refugiată în acest oraș) au loc festivități de omagiere a memoriei lui Andrei Șaguna. Participă prof. Mihai Antonescu, vicepreședinte al guvernului, miniștri, alte persoane oficiale, precum și 500 studenți bucureșteni.

În cuvîntarea rostită cu acest prilej, M. Antonescu subliniază: „Ardealul nu este pentru noi un pămînt, un teritoriu, o provincie. Ardealul este istoria națională însăși.

Aici, în inima Ardealului — continuă oratorul —, în Alba Iulia și-a înfipt în istorie misiunea lui de ziditor al unității noastre Mihai Vodă Viteazul, atunci cînd, împlinind un rost european de apărare creștină a civilizației și de unire cu împăratul german împotriva năvălitorilor, a așezat pentru veacuri nu numai unitatea noastră creștină, dar însuși sensul destinului nostru național”.

Salutînd prezența studenților bucureșteni în mijlocul colegilor lor ardeleni, prof. Iuliu Hațieganu, rectorul Universității din Cluj, arată: „Acest prilej trebuie să ne dea putere și învățătură ca să pășim hotărît pe drumul marelui nostru ideal național. Ardealul vă primește cu dragoste căci el este pămîntul solidarității și al fraternității. Deși este azi îndurerat, armele lui spirituale sînt gata

Palatul Poștelor
(arhitect
Alexandru Săvulescu),
astăzi
Muzeul Național
de Istorie

sa sprijinească oricând pe cele materiale, pentru împlinirea idealului la care zilnic ne gândim cu toții".

Revista istorică (fondator N. Iorga) publică ce-l de-al XXVII-lea volum al său (pentru anul 1941), închinat în întregime memoriei istoricului asasinat de legionari în noiembrie 1940. Semnează N. Bănescu, D. Berciu, Th. Capidan, J. Carcopino, Tr. Ionescu-Nisicov, Ion I. Nistor, G. Oprescu, Radu Rosetti. I. Simionescu, coleg cu Iorga pe băncile școlii primare (amândoi fiind botoșăneni), apoi la Școala Normală din Iași, evocă personalitatea savantului. „Nu l-am văzut lenevind, odihnindu-se. La Școala Normală era cu cartea în mână și la mîncare. Cînd alții hoinăreau pe străzile Iașului, el se infunda în librăria Kupperman și «sorbea», în înțelesul real prin memoria-i mare, cuprinsul cărților noi, pe care le citea fără să le taie. Stăteam uneori îndărătul scaunului său — cînd Parlamentul funcționa la Ateneu — spre a prinde priveliștea sălii, cu zbuciumul vorbitorilor. Iorga presida, dar totodată și traducea poezii din Leopardi, după cit în mîntă că mi-a șoptit. Aceasta nu-l împiedica să intervină din cînd în cînd în restabilirea ordinii. Îi era milă de timpul irosit; îl folosea, căci putea să-l folosească. La Academie, mai notează I. Simionescu, odată nu l-am văzut stînd degeaba. Corecta, consulta cărțile ce i se aduceau de la bibliotecă sau măcar făurea epigrame la adresa colegilor săi.

Iar în încheierea evocării sale, I. Simionescu scrie: „Mai presus de toate în istoricul evoluției noastre, N. Iorga va rămîne fărul de orientare pentru munca generațiilor ce ne vor urma. El a indicat calea de urmat în activitatea noastră generală, pentru a da trăinicie și originalitate muncii cheltuite".

Succesorul lui N. Iorga la Academia Română este Gh. I. Brătianu (*Magazin istoric*, nr. 11/1990). Pamfil Șeicaru scrie în *Curentul*: „Alegerea Academiei Române s-a îndreptat spre istoricul Gh. Brătianu, ca un continuator al unei intransigențe, al unei mîndrii, al unei atitudini naționale. Spiritul este același, neclintirea într-o ținută de fanatică afirmare a drepturilor românești. Dacă vehemența protestatară a lui N. Iorga se dezlanțuie la orice atingere a drepturilor nației, energia calmă, constantă, răzbatătoare a lui Gh. Brătianu încearcă să suplinească golul lăsat de predecesor.

Aduce o seriozitate în toate manifestările, un spirit de măsură, cumpănind îndelung fiecare act, știind să-și valideze încrederea cu care este înconjurat. Trăind cu intensitate aceste vremuri, răscolite de forțele transformatoare ale istoriei, Gh. Brătianu rezumă o conștiință românească. ■

Brubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

zat microfilmarea tipăriturilor. Pe un film de 9 x 12 mm a reprodus 10 000 pagini de carte. „Marele avantaj pe care bibliotecile îl pot avea de pe urma acestei inovații — scrie *Curentul* — este că s-ar putea păstra mai bine originalele volumelor de preț, fără ca cititorii să fie lipsiți de posibilitatea cunoașterii lor. În sălile de lectură ei s-ar servi de aceste copii fotografice cu ajutorul aparatelor de măriri, iar al doilea avantaj ar fi că documentele de valoare ar putea fi bine adăpostite în cazurile de război".

● Un nou premiu la Academie, în valoare de 200 000 lei, care va fi acordat din veniturile fondului testat de Nicolae Titulescu (*Magazin istoric*, nr. 3, 9/1981), pentru lucrări de drept internațional. Premiul — anunță ziarele — va fi decernat în sesiunea generală a Academiei Române din 1945, pentru o lucrare prezentată în manuscris.

● Nu înțelegem, scrie *Evenimentul zilei*, de ce STB-ul percepe un leu în plus la vagoanele liniei 17 pentru distanța dintre cimitirul Bellu și piața Sf. Gheorghe, cînd pe același traseu și pentru aceeași distanță, taxa cu tramvaiul 20 este de cinci lei, adică cu un leu mai puțin.

● Prof. George Potra conferențiază la radio, la 5 iunie, în cadrul ciclului Bucureștii de altădată despre *Tirgul Moșilor*.

● Tarifele taximetrelor în Capitală: 20 lei pornirea, pentru primii 250 m; 5 lei pentru fiecare 25 m, parcurși; 300 lei ora de staționare.

● S-au deschis strandurile și, ca să fie în notă, scrie *Evenimentul zilei*, au pus prețuri de speulă. La strandul Floreasca, de pildă, unde totul vine de la Dumnezeu și unde U.C.B.-ul a dumăduț pentru totdeauna niște investiții probabil de mult acoperite, intrarea se plătește 50' de lei la vestiar și 150 de lei la cabină.

DIALOG CU CITITORII

VETERANII ȘI ISTORIA

Primim, din partea Filialei județene Iași a Asociației Naționale a Veteranilor de război următoarea scrisoare, semnată de dl. colonel (r) **CONSTANTIN BUCOS**, președintele Filialei:

Cu ocazia aniversării a douăzeci și cinci de ani de existență și a apariției numărului 300, veteranii de război din Iași urează revistei **Magazin istoric** viață cât mai lungă și un conținut cât mai bogat, iar echipei redacționale multă sănătate și putere de muncă.

În Iași, istoria este la ea acasă. De optsprezece ani, noi veteranii de război ne întâlnim lunar la **Cercul Militar**, unde desfășurăm activități culturale cu accent deosebit pe probleme de istorie. Profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, cercetători de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, arheologi, muzeografi țin conferințe cu subiecte, prioritare, istorice, privind bogatul și frumosul trecut al patriei, al Iașului, al județului, al armatei etc.

În rindurile noastre sînt veterani care posedă colecții complete ale **Magazinului istoric** și pe care le citesc cu mare plăcere, inițind și pe nepoți în ale istoriei.

Veteranul de război, colonel în retragere, inginerul **Radu Drăgănescu** are o foarte frumoasă colecție cu peste 12 500 de piese: monede, și bancnote din peste optzeci de țări de pe cele cinci continente, numeroase ordine și medalii românești și străine, plăchete (unele fiind piese rare), brelocuri, insigne și peste o sută flori de mină, pe care le expune la diferite ocazii obținînd mai multe premii.

În rîndul celor peste treisprezece mii de veterani din Iași și din județ, avem profesori de istorie, muzeografi, arheologi etc.

Mulțumim și vă adresăm, la rîndul nostru, urările noastre de bine și multe succese în activitatea dumneavoastră.

PASIUNEA DE LA 13 ANI

Un prieten al revistei noastre, aliat, încă pe băncile școlii, este **RUDOLF BUCHMAN**, din Rădăuți, care, răspunzînd la prima anchetă **Magazin istoric**, ne trimite și alăturata scrisoare:

Mă numesc Buchman Rudolf și am treisprezece ani. Mic copil fiind, m-am impresionat foarte mult povestirile legate de istoria patriei noastre. Mai tîrziu, în 1987, mi-a căzut în mînă un număr din revista **Magazin istoric**. Nu mai rețin ce număr era, dar rețin faptul că era ceva în legătură cu Unirea Principatelor. De atunci am început să citesc și să colecționez fiecare număr al acestei reviste.

Anii au trecut și iată-mă în fața colii albe de hîrtie, scriindu-vă. În primul rînd, aș vrea să vă dau unele explicații în legătură cu răspunsul meu la întrebarea 5 din chestionar:

Chiar de cînd am început să studiez istoria, am constatat cu amărăciune că istoria se numără printre disciplinele cele mai disprețuite de elevi (în clasa în care învăț, de exemplu, doar 8 colegi iubesc acest obiect, pe cînd ceilalți...). Privesc și nu înțeleg ce se întîmplă. Oare nu mai este istoria „cea dinți cartă a unei nații”, cum o numea Bălcescu... De aceea cred că revistele de istorie (inclusiv **Magazin istoric**) trebuie să fie mai atractive. De aceea, cred că prin introducerea unor rubrici ca: **Enigme ale istoriei universale**, **Mari personali-**

ități ale istoriei, **Concursuri** pe teme de istorie, voți stimula un interes mai mare din partea cititorilor. Sper să fie așa.

Din cauza faptului că revista **Magazin istoric** a ajuns foarte greu la Rădăuți, nu știu dacă scrisoarea mea va ajunge pînă la 15 februarie la redacție.

Scrisoarea a ajuns în timp optim la redacție. Felicitări, totodată, dragă Rudolf, pentru seriozitatea cu care studiezi istoria.

DOUĂ SUTE DE CĂRȚI

Din Mangalia, dl. **GRIGORE GHEORGHE**, ne împărtășește, și domnia sa, opiniile pe marginea unor merelor de istorie apărute în cel 25 ani de apariție:

Nu am studii, sînt muncitor. Dar dorința nestăvilită de-a cunoaște istoria poporului român, din care fac și eu parte, m-a făcut să citesc mult, din cea mai fragedă copilărie. Fiind un copil sărac și neavînd posibilități de-a urma mai departe, am încercat să mă cultiv singur. Și în toată viața mea, am citit istoria și geografia, fiind amîndouă legate una de alta. Una cu data întîmplării, cealaltă cu localitățile.

Posed în biblioteca mea personală un număr de 296 exemplare din revista **Magazin istoric**, din 298 care au apărut pînă la data la care vă scriu. În plus, mai am peste două sute de volume de cărți de istorie documentară

atît a scumpei noastre patrii cît și universale.

Însă pentru mine revista **Magazin istoric** este un tezaur, ca o mană cerească. Prin ea mi-am completat cunoștințele mele sumare cu multe documente, care fără ajutorul dvs. nu aș fi avut ocazia să le cîșc.

Am participat deseori la concursul revistei, dar cu stringere de inimă, cînd vedeam că ni se falsifică istoria poporului, înlocuind-o cu o istorie ce nu ne aparținea. Acum sîntem liberi, putem s-o scriem așa cum a fost ea. La concursuri, am dat multe răspunsuri corecte, lucru care m-a bucurat foarte mult, că am reușit și eu să fac parte printre cei puțini dintre cei mulți.

Fiind în etate și neavînd vederea bună aș dori ca în numerele următoare să fie trecut nr. revistei pe un spațiu mai vizibil. Să scrieți mai mult, memorii din războiul din Est, fiindcă și acolo am avut multe acte de vitejie.

AMINTIREA MUZEOGRAFULUI

D-na **MARTHA BITTEL**, din Israel, este bucură să aflare vești că muzeul din Bacău poartă numele omului de cultură care a fost Iulian Antonescu. Doamna Bittel ne-a trimis cîteva considerații pe care le publicăm: „Cine a fost cu adevărat ultimul urmaș cu singe albastru al contelui Poniatowski — așa cum îi plăcea lui să-și spună — un nou Cavalier al Tristei Figuri sau Zeul muzeelor?”

A trecut prin viață lubit și admirat de cei care l-au cunoscut cu adevărat, privit cu o îngăduință ironică de către cei care nu l-au înțeles și au văzut în el un fel de „bufon al regelui”.

Într-adevăr, Iulică Antonescu a fost un personaj care a jucat într-o singură piesă, „O viață de muzeograf” și pe o singură scenă — muzeul. A fost un suflet mare și bun, o inimă caldă, o mare inteligență și un erudit.

Strălucit orator, era ascultat întotdeauna cu simpatie pentru vorbele sale scăpătoare ca niște jocuri de artificii, pline de vervă și umor, dar și cu teamă de cei care erau înțînăscamului lui. Mulți vor fi fost bucurați că Iulică nu a găsit nicodată răgazul să-și aștearnă gîndurile pe hîrtie, iar odată cu dispariția lui le-a trecut și teama de a mai fi înțînăscamului.

Sîrșitul l-a fost prematur și ne drept. Cel care ar fi trebuit să-l fie aproape și să-l ocrotească l-au părăsit cu ușurință.

Vestea tristă a dispariției lui Iulică Antonescu am aflat-o tîrziu, printr-o scrisoare primită pe alte meleaguri. Cuprînsă de remușcări, la despărțire, îi făgăduisem să-l scriu, dar nu mi-am respectat promisiunea — am încercat acum să-l readuc pentru o clipă în memoria celor care l-au lubit, iar celor care nu l-au cunoscut am dorit să le spun: „Domnilor, ați pierdut

DIALOG CU CITITORII

DOINA-DAINA

În completarea articolului Repere româno-lituaniene (nr. 4/1992), dl. A. DUMITRU, din București, ne semnalează articolul Suflul lituanian, publicat de A.G. Silno în Gazeta cârților, din Ploiești, nr. 15-16/1940 și în care se fac referiri și la doina lituaniană, altă de asemănătoare cu doina românească. „Mulțumită dăinei!” scrie A.G. Silno — s-a putut păstra intact armoniosul grai lituan, dintre cele mai vechi ale continentului, iar maiestrea suverană a orizonturilor și pădurilor țării parcă-i anume trasă în slujba armoniei cîntecelor străvechi, care au perpetuat până azi farmecul purității primitive a timpurilor.

Popor de plugari, lituanii au lubit viața patriarhală, neprimind războiul decât să se apere, atunci cînd se găseau tulburări în pădurile lor — unde onorau străvechii zei. Dragostea pentru agricultură, indeletrică legendă altă de nedespărțit omul cu natura, se vede limpede în poezia populară.

DIRECTORUL EDITURII

Colaboratorul nostru, dl. A. SPIEGLER, din București, precizează că numele corect al familiei fostului director general al Editurii „Cartea Românească” în perioada interbelică este Ionțiuși, nu Ioanșiu, cum a apărut la noi în nr. 2/1992. În memoriile lui Mircea Ionțiuși — arată dl. Spiegler — în curs de apariție la Editura enciclopedică, din București, sub titlul Amintiri și reflecții, se găsesc detalii despre Theodosie și Nicolae Ionțiuși. Cunosce aceste detalii, întrucît copilaria și adolescența mi le-am petrecut la fel de mult în casa familiei Ionțiuși, ca și a noastră, fiind prieten cu Mircea, dinainte de clasele primare.

În această calitate, am vorbit despre el la sedința în memorii din 29 iulie 1991 a Academiei româno-americane. În textul prezentat atunci am pomenit și de aceste memorii, al căror manuscris mi l-a arătat Mircea în scurtă sa vizită în România, din septembrie 1990.

PREFERINȚELE CITITORILOR

Am publicat, în numărul trecut al revistei, rezultatele primei anchete Magazin istoric — serie nouă, inițiată în nr. 1/1992.

Cele 181 răspunsuri primite, după cum am mai precizat, sînt semnificative pentru noi prin faptul că ne relevă, și pe această cale, diversitatea preferințelor cititorilor noștri. Iată câteva exemple de articole, cu „voturile” primite (nu am mai menționat autorii și numerele de revistă în care au apărut): „Cazul” grupului Lucretiu Pătrășcanu — 57 da/6 nu; Istoria în școală — 8 da/9 nu; Din iadul închisorilor comuniste — 22 da/6 nu. Se-

cretele crimelor lui Stalin — 19 da/4 nu; Ultimele zile ale ultimului țar — 14 da/4 nu; Întîmplări și oameni din serviciul secret — 10 da/3 nu; Teorie în palatul primăverii — 9 da/12 nu.

Găsim extrem de încurajatoare o asemenea diversitate de opinii mergînd pînă la puncte de vedere de-a dreptul contrare. Este încă o dovadă a prezenței publicației noastre în evoluția democratică a libertății de expresie din România, urmare nemijlocită a Revoluției din decembrie 1989 și a prăbușirii totalitarismului. Este rațiunea publicării lor.

Să mai menționăm că au mai plăcut copertele de la nr. 1/1992, 9/1990, 10/1990, 10/1991, iar dintre numerele scotocite a fi, în ansamblul lor, interesante au fost indicate nr. 1/1990, 12/1990, 10/1990, 8/1991.

În numerele viitoare vom prezenta și alte ecouri ale primei noastre anchete.

DIN SEC. III-IV

MIRCEA NEGRU, student în anul V, Facultatea de istorie, din București, ne semnalează: în vara anului 1988, cu prilejul amenajării unui canal de irigații între riurile Olt și Argeș, pe terasa estică a pirului Călmățuiul Mare, în punctul Coanda (cca 2 km nord de com. Stoicănesci, jud. Dolj) au fost scoase la lumină o așezare din epoca bronzului, o altă de la sfîrșitul primei vîrste a fierului și două morminte de incinerare de la sfîrșitul sec. III și începutul sec. IV e.n.

Bogatul material arheologic descoperit aduce noi informații despre vechimea locuirii în aceste ținuturi, despre continuitatea populației autohtone.

La acțiunea de recuperare a vestigiilor istorice am colaborat cu profesorul Gheorghe Vieru de la Școala generală din Stoicănesci.

În imagine: unul dintre cele două morminte de incinerare din sec. III-IV e.n.

BUNICUL ARHITECT

Primim din partea d-nei MARIA STAVRESCU, din București: Citind revista Magazin istoric din luna mai 1991 (sînt o veche cititoare a revistei) am constatat că în articolul Vatican. Scurtă istorie, la p. 89, unde este amintită și construirea catedralei „Sf. Iosif” din București, nu este consemnat numele arhitectului Carol Beniș (bunicul meu) care a contribuit la ridicarea sfîntului lăcaș. Pentru aceasta, a primit din partea Vaticanului Ordinul „Sf. Grigore”. Activitatea bunicului este amintită în Dicționarul universal al arhitecților, de Paul Constantin, București, 1986.

Marea mea rugăminte, din suflet, este dacă credeți de cuvință ca într-un articol viitor să apară și această precizare.

Făcăm cuvenită precizare cu tot respectul pentru bunic și nepoată.

CERERI ȘI OFERTE

TUDOSE ILIE PETRESCU, str. Lt. Paulescu, nr. 18 A, București, solicită: nr. 2, 4, 6, 11/1990; nr. 1, 4, 6, 9, 11/1991.

COSTACHE BURLACU, str. Polonă, nr. 21, ap. 6, București, oferă colecția completă.

ANGELICA PASCU, str. 1 Mai, nr. 112, Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin, solicită: nr. 7/1990; 5/1991; oferă: nr. 4/1991.

MARIN CÎRȘTEA, com. Merisani, jud. Argeș, solicită: nr. 1-6, 10/1990.

TIBERIU CHISU, str. Alunișului, nr. 1, bl. 12-B, ap. 80, București, solicită: nr. 1-6/1970; 4/1974; 12/1991; oferă: nr. 11/1969; 3/1973; 10/1974; 7/1975; 7, 10, 12/1976; 7/1977; 10/1979.

TEODOR TRUT, str. G-ral. V. Milea, nr. 55/57, Arad, solicită: nr. 2, 4, 6, 12/1990.

GHEORGHE CĂRUNTU, str. Plaiului, nr. 43, Moreni, jud. Dimbovită, solicită: nr. 1-5/1979; 1, 3, 11, 12/1980; 1/1983; 3, 7/1985; 2/1986; 12/1989; 1/1990; 12/1991.

CHELEMEN DAN, str. Prel. Ferentari, nr. 52-60, bl. A, ap. 104, București, solicită: nr. 1, 5-12/1990; 1-12/1991.

CORIN CONSTANTIN MIRON, str. Ștefan cel Mare, nr. 45, com. Vama, jud. Suceava, solicită: nr. 1, 3/1968; 1, 7, 8/1969; 1/1976; 8, 9/1982; 5, 6/1983; 11/1984; 2, 4, 8/1988; 1, 2/1989; oferă: numere disparate din anii 1968-1990.

AUREL RAILEANU, str. Cornișă, bl. 17, sc. C, ap. 11, Bacău, solicită: nr. 10/1988; 1, 2/1989, 2, 3, 6/1990; 11/1991; oferă: numere disparate din anii 1975-1988.

SILVIU GEORGESCU, str. Dr. Taberiu, nr. 98, bl. C-2, ap. 80, București, solicită: nr. 3/1967; 12/1978; 1/1981; 11/1982; 9-11/1983; 1/1986; oferă: numere disparate din anii 1967-1991.

CONSTANTIN BOBOCEA, str. Negoi, nr. 10, ap. 12, Timișoara, oferă colecția completă.

CONTENTS (Romanian History) N. Iorga, V. Cănde, Archbishop Pimen of Suceava New Saints of the Romanian Orthodox: Stephen the Great, Daniil The Hermit • A. Năstase March, 1992. Titulescu returns Home • 1945. Bessarabians' Ordeal (II) • C.C. Giurescu Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (III) • E. Bădescu, I. Voicu 1924. I.I.C. Brătianu vizits Bessarabia • G. Sebestyén Oradea in the XVIth Century • C. Troncotă 1940-1945. Glimpses from the Special Intelligence Service History (Eugen Cristescu) • D. Berindei The Romanians and Freemasonry • G.T. Kirileanu 1919. Librarian in the Royal Palace • P. Rotariu Moments in the Banat History (XIXth Century: II) • A. Brudariu, C.V. Scrob Testimonies from the Dictatorship Epoch • I. Schipor Romanian Heroes Banner Day • E. Mezincescu Echoes to the Pătrășcanu Group „Case” • M. Ștefan 1900. The Hallier Affair (II) • D. Haralamb Elena Lupescu's (Mistress of King Carol II) Intelligence Service • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) N. Iorga, V. Cănde, L'archevêque Pimen de Suceava Nouveaux saints dans l'histoire de l'Eglise orthodoxe roumaine: Etienne le Grand, Daniil l'ermite • A. Năstase Mars 1992. Titulescu revient chez lui • 1945. Le calvaire de la Bessarabie (II) • C.C. Giurescu Bourgades, villes et forteresses entre Pruth et Dniestr (III) • E. Bădescu, I. Voicu 1924. I.I.C. Brătianu visite la Bessarabie • G. Sebestyén Oradea au XVIe siècle • C. Troncotă 1940-1945. Pages de l'histoire du Service Spécial des Renseignements (Eugen Cristescu) • D. Berindei Les Roumains et la franc-maçonnerie • G.T. Kirileanu 1919. Bibliothécaire au Palais Royal • P. Rotariu Moments d'histoire du Banat au XIXe s. (II) • A. Brudariu, C.V. Scrob Témoignages de la dictature • I. Schipor Le jour des héros de Roumanie • E. Mezincescu Echos du „cas” Pătrășcanu • M. Ștefan 1900. L'affaire Hallier (II) • D. Haralamb Le service des renseignements d'Elena Lupescu (la maîtresse du Roi Carol II) • A Bucarest, il y a 50 ans

Содержание (Румынская история) Н. Иорга, В. Кынды, Архиепископ Пимен Сучавы Новые мученики в истории румынской православной церкви: Стефан Великий, Даниил-отшельник • А. Нăстасе Март 1992. Титулеску возвращается домой • 1945. Бессарабия — в годы течения по мучкам (II) • К.К. Джуреску Лрмарик, города и крепости между Прутом и Днестром (III) • Е. Бăдеску, И. Войку 1924. И.И.К. Брăтиану посещает Бессарабию • Г. Себестьен Орэда в XVI в. • К. Тронкотэ 1940 - 1945. Из истории Спецслужбы (Еуджен Крисческу) • Д. Бериндей Румыны и франкмасонство • Г.Т. Кирилеану 1919. Библиотекар в королевском дворце • П. Ротариу Страници жизни Баната в XIX в (II) • А. Брудару, К.В. Скроб Свидетельства периода диктатуры • И. Шипор День героев Румынии • Е. Мезинческу Эхоуны „дела” Пăтрăшкану • М. Штефан 1900. Дело Альяе (II) • Д. Хараламб Спецслужба Элены Лупеску (любвицы короли Карола II) • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) N. Iorga, V. Cănde, Pimen Suceavas Erzbischof Neue Heilige der rumänischen Orthodoxen Kirche: Stefan der Grosse, Einsiedler Daniil • A. Năstase März 1992. Titulescu Wiederkehr • 1945. Bessarabien — zur Zeit des Leidenswegs (II) • C.C. Giurescu Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (III) • E. Bădescu, I. Voicu 1924. I.I.C. Brătianu besucht Bessarabien • G. Sebestyén Oradea im XVIe Jahrhundert • C. Troncotă 1940-1945. Aus der Geschichte des Auskunft Sonderamtes (Eugen Cristescu) • D. Berindei Die Rumänen und die Freimaurerei • G.T. Kirileanu 1919. Bibliothekar im Königliche Palast • P. Rotariu Szenen aus der Banaterleben (XIXe Jahrhundert — II) • A. Brudariu, C.V. Scrob Zeugenaussagen aus der Diktatur-Zeit • I. Schipor Rumaniens Heldentag • E. Mezincescu Widerhalle zum Pătrășcanu „Fall” • M. Ștefan 1900. Die Hallier Affäre (II) • D. Haralamb Das Geheimes Amt der Elena Lupescu (die Geliebte Königs Carol II) • Im Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia romana) N. Iorga, V. Cănde, Arzobispo Pimen de Suceava Nuevos santos en la historia de la Iglesia Ortodoxa romana: Esteban el Grande, Daniil el ermitaño • A. Năstase Marzo de 1992. Titulescu vuelve a casa • 1945. Basarabia — de la época del calvario (II) • C.C. Giurescu Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (III) • E. Bădescu, I. Voicu 1924. I.I.C. Brătianu visita Basarabia • G. Sebestyén Oradea en el s. XVI • C. Troncotă 1940-1945. De la historia del Servicio Especial de informaciones (Eugen Cristescu) • D. Berindei Los rumanos y la francmasonería • G.T. Kirileanu 1919. Bibliotecario en el Palacio Real • P. Rotariu Páginas de vida en el Banato del s. XIX (II) • A. Brudariu, C.V. Scrob Testimonios de los años de la dictadura • I. Schipor El Día de los Héroes de Rumania • E. Mezincescu Ecos al „caso” Pătrășcanu • M. Ștefan 1900. El problema Hallier (II) • D. Haralamb El servicio de informaciones de Elena Lupescu (la amante del rey Carol II) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vinzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piața Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, București, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

magazin istoric

Zugraves S.
Belesea 33/38

